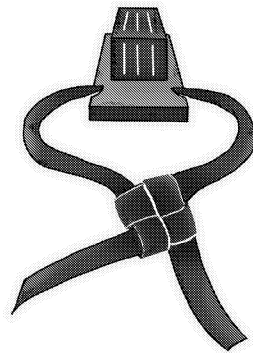

חוברת דוגמא מתוך ספר 'פרי אליעזר' 750 עמ'
להשיג בחנויות הספרים
הפצה ראשית 'אברמוביץ'
רח' קוטלר 5 ב"ב 03-6191281
לפרטים נוספים, ולמשלוח ישיר עד הבית 02-5383107

ספר פרי אליעזר

בירור הלכה בענין
קשר של תפילין

להחזיר עטרה ליושנה

יתבאר שהקשר תפילין של ראש
המרובע

הוא הקשר שנתבאר כנאונים והראשונים והאחרונים
ובכך היה המנהג בתפוצות ישראל - אשכנז, ספרד, תימן וכו'

קונטרס זה הוא תקציר ודוגמה מתוך ספר 'פרי אליעזר' 750 עמ' כולל נספחים צילומים ותמונות להשיג בחנויות הספרים הפצה ראשית 'אברמוביץ'

רח' קוטלר 5 ב"ב 03-6191281

לפרטים נוספים, ולמשלוח ישיר עד הבית 02-5383107

וזאת למודעי

אף שנתבאר בספר שהסכמת הפוסקים שהקשר שניתן למשה מסיני הוא הקשר המרובע, וכפי שמבואר בכל הגאונים והראשונים והפוסקים, וכפי שהיה המנהג בכל תפוצות ישראל (אשכנזים ספרדים תימנים חסידים ובני ליטא וכו'). אמנם מעיקר הדין י"א שאין לפסול את התפילין של אלו הנוהגים היום בקשר בצורת דלי"ת ממש, ואף שיש שיטות ראשונים ופוסקים שהתפילין האלו פסולין (וכ"כ כמה מרבני דורינו שליט"א שיש לחוש לזה, עיין בהסכמות הגר"א טוביאס שליט"א, והגר"י רצאבי שליט"א ובדרשתו), אך יש שיטות הראשונים שאין השנינו בצורת הקשר מעכב שאף אם משנה מצורת הקשר שניתנה למשה מסיני התפילין כשרות בדיעבד. ויש עוד כמה אסמכתאות ללמד זכות ולהכשיר בדיעבד (עיין בהרחבה בספר בפ"ט).

חשוב להדגיש שלמרות שהיום יש בהלכה זו חילוקי מנהגים בין חסידים למתנגדים, אך אין ענין זה קשור כלל לענין חסידות, אלא קשור למנהג האבות במדינות המוצא, וכקשר המרובע נהגו בכל קהילות אשכנז גם אצל המתנגדים ועוד הרבה לפני הופעת החסידות, וכפי שהובא בספר מקורות לכל הקהילות, ורק לאחר השואה החליפו רבים, ואפי' בליטא גופא בתקופת הגר"א מוילנא נהגו רובם בקשר המרובע כפי שהעיד בספר 'חומות ירושלים' ועוד הרבה ספרים כפי שהובא בספר באריכות (רשימות הקהילות עיין להלן עמ' כ' ובספר בהרחבה). גדולי הדור שליט"א גם אלו מקהילות בני ליטא הסכימו בפשיטות שמי שלומד בעיון את דברי הגאונים והראשונים שהובאו בב"י עולה מדבריהם בפשיטות הקשר המרובע (חלק מרשימות גאוני ליטא שליט"א עיין להלן עמ' כ"ב במסגרת. רשימת שאר גדולי הדור שליט"א עיין להלן בעמ' ל"ב, וביתר הרחבה בספר).

קונטרס פרי אליעזר

קשר של תפילין

בו יובא ליקוט עצום מלמעלה מעשרים מספרי הראשונים.
ולמעלה משישים מספרי האחרונים, ועשרות מגדולי דורינו שליט"א
שנקטו בפשימות בקשר המרובע
וכן נהגו בתפוצות ישראל
ולבאורה רק בדורות האחרונים התחיל להתפשט בקצת קהילות הקשר
הנפוץ היום בצורת דלי"ת ממש

וברוב קהילות ישראל עד השואה עדין נהגו בקשר המרובע, כגון: גאליציה, הונגריה,
(הן באויבער לאנד – גליל העליון, תלמידי החת"ס שנהגו מנהגי אשכנז, והן באונטער לאנד
– גליל התחתון, איזור הונגריה החסידי), גרמניה (היקים), רומניה, רוסיה. תימן. מרוקו.
סוריה. כורדיסטאן. איטליה. טורקיה. וכן בשאר קהילות ישראל (עיין פירוט נרחב
בספר). (חוץ מחלק מקהילות ליטא, וחלק מקהילות פולין, וחלק מעדות המזרח, שנהגו בדורות
האחרונים בדלי"ת ממש)

**ורק אחרי השואה שינו רבים
והמשנה ממסורת אבותיו י"א שהתפילין פסולים**

וכן נוהגים עד היום בקשר המרובע בק"ק: בעלזא. ויז'ניץ. סאטמאר. כל גזע רוז'ין. כל
גזע טשרנוביל. סלונים. קרלין. דושינסקי. ערלוי. באבוב, ושאר כל חצרות החסידים (חוץ
מגור וחב"ד) יוצאי גרמניה (היקים). והתימנים.

כולל תמונות מפורטות להדרכה לעשית הקשר המרובע ע"פ הגאונים והראשונים

מפתח הספר חלק א'

פתח דבר.....	כה
ליקוט קצר מלשונות הפוסקים - שהקשר מרובע.....	מג
ליקוט ממחאת גדולי ישראל בקשר החדש בצורת דלי"ת ממש/ ליקוט קצר מלשונות הראשונים והאחרונים שכתבו הקשר המרובע.....	
/ צילום חלק מהספרים ראשונים ואחרונים שכתבו הקשר המרובע/ דרך א' לבאר היכן הדלי"ת בקשר המרובע - שהוא ברצועות היוצאות מהקשר/ דרך א' לבאר היכן הדלי"ת בקשר המרובע - שהוא בקשר עצמו / צילום קטעים מחלק מהאחרונים שכתבו שהמנהג עד השואה היה בקשר המרובע בתפוצות ישראל / רשימת העיירות והקהילות והחסידויות שנוהגים במרובע (מסודר לפי א"ב) / רשימה של מעל מעשרים אחרוני זמננו שבדקו ומצאו שבראשונים שבב"י יוצא מרובע.	
תמונות להסברת דברי הגאונים והראשונים ליצירת הקשר.....	סז
הקדמה כללית.....	צא
פרק א' - מנהגי קהלות ישראל.....	קטז
ענף א' - הקהילות שנוהגים בקשר המרובע / ענף ב' - סיכום בקצרה רשימת הראשונים שכתבו לעשות קשר מרובע / ענף ג' - סיכום בקצרה רשימת האחרונים שכתבו לעשות קשר מרובע / ענף ד' - הקהילות שנוהגים בקשר דלי"ת ממש / ענף ה' - סיכום בקצרה האחרונים שכתבו לעשות קשר דלי"ת ממש /	
פרק ב' - ביאור דעת הגאונים והראשונים שהובאו בב"י וברא"ש וכו' שיוצא מדבריהם קשר מרובע.....	קסה
ענף א' - רב האי גאון - שהובא בעיטור ובב"י / ענף ב' - 'שמושא רבא' שהובא ברא"ש / ענף ג' - הר"י אשכנזי - בביאור השמושא רבא - שהובא בב"י / ענף ד' - 'אורחות חיים' - שהובא בב"י / ענף ה' - 'עץ חיים' מאת הר"י לנודרץ / ענף ו' - גאון אחד - שבספר 'ברוך שאמר'.	
ענף ז' - 'ליקוטי הגהות' - והמדפיס טור ראשון / ענף ח' - עוד ראשונים שיוצא מדבריהם קשר מרובע (הארי"ז, הרוקח, ערוגות הבשם, אלפא ביתא, מהרי"ל, אגודת אוזב, תלמיד הרמב"ן).	
נספח לפ"ב להפריך דרכים זרים בפירוש הגאונים והראשונים הנ"ל.....	ריב
פרק ג' - ליקוט נרחב מכל האחרונים שהמנהג של 'קשר מרובע' הוא בכל תפוצות ישראל.....	רכה
ענף א' - התקופה הראשונה עד שנת ת"ק - כולם הולכים בקשר מרובע בלבד / ענף ב' - התקופה השנייה משנת ת"ק עד ת"ר יחידים מתחילים בקשר דלי"ת ממש והגדולים מוחים בידם / ענף ג' - התקופה השלישית מקרוב לשנת ת"ר והלאה יחידים מפקפקים בקשר המרובע, אך הרבה חולקים ומצריכים מרובע.	
פרק ד' - ביאור איך יש צורת דלי"ת בקשר המרובע?.....	רצ
בו יתבאר מחלוקת המהרי"ל עם התה"ד - אם הדלי"ת הוא בקשר או ברצועות / ענף א' - הסוכרים שהדלי"ת הוא בקשר גופיה - בצורת המרובע / ענף ב' - הסוכרים שהדלי"ת הוא ברצועות.	
פרק ה' - הסוכרים לעשות קשר דלי"ת ממש.....	שיז
יתבאר האם יש מקור קדום לקשר של דלי"ת ממש? או זה קשר חדש שהמציאו בדורות האחרונים?	
פרק ו' - דעת ה'תרומת הדשן'.....	שמב
פרק ז' - ביאור דעת הב"י, המג"א, והמ"ב.....	שמח
בביאור ענין 'דלי"ת מב' צדיים' שכתבו הב"י והמג"א והמ"ב - שנאמרו בו כמה פירושים / ענף א' - סוגית הגמ' 'ונייהן לבר' // ענף ב' - ביאור שיטת הב"י / ענף ג' - ביאור שיטת המג"א / ענף ד' - ביאור שיטת המ"ב.	
פרק ח' - קשר צאנז - מהמקובלים תלמידי האר"י.....	שפח

מפתחות - חלק ב' (שבתוך אותו הכרך)

פרק ט' - סוגית הגמ' - מחלוקת ראשונים בגדרי הלממ"ס בקשר של תפילין - ואם שינה צורת הקשר האם התפילין פסולות.....	תטו
פרק י' - בגדרי קדושת האותיות שבקשרים לרש"י ותוס' - לכמה דינים.....	תצה
פרק י"א - האם עניבה כשרה לתפילין - והשלמת הסוגיא בעירובין.....	תקלו
פרק י"ב - באיכות הקשר של יד, אם היינו ההידוק או יצירת הקשר - ואם יש שינוי בהידוק בין זמנינו לזמן הגמ'.....	תקנז
פרק י"ג - האם המצוה הוא 'מעשה הקשירה', או ה'תוצאה' שהתפילין יהיה מונחים עליו, ואם יש מצוה כל יום להניח תפילין.....	תקצח

נספחים - צילומים מעשרות ספרים שכולם כתבו כקשר המרובע.....	(תרטו) א
תמונות מתפילין עתיקות, וציור תפילין בתמונות עתיקות שכולם בקשר המרובע.....	עז
סיפורים ועובדות מגדולי ישראל בענין הקשר המרובע.....	פה
מפתח הספרים (מעל לשמונה מאות וחמישים ספרים ואישים שהובאו בספר זה).....	צז

מפתח הקונטרס

- מפתח הקונטרס.....ד'
- הסכמות הרבנים גדולי הדור שליט"א.....ו'
- סיכום בקצרה היסודות והחידושים העיקרים שנתבארו בספר י"ח
- דינים הנהגה הלכה למעשה - העולים מהסכמות הרבנים הגאונים שליט"א....ט'
- רשימת מנהגי המדינות והקהילות שמצינו מקורות להדיא שנהגו במרובע.....כ'
- רשימה של למעלה מעשרים גאונים וראשונים! ולמעלה משישים אחרונים! כ"א
- דעת ה'משנה ברורה'.....כ"ב
- צילום קטעים מהספרים המעידים שעד השואה - עדיין כמעט כל ישראל
- נהגו בקשר המרובע.....כ"ג
- ליקוט חלקי - ממחאת גדולי ישראל בשנים ת"ק נגד הקשר ה'חדש'
- בצורת דלי'ת ממש.....כ"ד
- ליקוט חלקי מלשונות הראשונים ואחרונים שכתבו שיש לעשות הקשר
- בצורת מרובע.....כ"ו
- צילום חלק מהספרים - שכתבו לעשות הקשר המרובע.....כ"ח
- תמונות להסביר חלק מדברי הגאונים והראשונים שהובאו בכ"י סו"ס ל"ב
- ובשאר הראשונים שיוצא מרובע.....ל'
- רשימה של כשלושים! רבני גאוני דורינו שכתב שב'בית יוסף' יוצא להדיא
- הקשר המרובע.....ל"א
- ראיון נרחב שהתפרסם עם הרה"ג ר' אליעזר פולק שליט"א.....ל"ח

◆ "אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב קשר של תפילין הלכה למשה מסיני" (מנחות לה: עירובין צו:).

◆ "והסרתי את כפי וראית את אחרי אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפילין" (ברכות דף ו. ומנחות לה:).

◆ "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש" (ברכות ו. נו. מגילה מו: בוסת יז: מנחות לה: חולין פט:).

בספר אור זרוע (ח"א - הלכות תפילין סימן תקסו) כתב וז"ל:

◆ "כתב מורי הרב רבינו שמחה... בשום ספר לא תמצא משום דל"ת אלא אין לו תבנית דל"ת...אלמא דמשונה קשר דידהו משאר קשרים, וגם אין לשנותו מקבלה שבידינו...ואע"פ שפירשנו דקשר שברצועות אין זה דל"ת, אעפ"כ אין לשנות מקשר זה שאם שינה פסל דהכי נמיר הלכה למשה מסיני עב"ל.

מרן הראב"ד שליט"א

משה שטרנבוך

ראב"ד

לכת"מ מקהלות האשכנזים

מח"ס מנחת חנוכה וסדרת תשובות והנהגות ועוד

רב בית הכנסת וכולל הגרא"א בהר-נוף

בעיר"ק ירושלים ת"ו

בשנת ה'תשע"ז 17 אדר תשע"ז

לכבוד הרב הגאון וכו' ידידנו הרב אליעזר פולק שליט"א,

מחבר ספרי "פרי אליעזר" אחרש"ט ושי"ת.

קבלתי ספרו החדש "פרי אליעזר" שמיישב הנהגות בד'

כפולה בקשר תפילין (היינו הקשר המרובע הפשוט ללא

חלל באמצע) ובמעשה אומן וחכמה קיבץ ואסף ומבאר

שהרבה מגדולי הקדמונים ואחרונים נהגו כן, ויש

למנהגם יסוד איתן מעיקר הדיון.

ואין בידינו להכריע בדבר שבעם ישראל אגודות אגודות,

אבל ראוי לשבח הרב הגאון המחבר שליט"א שזרח

עמל ויגע ומוכיח שכל מנהגי ישראל תורה, ואי אפשר

לנו להכריע נגד מנהגים שבקדושה יסודם.

והנני לברך אותו שיוכה עוד להגדיל תורה ולהאדירה

ונזכה להרמת קרן התורה וישראל במהרה בימינו

בקרוב.

המצפה בכליון לרחמי שמים מרובים

פסק הלכה מאת כ"ק מרן אדמו"ר

המהרי"מ דושינסקי נאב"ד ירושלים וצוק"ל

מפי תלמידו הרב פרץ לפקוביץ הי"ד מירושלים תובב"א

(בשיחה עמו ביום י"ד סיון תשע"ב)

וז"ל: "לפני נשואי שאלתי את מו"ר אם אני צריך לשנות לקשר המרובע, וטענתי שגם אבי וגם זקני (אבי אבי) הולכים בקשר דליית ממש, ומקור מוצאי מגליל התחתון של הונגריה (אונטער לאנד המחוז החסיד) ואמר לי בצורה מאוד נחרצת שעל אף כל זה אני צריך לשנות למרובע כיון שאין שום חילוק והמנהג בהונגריה בכל המקומות היה בקשר המרובע, ואף שגם זקני וכו' נוהגים בדליית אין לזה שום משמעות של 'מנהגי' - כיון שחזקה שכל מי שמוצאו מהונגריה בודאי שאבות אבותיו כשהיו במדינתם בהונגריה נהגו בקשר מרובע, וזה ודאי שינוי שנעשה בדורות האחרונים ע"י עושי הבתים כאן ששינו לקשר הדליית ממש - וצריך לשנות בחזרה לקשר המרובע!

ואח"כ אמרתי לו שייא שהקשר של דליית הוא יותר נכון מצד ההלכה וכו', וענה לי הרבי זצ"ל שהרבה ראשונים סוברים כקשר המרובע וכך הוא מנהגו מקדמת דנא - ולכן צריך לחזור למנהגינו מקדמת דנא.

ואח"כ שאלתי אם אני צריך להחליף גם את כיון קשירת הרצועה של יד, שאני נוהג כמנהג ספרד שמסובבים הרצועה לצד חוץ, ואם צריך לשנות למנהג הונגריה ואשכנז שמסובבים לצד פנים - ובוזה אמר שאין צורך ואני יכול להשאיר במנהגי.

ואף שבדרכי היה דרכו להיות מיראי ההוראה, וגם היה עדין נפש ולא היה כלל דרכו לומר ולהעיר לאחרים וכו' אבל כאן היה מאוד תקין ונחרץ בזה, והיה דרכו להעיר ע"ז, והיה נראה שהדבר כואב לו על השינוי שנתפשט. (ואח"כ נתברר אצל אח של סבי באמריקה שכן האמת - שמנהגם היה במרובע וזקני שינה במשך השנים לדליית ממש, ואפ"י לא ידע מזה!). עכ"ד.

וכ"כ המהרי"מ דושינסקי במאמר ההלכה עיין להלן עמ' כ"א. ועיין לעיל בהסכמת הגרא"י אולמן שליט"א כעין זה בשם רבו הנ"ל.

* הרבה מקורות למנהג הונגריה החסידים והאשכנזים במרובע

עיין בספר בהרחבה.

פסק הלכה מאת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל

לאחר שחזר בו מהתנגדותו לקשר המרובע, (לאחר שראה דברי הגאונים והראשונים ועדויות גדולי האחרונים) פסק שאין לשנות ממנהג אבותינו שנהגו במרובע (וכפי שהביא תלמידו המובהק הגר"ד מורגנשטרן בספר 'זכרון אליהו'). "ואף הוסיף על מקרה של מי שמסר תפילין לתיקון ועושה בתים החליף לו הקשר לדליית ועכשיו אחר כמה חודשים בא לשאול אם להניחו כך, והורה שיש לו לחזור למנהג אבותיו..." עכ"ל בקונטרס 'זכרון אליהו' מתלמידו הרה"ק ר"ש מורגנשטרן, ועיין בספר עוד עדויות מתלמידיו. (וכן עיין להלן בעמ' ל"ד אות ט"ז י"ז. ובעמ' מ"ד וגם שם במסגרת)

פסק הלכה מאת מרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א

במענה לשאלתי איך לנהוג בענין צורת קשר תפילין של ראש כתב לי וז"ל

ב. הנהגה אבותי ורבותי

"כל אחד יעשה כמנהג אבותיו ורבותיו"

* פירוט מנהג האבות בקהילות הקודש במקור המוצא בחו"ל לפני השואה - עיין להלן עמ' כ', וביתר הרחבה עם מקורות מפורטים נתבאר בספר

כ"ק מרן אדמו"ר גאב"ד ערלוי שליט"א

כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א
מראחמיסטריווקא

דוד בהרה"צ מוהר"ר ישראל מרדכי

וצוקללה"ה טווערסקי

רחוב גבעת משה 10

ראחמיסטריווקא - ירושלים עיה"ק ת"ו

ת.ד. 6719

בעה"י י"ט מנחם אסף אס"ק

למותר להאריך בשבח המגיע לכתבים של האי גברא רבא ויקרא הרה"ג הנעלה מו"ה אליעזר פולק שליט"א אשר זכה כבר להעלות על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן חיבורים חשובים אשר זכו להסכמת גדולי הדור.

ועתה כאשר ביאר בטוב מעם ודעת בספרו החדש "פרי אליעזר" על ענין קשר של תפילין אשר המנהג העתיק עוד מתקופת הגאונים וחראשונים הוא קשר מרובע וכן נקטו המקובלים וגדולי הפוסקים, ואף שהיו מהאחרונים שהיה דעתם לשנות אך מעב"ת הוביח מעשרות ספרי גאונים ראשונים ואחרונים שזה היה המנהג מקדמת דנא. וכן היה המנהג במשערנוביל ובשאר גלילות, ואין שום מקום לשנות.

בפרט שיש שיטות אשר צורת הקשר מעכב.

ואשרי לו שוכה לתחזיר עמרה ליושנה.

והנני לברכו שיזכה להוציא חיבורים נוספים להגדיל תורה ולהאדירה.

החותם לכבוד התורה ולומדיה

יוחנן בהגמחור"מ זצ"ל סופר

אבדק"ק ערלוי יצ"ו

בעיה"ק ירושלים תובב"א

בס"ד עש"ק כ"ג תמוז תשע"ב לפ"ק

בין המצרים זרח ה' אור לישרים וקרנו ירים ה' ידי הרב הגאון השנון המפורסם בחיבורים היקרים מרביץ תורה מיקירי ירושלים כש"ת מוה"ר אליעזר פולק שליט"א ראש כולל עדת קדושה 'גברונה ירושלים' קרתא דשופריא תבנה ותתכונן בב"א.

הן כל יקר ראתה עיני ושפיר חוי בגליוני ספרו הנפלא "פרי אליעזר" אשר הוא לגאון ולתפארת מלאכת שמים מזוקק שבעתיים עמלו בתורה ובמצוה ה' בקשר עליון דאורייתא אלא תפילין שבראש, והרב המחבר לן בעומקא של הלכה גבורתא זו לא הניח דבר גדול וקטן מספרי רבותינו אשר מפיהם אנו חיים לחקור הדק היטב בדבריהם בשורש הקשר וצורתו אשר הראה הקב"ה למרע"ה.

ובל דבריו נאמרים ביושר לתחזיר עמרה עדיים של ישראל מחר חורב ליושנה.

והרב המחבר שיחי' בקשני להראות קונטרסים הנ"ל קמי מלכא רבנן כ"ק אאמו"ר שליט"א ולקבל הסכמה על אתערותא דלתתא התיקון הגדול הזה, ואחר ששמע וראה שמח שמחה גדולה במפעלו ואמר כתוב אתה בשמי כדברים האלה: מי אני להכריע במנהג ישראל העומדים ברומו של עולם ורק זאת אומר אשר כמו עיני ראיתי אצל בק"ו בעל התעוררות תשובה זצ"ל והיה מניח ד' זוגי תפילין בכל יום, ותתפילין אשר התפלל בהם היה הקשר של ראש מ"ם סתומה בצורת שני דלתי"ן משולבות ראשה של זו ברגלה של זו בלי חלל באמצע (הקשר המרובע הפשוט) כאשר ראה אצל אביו מרן בק"ו כתב סופר זצ"ל, וכן נהגו כל תלמידי רבן של ישראל בק"ו מרן תחת"ס זצ"ל וכן כל תלמידי תלמידיהם במדינת הגר. ודבר פשוט שהבאים ישרש יעקב אהב"י יוצאי מדינת הונגרי' יש להם לדבוק במסורת האבות וכוזה ראה וקדש עב"ד.

ואסיים בברכה יתברך משמי מעונה לתחזיר עמרה ליושנה, והדר קבלוה עדת מי מנה, ויה"ר שיתקיים מקרא שכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, והימים אלו יתהפכו לששון ולשמחה בב"א.

הכותב וחותם מפי כ"ק אאמו"ר שליט"א

משה סופר

3/16/2016

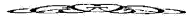
כ"ק מרן אדמו"ר מנדבורנה שליט"א

אליעזר זאב רוזנבוים

בהרה"ק רבי יעקב ישכר בער זצוקללה"ה

מנדרב

קרית נדבורנה בני-ברק

בעזה"י, ג' אלול תשע"ב
התענגתי מזיו כבוד מעשה ידיו להתפאר של ידידנו
מכובדנו מפארי גידולי בית אבא קדישא זצוק"ל הכ"מ,
ה"ה הרב הגאון החסיד המהולל בתשבחות, חריף ובקי
טובא, מרביץ תורה ושמעותיו מתבדרות בבי מדרשא, שמו
הולך לפניו בחיבוריו הנפלאים בהלכה, כש"ת מוהר"ר
אליעזר הלוי פולק שליט"א, ראש כולל "דרכי חיים מרדכי"
בעיה"ק ירושת"ו, בן ידידנו עוז מאד נעלה, ותיק וחסיד,
איש ההגות והמחשבה, נודע לשם ולתהילה, מוקני חשובי
אנ"ש, הרה"ג מוהר"ר ישראל פולק שליט"א.

וזה שמו נאה לו "פרי אליעזר", פרי קודש הילולים, אשר
עמל ויגע ואסף וליקט כעמיר גורנה כל שיטות הפוסקים
ראשונים ואחרונים בנידון צורת קשר של תפילין. וסידר
הדברים כהלכה, מערכה מול מערכה, ומים עמוקים דלה,
סוד קדומים גילה, ועל פתחיו כל מגדים, חדשים גם ישנים.
וכבר איתמחי גברא ואתמחי קמיעא בחיבוריו הקודמים,
ללבן דברים על בוריים ולירד עד יסודם, להעמיד דברי
תורה בקרן אורה, למען יהיו הדברים מאירים ושמים
כנתינתם מסיני.

ובודאי אין אני בא להכניס ראשי בין ההרים הגדולים,
להכריע בין המחלוקות, מה אנו מה חיינו, וכל אחד ואחד
קבלת ומנהג אבותיו ורבותיו הקדושים בידו, אבל אמינא
לפעלא טבא יישר כוחו וחילו, אשר הגדיל לעשות בעמלה
של תורה בעוז ותושיה, גלי לדריעה ונפל נהורא בבי
מדרשא, והוציא מתחת ידו שלימות נפלאה שהיא תפארת
לעושיה ותפארת לו מן האדם.

ונאמן הוא בעל מלאכתו נותן התורה, שישלם לו שכר
פעולתו הטובה ביד רחבה, ברוחניות ובגשמיות כפלים
לתושיה, בני חיי אריכי ומווני רוויחי וסיעא דשמיא, מתוך
רוב נחת ותענוג והרחבת הדעת דקדושה, ויוסיף חיל
בהרצבת התורה לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, ויפוצו
מעיינותיו חוצה לשם ולפארת ולתהילה.

ואחתום ברכת השנים לטובה, כתיבה וחתומה טובה בספרן
של צ"ג לאלתר לחיים ארוכים טובים ולשלום, עם כל
נפשות ביתו בתוך כל ישראל אחינו ה' עליהם יחיו.

הכו"ח לכבוד התורה ועמליה

המכתיר והמצפה לרחמי שמיא

אליעזר זאב רוזנבוים
אליעזר זאב רוזנבוים

כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א מנדבורנה ירושלים

מאיר יצחק אייזיק רוזנבוים

בהרה"ק מוהר"ר יעקב ישכר בער זצוקללה"ה

נדבורנה ירושלים

רח' עזרא 26 ע"ה"ק ירושלים תובב"א

בעזה"י יום חמישי לס'...וקשרתם אותם לאות על ידכם והיו
לטוטפות בין עיניכם" כ"א מנ"א תשע"ב

אבוא במגילת שבח הספר המגיע לכתבים ע"י המחבר החשוב
ה"ה ידידנו הנכבד והרגול, מעוז ומגדול, מחשובי ופארי אנ"ש,
מרביץ תורה רבות בשנים בקהילתנו הק', הגאון המופלג מו"ה
אליעזר הלוי פולק שליט"א, ראש כוללנו לדיניות והוראה בכולל
'דרכי חיים מרדכי' פניה"ק ת"ו, בן מכובדנו הרגול איש חי רב
הפעלים, נודע בישראל ל גדול שמו, המשפיע ומרו"ה לצמא"ם
לדבר ה' לרבבות ישראל, מותיק ונכבדי אנ"ש הרה"ג מוהר"ר
ישראל הלוי פולק שליט"א

ומילדותו וזה לנינו ולשאוב בשתי ידיים, תורה ויר"ש אצל כ"ק
מרן וקני הקוה"ט בעל ה'דבר חיים' זצוק"ל ואחריו אצל כ"ק
מרן אבא מארי הקוה"ט זצוק"ל הכ"מ שנתחנך ונתגדל אצלו הן
בתורה והן ביראה, וגם לרבות חסידות והליכות חיים, והאציל
עליו מזיו אורו הגדול כל השנים כרחם אב על בנים, ועודדו וחזקו
בהפצת חיבוריו הנפלאים והיקרים, עד אשר חשכו המאורות
בהאי שחא ועלה ונתעלה בעולם הנשמות.

ועתה מוציא לאור חיבור נפלא מאוד בענין מצות קשירת התפילין
וכו' בשם "פרי אליעזר" וכשמו כן הוא פירותיו מתוקים בטעם
זקנים, ומלקט שושנים בעט סופרים, בצוף נאמרים ובכתבים
מהודרים וברעות נשלבים, והשיטות מאוגדים יחדיו יהיו תמים,
כי אלו ואלו רא"ח, וקשה מאוד להכניס ראשינו הרל בין הגבעות
וההרים הגבוהים, וע"כ נהרא נהרא ופשמיה.

וברכתי תעלה על ראשו שיוכה לברך על המוגמר וד' יהיה עמו
וישרה שכנינו בכל מעשה ידיו להתפאר, ויוכה עוד רבות בשנים
להרביץ תורה ולהגדילה ולהאדירה מתוך נחת והרחבה וסייעתא
דשמיא כל הימים, ולכתיבה וחתומה טובה לאלתר לחיים ארוכים
וטובים ולשלום בספרן של צדיקים גמורים אכ"ר.

הכו"ח לכבוד התורה"ק ועוסקיה

המצפה לרחמי שמיא, מכבדו ומוקדו

פניה"ק ירושלים תו"ב

אליעזר זאב רוזנבוים
אליעזר זאב רוזנבוים

כ"ה בשם ובמקודת
ב"ק אדמו"ר שליט"א
שמעון שווארץ

כ"ק מרן אדמו"ר מרושינסקי שליט"א

יוסף צבי

בן לאדמו"ר הגה"ק מרן
רבי ישראל משה דושינסקי זצ"ל
ריש מתיבתא של ישיבת "בית יוסף צבי"
פעיה"ק ירושלים תובכ"א
ת.ד. 5516

בעזה"ש"ת

כ"ק מרן אדמו"ר מפינסק קארלין שליט"א

ארי' לייב חזקון רוזנפלד

בלאדמו"ר מוחרר"א זצוק"ל
מפינסק קארלין
רח' חסיד' פונסק-קארלין 1, עוזיק ירושלים ת"ז
טל: 02-5814861

ט"ו לחודש תמוז ויטא וזילולא קדישא דבעל האור
פעיה"ק ירושלים ת"ז שנת תשנ

החיים השלום והברכה.

ישראל עם קדושים חיבה יתירה נודעת להם לקיים עליהם ועל זרעם כל 'מנהג ישראל תורה', נהרות רבות של דיו נבעו מקולמוסם של גדולי ומאורי ישראל על כל מנהג ומנהג שקבלנו באהבה מאבותינו הק'. וביותר צריך הכתוב לזרז אנן חבורתא קדישתא אשר מקובלנו מרבתינו הק' אשר כל מנהגינו יסודתם בקודש במסורת איש מפי איש ומבוססים על עומק הגנלה וקדושת הנסתר וכל המשנה וכו'.

אשר על כן בואו ונחזיק טובה להאי גברא יקרא הרה"ג ר' אליעזר פולק שליט"א ראש כולל נדברונא בעיה"ק ירושלים, אשר ידיו רב לו בחיבור ספרי הלכה למעשה אשר נתקבלו בהערצה בעולם התורה, וכוותלי בית המדרש יוביחו, ועתה רחש לבו דבר טוב לברר וללבן דעת תורה דבר ה' זו הלכה את מנהגנו ומנהג רוב קהילות ישראל שנהגנו מקדמת דנא בקשר הנקרא 'קשר מרובע' (קשר פשוט).

סמכתי יתדותיי על הדרי קדם בראותי את הסכמותיהם הנלהבות של הגאון האדיר מרן הראב"ד שליט"א והרבנים הגאונים הפוסקים שליט"א יושבי על מדין, אשר כולם מפליגים בשבח המהכר ובשבח חיבורו הנפלא אשר כיון היטיב לדעת תורה, וזהו בוודאי הקשר אשר הראה לעיני ואנן מה נעניה אבתריהו. ואף גם זאת זכרתי אשר זקני החסידים ו"ל מהדור הקודם כולם התקשרו בקשר קדוש זה, ופשוט וברור שכך היה מנהגנו מאז ומקדם.

על כן הנני בזה לחזקו ולאמצו כי יזכה לברך על המוגמר, להרוות צימאון הגדולים והקטנים להטעים מנועם דבר ה' זו הלכה, וגם ידי תיכון עמו שיזכה לחלק דבריו ביעקב ולהפיצם בישראל.

ותערב עתידתי לפני שוכן מעונים ומשפע מצות תפלין יתמשך עלינו להיות חיים ארוכים ושפע קודש, ונזכה להוושע בישועת עולמים בגאולה השלימה בזמן קריב.

שלום רב לאוהבי תורתך מעלת הרה"ג המפ"ג מגוע גו"ק מוה"ר אליעזר פולאק שליט"א רה"כ תפארת אריה פיעה"ק ת"ו, בן ידידנו האי גברא חשיבא ויקריא רב פעלים לתורה ולחינוך הרה"ג ר' ישראל שליט"א, גו"ג למרגן הגה"ק רבי זעקל פאלאק ובנו מרן ה'ידבר משה' זצוק"ל, רבותיו של כ"ק אא"ז הגה"ק מהרי"ן זצוק"ל

אחרי דרך מכוא הברכה והשלום

נתתי שמחה בלבי בראותי פרי מתוק לחדך ספרו הנפלא "פרי אליעזר" אשר בו זכה מע"כ לבאר וללבן מדברי הראשונים והאחרונים הדק היטב אופן עשיית הקשר בתפילין בקשר מרובע כאשר נהגו אבותינו ורבתינו זיע"א מדור דור ומקדמת דנא.

ובן נהג כ"ק אא"ז הגה"ק מהרי"ן זיע"א, וכידוע שכ"ק אדמו"ר זצוק"ל הורה ועורר תמידין בסדרן לעשות קשר מרובע דוקא.

וכבר עלו בהסכמתם מרגן גדולי התורה שליט"א, אשר ע"כ הנני לברכו כי חפץ ה' בידו יצילת לאסוקי שמתא אליבא להלכתא ויזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולזכות את ישראל מתוך הרחבת הדעת ורב טוב כל הימים אכ"ר.

הכרח לכבוד התורה ולומדיה

בברכת כות"ש

ארי' לייב חזקון רוזנפלד
מפינסק קארלין
עוזיק ירושלים ת"ז

בברכת חתירה
ארי' לייב חזקון רוזנפלד
מפינסק קארלין
עוזיק ירושלים ת"ז

בית דין בעלזא

הגאון רבי שמואל רונגרטן ראש ישיבת בעלזא

הגאון רבי חיים יחיאל רונגמן. הגאון רבי חיים צבי שפירא

בית דין צדק

קהל מחזיקי הדת בארץ ישראל

בסיד יום תמוז תשע"ב לפ"ק פניה"ק ירושלים תובכ"א

תיתי ליה למעלת כבוד הרב הגאון המו"מ כש"ת רבי אליעזר הלוי פולק שליט"א ראש כולל "גנדבורנה ירושלים" וכולל "תפארת אריה" שנתן את נפשו לברר ענין צורת קשר תפילין של ראש לעומק ולרוחב מש"ס ופוסקים וספרי הראשונים והאחרונים, ומשמיא קא זכו ליה לברר את ההלכה לאמתה של תורה, ואת המסורת המקובלת מדור דוד ראשונים כמלאכים גאונים תורה וצדיקי הדורות וחסידי קרמאי, אשר עינים היו כיונים על אפיקי הש"ס ופוסקים ויראתם קרמה לחכמתם.

והעלה את הכל על הכתב בטוב טעם ודעת ובשפה ברורה ונעימה, כאשר עניכם תחינה מישרים.

אי לכך, אף ידינו תכון עמו להביא את הספר "פרי אליעזר" בידור הלכה בענין קשר של תפילין תחת מכבש הדפוס, ולהעלות על שלחן מלכים מאן מלכי רבנן, ולהפיצו ברכים, למען דעת שמנהג ישראל מדור ודור מקורו מחור בתורת רבותינו הגאונים והראשונים וזכונם לברכה.

ומשפע מצות תפילין יתמשך עלינו חיים טובים וארוכים ושפע קודש ומחשבות קדושות לחיות דבקים באלוקים חיים ובתורת אמת מתוך בריות גופא ונהורא מעליא וברכתנו צדופה להרב המחבר שליט"א שיוכה להרבין תורה ולהפיץ מעינותיו חוצה מתוך נחת והרחבת הדעת באין מחסור כל.

המו"ח לכבוד התורה ולומדיה, הביד"ץ דקהל מחזיקי הדת בארץ ישראל

כ"ק מרן אדמו"ר מסלאנים שליט"א

אברהם מיכל רובין

מו"צ, ויר"ב בבית"ד סלאנים

מח"ס "מאורה של הלכה"

רובע ו' אשדוד

בס"ד

לכבוד הגה"ח רבי אליעזר פולק שליט"א מרבין תורה והוראה בעיה"ק ירושלים ת"ו שלום וברכה וכמ"ס

לפי בקשת מעכ"ת, שאלתי את פי כ"ק מרן אדמו"ר מסלאנים שליט"א על מנהג סלאנים בענין צורת קשר של ראש, וענה לי כי ידוע בשער בת רבים כי גם רבנו"ק מסלאנים זיע"א נהגו מאז ומעולם בקשר המרובע הפשוט [בצורת מ"ס סתומה וללא החלל באמצע] וכך גם כל ההולכים בעקבותיהם וניאותים לאורם, וכך כיום הוא נוהג ומנהיג, ודחה בתוקף רב דברי המעוררים שהועלו לפניו, ומילתו אמורה לכל שואלי פיו לכל להיגדר בשום אופן אחר דברים במלים ומשאות שוא, כי אם ללכת בעקבי הצאן ובדרך המסורה ומקובלת בידינו ממנהג אבותינו בלי שינוי וזו כל שהוא.

וגם גלינו ספרו החשוב היו למראה עיניו והוטבו בעיניו, והביע את הערכתו למלאכת הקודש שעשה מעכ"ת בזה, לברר האמת לאמיתה ולעודד לב אלפי ישראל באופן קיום מצוה רבה זו בנתינתה מדור דור.

וברכתו שלוחה לו שוכות זיכוי הרבים תעמוד לו, וצדקתו עומדת לעד.

ספרו החשוב 'פרי אליעזר' מלא וגדוש בדברים ישרים ונכוחים כקילורין לעינים, וזכות גדולה נתגלגלה לידו דמר שהעיר ה' רוחו להעמים על שכמו מלאכת קודש זו, לברר האמת לאמיתה ולהצדיק הצדיק דמעיסקא בקיום מצוה רבה זו כרת וכדין, ולסתום פי המעוררים המתחכמים בעיניהם ומדברים עתק על מנהג רבבות אלפי ישראל עם ראשי דורותיהם עני העדה, כאילו ח"ו שלא כדן הוא, כאשר הדברים מתחווים כשמלה בספרו דמר, מתוך דברי הגאונים והפוסקים ראשונים ואחרונים בכל הדורות, ואין ספק כי משמים הניחו לו בקעה להתגדר בה.

זכות המצוה הגדולה תעמוד למר שיוכה ללמוד וללמד מתוך שמחה והרחבת הדעת לאורך ימים ושנים טובים.

מוקיר ומכבד

נאם: *לוי רונגמן*
נאם: *חיים יחיאל רונגמן*
נאם: *חיים צבי שפירא*

בית דין סקווירא

הגאון רבי יוסף ישראל אייזנבערגער

הגאון רבי שלום פאללאק

הגאון רבי זאב נחום נאלדמינצער

בית דין צדק

דק"ק שיכון סקווירא

בעזרה ש"ת

תאריך: 27 סיון 5781.

הננו בזה לחזק ידי עושי מצוה ומזכה הרבים ה"ה הרה"ג המופלג מוה"ר אליעזר פאללאק שליט"א מרביץ תורה בעיה"ק ירושלים תובב"א שעומד להו"ל ספרו החשוב "פרי אליעזר" שבו אסף וקיבץ כעמיר גורנה מפי ספרים וסופרים לברר צורת הקשר של תפילין של ראש, שכפי המבואר בב"י וכן היה נהוג עוד מתקופת הגאונים וראשונים ורוב קהילות קדושות בישראל מדור דור לעשות קשר מרובע.

וידוע שרבוה"ק הקפידו על זה מאוד, וכשהניחו תפילין בפעם הראשונה לבחור שנכנס לעול התומ"צ ציוו לברר מראש שיהיה קשר מרובע כזה בלי חלל באמצע.

דבר טוב ונכון עשה בעמיו לזכות בהם את הרבים להוציא לאור תעלומות חכמה וחפץ ה' בידו יצליח להגדיל תורה ולהאדירה ברוב הרחבת הדעת וסייעתא דשמיא.

וע"ז באה"ח:

ה"ה ישראל אייזנבערגער
ה"ה שלום פאללאק
ה"ה זאב נחום נאלדמינצער

אברהם יצחק אולמאן

חבר הבר"צ העדה החרדית

ורכ שכונת גבעת שאול

פעיה"ק ירושלים תובב"א

בס"ד לכבוד הרב הגאון המפואר חובר חיבורים מחוכמים מסיק שמעתת' בדרכן

של רבותינו מצוקי ארץ נבנ"מ

ה"ה מו"ה אליעזר פולק שליט"א.

מגלגלין זכות ע"י זכאי לברר משנת ראשונים כמלאכים מסורת אבותינו בידנו צורת קשר של תפילין, אשר נהגנו מימי קדם בקשר מרובע, וכמתבאר מדברי הראשונים והפוסקים, ודבר שפתיים היה למותר לולא אלו אשר מרבים לדבר סרה ולעוות דברי הפוסקים בכדי להטיל דופי במסורת אבותינו, ולפתות צעירי הצאן לשנות מנהגינו.

והרה"ג הנ"ל זכה להאיר משנתם של הפוסקים ולתוכיח שרוב הפוסקים הקדמונים נהגו כך, ופשוט כביעתא בכותחא שאין מקום לשנות.

גם בני הגאון רבי מאיר שמעון שליט"א מו"ץ העדה החרדית וראש כולל תרביצ"א עיין הרבה בספרו ושיבח עד מאוד את ספרו.

ואז"ו הגה"ק פאה"ד רבי משה ליב ליטש סג"ל ראווענבוים זצ"ל דיינא רבא דק"ק פרעשבורג בספרו 'תפארת אריה' וזה לברר כשמלה שוהו הקשר אשר הורה לנו רבינו הבית יוסף בס' ל"ב בשם הגאונים ועמודי התורה אשר כל בית ישראל נשענים עליו, וע"ד קדשו [וע"ד תשובה מאהבה] סמך המשנה ברורה בס' כ"ז (ס"ק ל"ז) [בשם א"ר שצורת הד' היא ברצועות היוצאות] ובסוף ס' ל"ב (ס"ק רל"ג) "דאלו העושים קשר דל"ת מכוון יותר לדינא" [ובא לאפוקי קשר מם סתומה שע"פ קבלה] ופשוט דכוונת המשנ"ב לקשר מרובע וכמפורש יוצא מד' כק"ו התפארת אריה וכפי שהאריך בס' דגן ודלא כמו שמעו בהכנת דבריו.

ואין צריך לפנינו שאלו שכבר שינו לדל"ת אחת, מחוסר ידיעה והבנה, או מחמת שסמכו על עושי חבתיים שהתקינו הקשר במנהגם הם, לא שייך לומר שיש בזה משום "מנהג" מה שהנחנו עצמם היפך ממנהג אבותיהם וראוי להם להחזיר קשר עמרת ישראל יושנה.

וכפי ידוע כמה נצמער ע"ז בקש"ת רבינו מרן מחר"ם דושינסקי זצוק"ל נאב"ד הפעה"ק ת"ו על אלו שהעזו לשנות ממנהגינו, והיה מורה וזא לכמה מתלמידיו וכן לכל מי ששאל את פיו לחזור לקשר המרובע כפי שהיה נהוג מאז*. ובאתי כבר בהסכמה על ספרו של ידידנו הרה"ג ר' יוסף צבי הלוי הברפלד שליט"א אשר בשמו יקנו עוטר ישראל בתפארה, שג"כ נתעורר בהרבה דברים ושם הערתיו כבר בכמה הערות.

ויתן ר' בידו להמשיך בהרצת תורה והפצת אורה כאות נפשו, לברר מקחן של צדיקים ולכוון לאמתתה של תורה אכ"ר.

ח"ש יום ג' לס' שומרים משמרת הקודש, ר"ח סיון תשע"ב פעיה"ק ירושלים ת"ו

נאם אברהם יצחק אולמאן

*א.ה. פסק הלכה מפורט משמו
עיין לעיל בריש ההסכמות.

שמואל אליעזר שטרן

חבר בד"צ דערן הגר"ש ואזנר שליט"א
ראש ישיבת חוג חת"ס
רב מערב בני ברק

יעקב מאיר שטרן

מו"צ בבי"ד דערן הגר"ש ואזנר שליט"א
וחבר הבד"ץ דקרית ויזניץ
מח"ס משנת הסופר ואמרי יעקב
קהילות יעקב - בני ברק

בס"ד כ"א אלול ה'תש"ס

הן ראיתי חיבור יקר בשם "פרי אליעזר" מאת כבוד הרב הגאון ר' אליעזר פולק שליט"א מעי"ק ירושלים ת"י, חיבור הנ"ל עוסק בחיזוק עשיית קשר מרובע בתפילין של ראש.

וכבוד המחבר בירר הדבר כשמלה בחיקף עצום מדברי הראשונים והקדמונים, ומתוך ישרות ההבנה וזכות הרעיון, ובנה בזה בנין גדול הפלא ופלא.

והנה המעיין בב"י סי' ל"ב יראה להדיא דבנותם על קשר מרובע, וכ"כ הרא"ש סוף הל' קטנות בשם השימושא רבא, וכן העיד הגאון ר"י וייל בנו של ח'קרבן נתנאל' בספרו סי' י"ב שאביו ורבו הגאון ר' יונתן אייבשיץ נהגו כן, ושאר גדולים מופתי הדור, וכמש"כ בס' "משנת הסופר" סי' כ"ג ס"ק י"ח.

והנה הגם דמי שקבלת אבותיו ברורה לעשות קשר כמו דל"ת ממש רשאי הוא להמשיך במנהג זה שמעיקר הדין יוצאים בו ידי חובה.

אולם מצוי כאלו שמנהג זקניו בדורי דורות הוא קשר מרובע, ורק אביו שינה הדבר לעשות קשר דל"ת מאיזה סיבה וע"פ רוב מחוסר ידיעה, כגון דא נראה דודאי רשאי הוא לעשות קשר מרובע לכתחלה, ואדרבא בזה הוא עושה כמנהג אבותיו.

וע"ש שו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב ס' פ"ח אות ג' ולדבריו אין בכלל בנר"ד שאלה של שינוי מנהג אבות אלא כל אחד רשאי לעשות קשר מרובע שהוא עדיף ע"פ הראשונים.

אבל עכ"פ אלו שמנהג זקניו מדורי דורות נהגו בקשר מרובע - פשוט שראוי הוא שיחזור למנהג אבותיו.

שמחה רב רבא ונפישא היה מנת חלקי כד חזיתא להאי ספרא רבא, נקוב בשמו הטוב "פרי אליעזר" מעשי ידיו הטהורות והאמונות של מע"כ הרב הגאון רבי אליעזר פולק שליט"א, מחשובי תלמידי החכמים ומרביצי התורה, ובו הניף הרה"ג המחבר שליט"א את ידו הגדולה וורועו הנטויה על אפיקי ים התלמוד וגדולי רבותינו הפוסקים בעלי מסורת הדורות, לברר וללבן הדק היטב את תבניתו של הקשר של תפילין של ראש, והוכיח במישור, ביסודות איתנים ומוצקים, שהקשר המקובל מדורי דורות בקרב רובו הגדול והמכריע של כלל ישראל הוא הקשר המרובע, וכאשר תחזינה עיניהם של הלומדים והמעיינים בספרא רבא הדין את דבריהם של גדולי הפוסקים אשר מפיחם אנו חיים ועל שולחנם המהור אנו סמוכים ובטוחים, והמה יתנו עדיהם ויצדקו.

ולמותר להדגיש בכל ענין שבכל הגלילות והמחוזות שבהם נהגו בקדמת דנא בקשר ברמות מרובע, וכגון יוצאי מדינת הונגריה ומדינות אשכנז והגלילות*, עליהם להמשיך ולאחוז במסורת אבותיהם ואין להם לשנות מנהגם הקבוע והמקובל בידי אבותיהם מדורי דורות, וכדכתיב: אל תיטוש תורת אבך, ואף אילו ששינו משום מה את המנהג, הדעת נוטה שעליהם לחזור למנהג שהיה מוחזק בידי אבות אבותיהם, לוקמניהו אחזקה דמעיקרא, חזקת אבהתא ומיניה לא תועז.

תחזקה ידיו האמונות של כבוד הרה"ג המחבר שליט"א אשר השקיע את מייטב כשרונותיו הברוכים ושיכל את ידיו בתבונה ויורה ובתכמה עילאה ללבן באופן יסודי את שרשי ההלכה במקורותיה ולחזיר את העמדה ליושנה, שיהא פארינו חבוש עלינו בדת ובהלכה.

והיא רעוא מן קדם אבהון דבשמיא שמשפע מצות תפילין כהלכתו יתמשך עלינו להיות חיים ארוכים ושפע קודש, לשעבד תאות ומחשבות לבניו וחושניו וכוחותינו לעבודתו ית"ש, ונהיה אנחנו וצאצאינו כולנו יודעי שמו ולומדי תורתו כאמת וכלכל שלם, ונוכה ונחיה ונראה במהרה לראות בקיום החזון הנבואי: לתת לאבלי ציון פאר תחת אפר.

ביקרא דאורייתא
שמואל אליעזר שטרן

י"ז תמוז ה'תש"ס

יעקב מאיר שטרן

* א.ה. עיי' בספר בעמי נ"ט רשימת מנהגי המדינות בקצרה. ובהרחבה בפ"א ענף א'.

אשר זעליג רייס

כגן 8

פעה"ק ירושלם ת"ו

מאיר לוריא

רו"ב 'חלקת יעקב' - ברייש
וראש ישיבת 'עץ חיים' באבוב
בני ברק

צבי שרייבר

רב דחסידי באיאן
ירושלים ת"ו
רח' אבן האזל 7

כ"ה

בס"ד

לכבוד הרב הגאון המפורסם
מרבין תורה והוראה ממצדיקי הרבים
כמוכבים

כבוד ידידי יקירי
הרב הגאון המצויין
מרבין תורה ומורה הוראה
בישראל

הרה"ג ר' אליעזר פולק
שליט"א
הן ראיתי את ספרו החדש
פרי אליעזר בענין צורת
הקשר של תפילין של
ראש.

ואומר אני פרוי צמר פרי
עץ חיים הוא, חיים הם
למצאיהם. ודבר גדול
עשה בישראל להצדיק את
הצדיק דמיקרא ולהוכיח
שמאז ומעולם נהגו
בקשר של צורת
המ"ס סתומה שהוא
הקשר המרובע.

וכבר כתבתי בעבר את
הברור לעג"ד שחלילה
להרהר או לערער
אחרי מנהג אבותינו
שנהגו בקשר זה, וכל
מי שאבותיו נהגו
בקשר זה אין לו
לשנות מנהגו.

מ"מ נהגתי לראות את
בקיאותו העצומה בסוגיא
זו ומלאכת מחשבת עשה
בליקוט כל המקורות
וסידורן בטוב טעם ודעת
זקנים.

ברכתי לכת"ד שיזכה
תמיד להאיר עינים בספריו
החשובים להגדיל תורה
 ולהאדירה.

מוהר"ד אליעזר פולק שליט"א
קבלתי את ספרו החשוב מאוד בענין צורת
קשר תפילין של ראש, ולאחר העיון
בספרו אין עוד מקום להסתפק
על המנהג שנהגו רבבות עמך
ישראל לעשות הקשר בצורת
מם סתומה "מרובע פשוט".

וכך שמענו מאת כ"ק מרן אדמו"ר
שליט"א, שכן נהגו רבותינו הקדושים
לבית סלונים וע"א מדור דור.

וכבר כתב הרמב"ם בפ"י מה' שמיטה ויובל
ה"ו בזה"ל וע"ז אנו סומכין וכפי חשבון זה
אנו מורים וכו' שהקבלה והמעשה עומדים
גדולים כהוראה ובהם ראוי להתלות.

וכבר הוכיח מעכת"ד שליט"א בספרו
שבך מפורש בבית יוסף.
ובשו"ת תשובה מאהבה
מסיק שבן העיקר לדינא (ע'
ס' ר"ג) וכך הוא המובן במ"ב
ס' ל"ב ס' ק"רל"ג שהעתיקו (כמו שמכאן

היטב הגאון מוהר"א אולמן שליט"א חבר
הבד"ץ בהסכמתו על הספר) וכך היה
המנהג למעשה בכמה מדינות בתפוצות
ישראל, ופשיטא שכל אחד יחזיק במנהג
אבותיו ורבותיו מדור דור.

ומעכת"ד שליט"א זכה מן
השמים להעמיד על בור'י
הלכה זו במנהגן של ישראל
שתורה היא.

ויזכה להרבות תורה והוראה להגדיל תורה
 ולהאדירה

להאדירה

הג"ח דברי צדיק וצדיק
מ"א י"א

בעוהש"ת תמוז תשע"ב
לכבוד ידידי הרב הגאון וכו' רבי אליעזר פולק
שליט"א

בן ידידי הגה"ח רבי ישראל שליט"א
אחדש"מ, בענין מה ששאלת ממני לברך לך איך
נהגו אדמו"ר באיאן בקשר של ראש אם היה מרובע
או דלת.

תשובה: מה ששמעתי ממרן האדמו"ר מבאיאן
שליט"א - שאדמו"ר באיאן הלכו בקשר
מרובע.

גם שמעתי מכ"ק האדמו"ר מקופיטשניץ שליט"א
שיש לו שלש זוגות תפילין מדורו וקינן האדמו"ר אביר
יעקב מסדיגורא וצוק"ל - וכולם בקשר מרובע. וגם
זקנו האדמו"ר מקופיטשניץ וצוק"ל הלך במרובע.
וכמו כן יש לו תפילין מהאדמו"ר הוקן מסדיגורא
וצוק"ל בקשר מרובע.

ועל אשר בקש ממני לתת הסכמה על ספרו פרי
אליעזר על קשר תפילין העומד לצאת לאור שבו בירר
וליקט ברוב כשרון מעשה אומן - דעשיית הקשר
של ראש המוכא בנאונים ובראשונים
וב"ה בב"י הוא קשר המרובע, ועוד
הרבה חידושים יקרים מפנינים בהא' הילכתא,
אינו צריך להסכמה ידידי כי כל מעיין בספרו
רואה מיד איך צדקו דבריו. ובפרט כי יש לו
הסכמות מגדולי הדור שליט"א.

ויה"ד שיזכה לברך על המוגמר לגדיל תורה ולהאדירה
ויפצו מענותיו חוצה.

גב. במשפחתי הולכים בקשר דלת, ואע"פ שזקני
ראש משפחתנו הגאון החסיד רבי שלמה שרייבר
זצ"ל הלך בקשר מרובע, ושאלתי לאמו"ר ז"ל
למה שינה? ואמר לי כי עושי הבתים
כולם עושים קשר דלת. ולפני כמה שנים
החליפו הרבה ממשפחתנו חזרה לקשר
מרובע אודות חיבור "מטה אשר" מבני רא"י שליט"א
שבו בירר כנ"ל.

ד' תש"ב

צבי שרייבר

* עיני עדותו של זקינו הגר"ש שרייבר זצ"ל בספר
פרקי - שבקראקא שבגליציה לא ראה לאחד שנהג
בקשר דלית ממש, אלא כולם (גם המתנגדים) נהגו
בקשר המרובע.

ישראל מרמרוש

רב קהילת בני הישיבות שכון ג' והסביבה

כתובת: שד' וויניץ 8 בני ברק

טל: 03-6766177, פקס: 03-6787257

הרב שניא' קהת הכהן גראס

א"י דקהל אחי"ק הדת דחסידי בא"א

רח' דברי חיים 7, קרית בא"א צי"ק ירושלים תלביא

סדר כ"א / ח"א / ח"א / ח"א

לה"ו

הן ראיתי חיבור יפה בשם "פרי אליעזר" אשר חיבור הרב הגאון החו"ב מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא כמה"ר אליעזר פולק שליט"א ראש כולל תפארת אר"י, אשר איתמחא האי גברא בבורר הלכה למעשה בשכל ישר ובתבונה והשכל.

הספר שהוציא לאור בידר הדק היטב בחיפה רחב ועמוק מדברי ראשונים ואחרונים לחזק עשיית הקשר שריבים נוהגין בתפילין של ראש שיהא במרובע כמו שנהגו בכל הדורות ברבים מבני עמנו. ודכונא כשבאתי ללמוד בישיבת בעלזא בשנת תשכ"ו יצא לאור או הספר 'תפארת חיים' ובו פוסל הקשר שעשו כמ"ם מרובע, ואז היה הגאון האדיר רבי ישראל וועלץ זצ"ל אב"ד בודאפט מגדולי הרבנים מדור שלפני השואה, וראה הספר ודמו רתח בתוכו אך אפשר לפסול הקשר שהלכו בכל הדורות ונהגו כן יראים ושלמים גאונים וצדיקים בכל הדורות. ובקש היות שהוא כבר וקן ואין לו הכוחות לעשות ספר להכחיש ולברר דמה שנהגו בכל הדורות אין לזוז מזה, ובקש אז משני בחורים העולים בישיבה שהם יבררו הענין ע"פ הפוסקים לברר האמת לאמתה דח"ו לפסול הקשר המרובע.

וב"ה שעכשיו נתברר בספר "פרי אליעזר" הג"ל שאדרבא הקשר המרובע הפשוט (שיש בו ד' ריבועים קטנים, ללא חלל באמצע) הוא ע"פ פשטות ההלכה וכמו שהוא בב"י מהגאונים והראשונים, וכן הרבה מגדולי הפוסקים, וגם נתברר שכך נהגו בתפוצות ישראל.

ולכן לדינא - אלו יוצאי המדינות שנהגו בקשר המרובע כגון: יוצאי הונגריה, גליציה, אישכנז, וכו' וכו' *, ובחלק מקהילות אחינו הספרדים כגון בתימן מרוקו וכו' וכו' שנהגו עד לאחרונה בקשר המרובע - אותם מוצ"ח ששינו כזמן האחרון הם או אבותיהם מהקשר המרובע לקשר אחר - שינינו זה היה שלא כדון - ולכן חייבים לשנות הקשר ולחזור למנהג אבותיהם שקיבלו במסורות הדורות הללמ"ם עד משה רבינו ע"ה - את הקשר המרובע.

והנהיגו הרב המחבר שליט"א שיפוצו מעינותיו החוצה ותרבה הדעת והתבונה.

גב. וכ"מ שנהגו בקשר המרובע רוב העולם בליטא בתקופת רבינו הגר"א מוילנא זצ"ל, וכמו שנתבאר בספר "חומות ירושלים" * (מאת הגאון רבי דוד בן יעקב קליינרמאן אב"ד שערשאב מפלך הורדנא, שכליטא, שנפגש עם הגר"א מוילנא (בס' רלב. ובס' קס"ג).

ח"א / ח"א / ח"א / ח"א

בס"ד

חיותי איש מהיר במלאכתו מלאכת שמים ה"ה הרב הגאון רבי אליעזר פולק שליט"א, מחשובי מרביצי התורה והוראה בירושלים עיר"ק, אשר נשאו ליבו לדרוש ולחקור היטב את צורת קשר של תפילין והמסתעף, בעיון בדברי הראשונים הפוסקים הקדמונים והאחרונים שדנו בו.

ובאמת מלאכה גדולה שיש בה חכמה עשה הגאון המחבר שבירר הדק היטב בכל לשונות הראשונים הידועים, וליבן הדברים לעומקם ביושר דברי אמת.

ואסף איש מהיר מכל מה שנכתב בענין, ודרש וחקר אצל קני ת"ח את הגהות בזה לדורותם, והוכיח במישור שהקשר שהלכו בו בדורות הקדמונים ברוב מנין של קהילות ישראל הוא קשר מרובע, וכן שהרבה מההולכים הקשר דל"ת ממש הוא שינוי שנעשה לאחרונה ממה שהסופרים עושי הבתים עשו קשר של דל"ת ממש, והניחו הדבר כך, וכן ממה שיצאו להוציא דופי על מסורת שנהגו הרבה מגדולי הקדמונים.

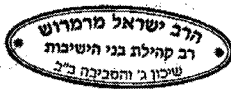
וכן הרחיב המחבר בדברי המ"ב ס"ה ל"ב ס"ק רל"ג שעלו סמכו כשבאו לשנות הגבול אשר נבלו ראשונים, והמחבר בירר וליבן בשום שכל שאין להביא את דברי המ"ב כסמך כלל, ואדרבא מריהט הדברים נראה איפכא.

וכל מבקש האמת המעיין בספר זה יראה כמה גדולים דברי חכמים שאמרו שלא ישנה אדם מנהג אבותיו שיסורם בהררי קודש דברי הראשונים ורוב הפוסקים הקדמונים, ומנהג רוב מנין של ישראל בשנים קדמוניות תורה הוא.

ולכן יש להחזיק טובה מרובה לגאון המחבר שעמל להגיע למיצוי הבידורים בכל המסתעף בקשר שהראה לעניו להיות עומד ישראל בתפארה.

והועיל בזה שכל ההולכים בדרכי ומנהג אבותם ולכם מפקפק שמא זה בגדר מנהג עוקר הלכה, והוכיח במישור שאדרבא זו הדרך ילכו בה.

וזכות הרבים תלוי בו, שגם אותם אלפי ישראל ששינו מנהגם, שיהיו שונים פרק זה, ולבחון המעשה אשר יעשו, ובוה תפארתם.

החתימה
של
אמנון

החתימה
של
אמנון

יצחק רצאבי ♦ ITZCHAK RETZABI

ראש ביהמ"ד בית הוראה ומכון פעולת צדיק
וראש מוסדות יד משה"ץ בני ברק
מח"ס שלחן ערוך המקוצר ח"ח
מסקי מהרי"ץ וחת שו"ת עולת יצחק וכו'

www.yitzhakretzabi.com

קטעים מתוך קונטרס "שערי יצחק" השיעור השבועי של הגר"י רצאבי שליט"א פוסק עדת תימן - נכתב ע"י תלמידיו.

נמסר במוצ"ק פינחס ה' תשע"ב ב' שכ"ג בבית המדרש "פעולת הצדיק" ב"ב.

(השיעור במלואו עיין בנספחים בסוף הספר עמ' ע"א)
בו הוא מודיע שחזר בו ממה שנהג ופסק לנהוג בקשר הדלי"ת ממש, ומפרסם שהחליף הקשר שלו לקשר המרובע, ומורה לקהל עדתו לחזור לקשר המרובע. ומבאר הטעם אמאי חזר בו. הדרשה המלאה עיין בספר

"חידוש הלכתי בענין קשר תפילין של ראש, האם לעשותו מרובע כמנהג אבותינו, או כמו אות דל"ת ממש.

אבותינו [בתימן] לא עשו את הדלי"ת כמו דלי"ת רגילה, אלא עשו כמו מ"ים סתומה אראה לכם איך אבותינו עשו בדרך כלל וזה מאוד פשוט, מי שיש לו קשר כמו דלי"ת ממש יראה כדי שיכול לתקן זאת... בכל אופן זהו הקשר המרובע שאבותינו נהגו לעשותו במשך כל הדורות, וקשר זה הוא המקובל בעם ישראל מימות עולם ומשנים קדמוניות, והוא מוסבר בספר שימושא רבא שישדו הגאונים, גם הרמב"ם כותב וקושר קשר מרובע כמין דל"ת, ומובא ברא"ש. גם הבית יוסף מביא את לשון הר"י אסכנדרני שהביא את דברי שימושא רבא... בכל אופן **סברתי בעבר וכתבתי כך בספר עולת יצחק** (ח"ב סי' כ"ג) שנכון שאבותינו כתבו כך, אבל בכל זאת מהיות טוב אל תיקרא רע, כיון שיש כאלה האומרים שזה לא ממש דלי"ת, ויש אף שטענו שלא יוצאים בזה ידי חובה, כיון שאינה דלי"ת אלא מ"ים סתומה, לכן אמרנו שעדיף לעשות דלי"ת ממש, וכן בעיני יצחק על שעה [שולחן ערוך המקוצר] הלי תפילין סי' ט' אות ל'...

אבל בכל זאת עם קצת סיעתא דשמיא, וברוך ה' שישב ת"ח אחד בספר מיוחד הנקרא "פרי אליעזר" על נושא זה, והוא אסף את כל הראשונים והאחרונים ממש הפלא ופלא, והביא את כל המקורות, חוץ מכל הראשונים שאמרנו שבעצם זה עשרים ראשונים שכותבים את צורת הקשר המרובע, כגון רבינו האי גאון, שימושא רבא הרא"ש וכו', ויש כמעט חמישים או שישים אחרונים שכולם כותבים את הקשר המרובע, ולא רק שכותבים כך, ישנם אפילו כאלו שציירו זאת ממש, כבר מהר"ם לונאנו שהיה בדורו של מרן הבית יוסף מצייר זאת כארבע ממ"ים סתומה, דהיינו ארבעה ריבועים, באופן שפשוט וברור הדבר, ואין ספק שכך הם הבינו ונהגו.

ולמעשה צריכים לדעת שהקשר של דלי"ת ממש **לפי כל הראיות נראה שזו המצאה**, דהיינו היו כאלה שהיה להם קשה איך זה דלי"ת? זו מ"ים סתומה... ולכן התחכמו בזה עד שרצו לעשות דלי"ת כזאת, אבל כמעט ואין לזה שום מקור, ספק אם יש לזה בכלל מקור, רק

לק"י [לישועתך קויתי י'] מ"ז תמוז ה'תשע"ב בשכ"ג [לשמרות]
שמח לבי ויגל כבודי לראות ספר אמרי שפר נקוב בשם "פרי אליעזר" אשר פעל ועשה איש חיל רב פעלים הרה"ג ר' אליעזר פולק שליט"א ראש כולל "נדרבורנה ירושלים" וישב בשבת תחכמוני בעיה"ק ירושלים תובכ"א.

וכשמו כן הוא פירותיו"ו מתוקים ואלה"ו בעזרו"ו לברר הדק היטב ענין קשר דל"ת בתפילין של ראש, פרש השמלה בחרחבה רבה והוכיח לעין השמש כי רבים ועצומים ראשי אלפי ישראל מעידים ומגידים שהקשר הוא מרובע ממש כמ"ם סתומה (כלי חלל כאמצע). והעושים בצורת אות דל"ת ממש לא נתפשט הדבר זולת מזה כמאתים וחמישים שנה, ולא שערום אבותינו.

וזאת למודעי שגם אני הקטן ישבתי על מדוכה זו, בשו"ת עולת יצחק ח"ב סי' כ"ג ובש"ע המקוצר סי' ט' ס"ז, והעליתי שיותר טוב לעשות דל"ת ממש, ברם השתא הדרי בני, ואין לנו אלא ללכת בדרך הסלולה מרביתנו הגאונים ראשונים ואחרונים, צאי לך בעקבי הצאן, ואנו נותנים ראשינו תחת כפות רגליהם (כלשון הרמב"ן בכתובות) וחזרתי לנהוג כמו שנהגו כל דורותינו, ועוד ארחיב בל"ג ובס"ד במקום אחר.

הצב"י יצחק בן כמהר"ן רצאבי יצ"ו

יצחק רצאבי

אריה טוביאם

חבר בד"ץ קרית ויז'ניץ

ורו"ב אטיניא

ב"ב

שלום וכ"ט לכבוד איש האשכולות צמ"ס
מכרן שמעתתיה בבי מרדכי מחבר ספרים
חשובים הרה"ג כמוה"ר אליעזר הלוי פולק
שליט"א

אחדשה"ט כראוי

ספרו המצוין "פרי אליעזר" על סדר עשיית
קשר של תפילין הגיע לידנו ודבר גדול עשה,
אחרי אשר נשתרש טעות בין הלומדים כאלו
(לפי ההלכה) יש איזה הדור לעשות קשר
בצורת ד' ממש, והקשר המרובע יש עליו
איזה פקפוקים, אשר באמת נהפוך הוא, כי
קשר מרובע מבואר אופן עשייתו בב"י ובכל
הקדמונים, כאשר הראה בספרו על נכון, וביד
ותיקן לפי כתבי יד את הנוסחאות הנכונות בכל
הספרים, וקשר ד' לא נמצא אופן
עשייתו באף פוסק. ונראה
שהוא מעשה ידי אדם (ללא שום
מסורת וקבלה) רק שמישהו המציא
מעצמו לעשות קשר באופן זה
כדי להתאימו לאות ד', ובאמת
יש לפקפק אם יוצאים ידי חובת
מצות תפילין אפילו בדיעבד
בקשר זה.

על כן החזקנה ידיו להפיץ בין הלומדים את
ספרו היקר להעמיד דת הקשר על תילו.
כבר הראיתי ספרו לחברי בית דיננו בקרית
ויז'ניץ ובקרוב א"ה יקבל את ההסכמה.
אסים בברכה שיזכהו השי"ת להמשיך
בעבודת הקודש תוך הרחבת הדעת להגדיל
תורה ולהאדירה עד נובה לגאולה שלמה
בב"א.

בדורות האחרונים זה נעשה כי זה היה מאד משכנע כנראה נתחדש אך מזה כמאתים
וחמישים שנה, ונתפשט בארץ ישראל וסביבותיה.

ואני למעשה כתבתי שם שמהיות טוב אל תיקרי רע כיון שייא שזה פסול ושעדיף כך,
א"כ למה לא לעשות כך? אבל עכשיו התברר שזה לא פשוט. ראשית כפי שאמרנו
שעשרות מגדולי ישראל מעידים שכך המנהג בכל תפוצות ישראל, ומצד שני גם התברר
שישנם כאלו האומרים שאדרבה, מי שמשנה את הקשר המרובע, מה שנראה לנו
כמו מ"ס סתומה, דווקא זה פסול. ממילא אם זה כך, השתנה העניין לגמרי. ולכן
ביום שיש הזה. שיניתי את התפילין שלי, ועשיתי
את הקשר מרובע. הבנתי גם שהרבה אנשים ראו בשע"ה [בשו"ע המקוצר]
שהמלצתי על כך ושינו, א"כ הנני מודיע כי עכשיו אני חוזר בי
...אבל כיון שאבותינו בכל הדורות עשו כך, וגם יש כאלו שאומרים שאם אתה משנה
אתה לא מחמיר, כל הזמן חשבנו שאנחנו מחמירים, עד עכשיו חשבתי שאני מחמיר
אני עושה קשר דל"ת ממש וזה לכו"ע, א"כ למה לעשות קשר שהוא שנוי בספק?
אבל עכשיו מתברר שבעצם יש כאלה הטוענים הפוך, שאדרבא אם אתה
עושה את הקשר דל"ת ממש זה פסול וחייב לעשות את הקשר
הזה ואין ספק שזה מה שהיה מקובל בכל הדורות. א"כ חזר הדין ולכן צריך כל אחד
לתקן זאת ולעשות כמ"ס סתומה...

שאלה: מה הסברא לפסול? תשובה: כי כך נתקבלה צורת הקשר מסיני. וגם אם יש
למישהו קושיות ואינו מבין והדבר אינו נראה לו צריכים לדעת את הכלל שכונת הרמב"ן
...אע"פ שהדבר אינו מחוור, אנו נותנים את ראשינו תחלת כפות רגלי הראשונים דהיינו
אל תערב את עצמך, אם כך מקובל - ואין ספק שזהו המקובל, לאחר שהתברר
כשמש בצהרים שזהו המקובל בלי שום ספק בכל ארצות
העולם, בין אשכנזים ובין ספרדים, בכל הדורות, מהגאונים,
א"כ מי יכול לערער על זה, מי יכול לבוא ולומר דבר שאין לו כמעט שום בסיס. לכן
צריך לתקן את העניין, ובעז"ה יזכנו ה' ברוך הוא שהדבר יבוא על מכוננו ותיקונו
וכמובן שהכל נעשה לשם שמים...

למעשה בספר הזה 'פרי אליעזר' הוא יושב בהרחבה על מדוכה זו, פרש את השמלה
ומציין הרבה שכתבים כך מהאשכנזים, מהר"ל, תרומת הדשן, הרמ"א, תוספות
יו"ט, אליה רבה, הגאון רבי יהונתן אייבשיץ, ידוע מתלמידו על התפילין שלו, קרבן
נתנאל, הבן שלו, תשובה מאהבה (זה הגי"ר אליעזר פלעקסל תלמיד הנודע ביהודה)
רע"ק אייגר, דעת קדושים, שואל ומשיב, תפארת אריה. ומחשפדים הבית יוסף,
האר"י. הבית דוד מסלונקי, מהר"ם די לונזאנו, מעשה רוקח, מצת שימורים, וכל זה
חוץ מכל הראשונים הסוברים כך: העיטור, האלפא ביתא, בעל האשכול, השימוש
רבא, רבי יהודה ברצלוני וכו' וכו', הוא כותב כל גדולי הפוסקים ראשונים חכמי אשכנז
וספרד ותימן. את מי הוא מביא מהתימנים, הרשי"ש, רבינו שלום שרעבי מדבר שם ע"פ
הסוד, ג"כ נראה שהיה פשוט לו כי זו צורת הקשר, שו"ת חן טוב, זהו כמהר"ר יחיא
בדיחי. ענף חיים למה"ר אברהם אלנדאף ושו"ת עולת יצחק [למרן שליט"א. העורך]
א"כ כך היה המנהג המקובל מדורי דורות. זהו ספר גדול על כל הנושא הזה, שחיברו
הרב אליעזר פולק מירושלים, ספר זה עומד לצאת לאור בעז"ה בקרוב."

סיכום בקצרה היסודות והחידושים העיקרים שנתבארו בספר בהרחבה

- א. **צורת הקשר הלכה למשה מסיני:** בגמ' מבואר דל"ת של תפילין הלכה למשה מסיני, לרוב ראשונים וכן נפסק ברמב"ם ובב"י שאם שינה צורת הקשר התפילין פסולות!.
- ב. **אם שינה הצורה פסול:** י"א שאם עשה צורת דל"ת הנפוץ היום (ולא מרובע כפי שניתן למשה מסיני) התפילין פסולות, ואף שגם בה יש צורת דל"ת, כיון שכך הראה ה' למשה ואין לשנות לצורה אחרת, כן מוכח מהרמב"ם והחינוך שכתבו שהיה קשר ידוע בצורה אחת שכך היה נפוץ בכל ישראל, וע"ז כתבו שאם שינה פסול. **וכ"כ להדיא באו"ז וז"ל "ואע"פ שפירשנו דקשר שברצועות אין זה דל"ת אעפ"כ אין לשנות מקשר זה שאם שינה פסול דהכי גמיר הלכה למשה מסיני עכ"ל.** וכן יוצא להדיא מדברי הגר"י מבריסק ועוד אחרונים לשי' תוס' וסיעתו (שסוברים שא"צ כלל צורת דל"ת) אפ"ה אם שינה מהצורה שניתנה לנו פסול (שאין זה דין 'אות' אלא דין 'צורה' ובע"י בדיוק הצורה שהראה ה' למשה עיין בספר פ"ט בהרחבה).
- ג. **20 גאונים וראשונים:** בב"י מובא בשם הגאונים והראשונים הדרכה לעשית הקשר ויוצא הקשר המרובע, וכפי שמבואר בתמונות מפורטות בספר (סדרת תמונות לכל אחד מהגאונים והראשונים) הובא ליקוט עצום מלמעלה מעשרים! גאונים וראשונים מכל תפוצות ישראל - שכתבו להדיא לעשות קשר מרובע, כמו רב האי גאון, והשימושא רבא, הרמב"ם, הרוקח, העיטור, הרא"ש, המהרי"ל וכו', וכו', מהם שכתבו הדרכה מפורטת איך לעשות קשר זה, ומהם שכתבו סתם לעשות קשר מרובע כצורת מ"ם, או ב' דלתיין.
- ד. **60 אחרונים:** הובא ליקוט עצום מלמעלה משישים! ספרים מהאחרונים שכתבו כקשר המרובע, ובתוכם הב"י, והרמ"ק, ותאר"י הקדוש, הגר"י אייבשיץ, הא"ר, והמשנה ברורה, ושאר פוסקים, והרבה ספרי קבלה וחסידות מתלמידי הבעש"ט הק', וספרים מגדולי הפוסקים הקדמונים, מהם שעשו ציור ברור בצורת מרובע, ועד האחרונים בתקופה שממש לפני השואה.
- ה. **מנהג בכל תפוצות ישראל:** הובא בספר ליקוט עצום ממנהגי ישראל בכל התפוצות וכפי שמופיעים בעשרות ספרים מעשרות מקומות וקהילות מכל קצוות תבל ספרדים, אשכנזים, תימנים, חסידים ובני ליטא וכו', גליצא, הונגריה, רוסיה, גרמניה, מרוקו, וכו' וכו' שנהגו בקשר המרובע.
- ו. **מחאת גדולי ישראל בקשר חדש:** בתחילת המצאתו של הקשר דל"ת ממש, בסביבות השנים ת"ק אצל יחידים, מצאנו מחאת הרבה מגדולי ישראל בתקופה הנ"ל נגד קשר חדש זה (כגון בספרים: מאורי אור (תלמיד השג"א), תשובה מאהבה (תלמיד הנוב"י), מעשה רוקח, שו"ת מהר"י וייל (תלמיד הגר"י אייבשיץ), אשל אברהם, תפארת אריה (תלמיד החת"ס) וכו'). ולע"ע לכאורה לא מצינו מקור קדום לקשר זה לפני התקופה הנ"ל.
- ז. **איך התפשט הקשר?** קשר זה שתחילתו בערך בשנים ת"ק אצל בודדים אט אט התפשט בתפוצות ישראל, כיון שהוא נראה מאוד משכנע, שהרי ניכר בו הדל"ת היטב, (משא"כ בקשר המרובע שלכאורה נראה שאין בו דל"ת). עד שבשנת ת"ר בערך היו שחשבו שאדברא הוא הקשר הנכון והיו יחידים שהחלו לפקפק בקשר המרובע.
- ט. **האם מלשון כעין דל"ת יש משמעות דלא כקשר המרובע?** כל הגאונים והראשונים שכתבו הדרכה לעשות הקשר המרובע הם בעצמם כתבו בפשיטות בסוף דבריהם שע"ז יוצא צורת דל"ת, א"כ ראייה שהקשר המרובע נקרא דל"ת (הטעמים לזה עיין להלן) וא"כ פשוט שגם הראשונים שלא כתבו הדרכה מדויקת אלא כתבו סתם לעשות כעין דל"ת אין שום ראייה מדבריהם נגד קשר זה - וודאי גם הם כוונתם לקשר המרובע הקרוי דל"ת כנ"ל. והרי גם בגמ' גופא יש גירסא דל"ת של תפילין הלכה למשה מסיני.
- י. **ביאור היכן הדל"ת בקשר המרובע?** בפוסקים יש ב' דרכים לבאר זה: דרך א': ברצועות היוצאות מהקשר שיוצאות בצורת דל"ת, כן ביאר המהרי"ל והתוס' יו"ט והא"ר, וכן פירש המשנה ברורה בפשיטות את דברי השו"ע בסי' כ"ז שהקשר יהיה כעין דל"ת, שהכוונה כנ"ל, וכ"כ עוד הרבה אחרונים, וכן מוכח בהרבה ראשונים (רש"י מרדכי ועוד). דרך ב': כפי שכתב בזוהר הק' שבקשר המרובע יש ב' דלתיין, ג' ריבועים הימניים הם ד' אחד, וג' ריבועים שמאליים הם ד' שניה. וכן כתב לבאר הגר"י וייל וא"א ועוד הרבה אחרונים שלוקחים ג' ריבועים מתוך הארבע וכך נעשית הדל"ת, ויסודו שא"צ צורת דל"ת ממש אלא סגי ברמז לדל"ת, וכפי שמוכח לענין שי"ן שאף שי"ן הפסולה לסתיים כגון שאין הרגלים נוגעות, וכתב משיטה כשרה לתפילין בבית ש"ר.
- יא. **אולי היו קצת קהילות שנהגו מקדמת דנא בקשר דל"ת?** לא מצינו שום ספר (לפני שנת ת"ק) שיכתוב שיש בישראל ב' מנהגים בענין הקשר, ולא יעלה על הדעת שבשאלה חשובה כזאת שהיא הללמ"ס ופוסלת התפילין לא יהיה אפי' ספר אחד שיכתוב שיש ב' מנהגים בזה (וכמו שמצינו בהרבה הלכות שמובא בקדמונים שיש כמה מנהגים בזה) ובפרט שכל הגאונים

והראשונים כתבו לעשות המרובע, בודאי אם היה קהילות שנוהגים בקשר מסוג אחר הו"ל לקדמונים לבאר כן, **הרי מוכח שלא נהגו אלא קשר אחד, וכיון שבכל תפוצות ישראל מוכח שנהגו הקשר המרובע אם היה עוד סוג קשר היו צריכים להביא זה** (וכן מוכח ברמב"ם והחינוך כתבו שקשר זה ידוע בינינו עם קודש מוכח שהיה קשר אחד בלבד שהיה נהג בכל ישראל בכל תפוצותיהם). **וכן מוכח מזה** שלא מצינו שום ספר שיכתוב הפוך **למחות** בקשר החדש בצורת מרובע שכאילו צץ לאחרונה, (ושם היה מקום יותר למחאה שהרי עוקרים הדליית ולשון השו"ע וכל הפוסקים שבעי דליית. אפי' אחרי שנת ת"ק שמצינו מערערים, אמנם הם מודים שהקשר המרובע הוא הקשר הותיק שבו נוהגים רוב ישראל. ומצינו רק מחאות הפכות נגד הקשר דליית ממש).

י"ב. מתברר שממש עד השואה עדיין כמעט כל ישראל נהגו בקשר המרובע, וכפי שהובא בספר עשרות מקורות למנהג ישראל בכל קצות תבל אשכנז ספרד ליטא וכו'. וכן הובא עדויות אישיות מפי זקני הרבנים והסופרים שעדיין עד השואה ממש נהגו כמעט כל ישראל בקשר המרובע. ומתברר מעשרות עובדות ומפי עשרות ספרים וסופרים **שעשרות אלפים שינו לאחרונה את הקשר**, וגם אלו שהיוס אביהם וסביהם נוהגים בקשר הדליית ממש, אין זה המנהג הקדום אלא שונה לאחרונה אחרי השואה ע"י עושי הבתים וכדו' וחלק בשנים האחרונות אלו ממש, והם כלל לא יודעים על כך, ועל כל אחד לבדוק את המנהג הקדום במקור מוצאו (פירוט מנהגי עשרות קהילות מובא בספר).

דינים הנהגה הלכה למעשה - העולים מהסכמות הרבנים הגאונים שליט"א דלעיל

א. מי שיש להם מנהג של הקשר המרובע אין להם לשנות ממנהג אבותיהם לקשר דליית ממש (וכל הרבנים בהסכמתם לספר זה, ומרן הגר"י אלישיב זצ"ל לאחר חזרתו בספר 'זכרון אליהו' עיין להלן **בעמ' כ"ב אות ט"ו ט"ז, ובעמ' כ"ז, ובעמ' ל' במסגרת**. ובספר בעמ' ל"ד בהערה).

ב. גם אלו ששינו הם, או אבותיהם, את הקשר שלהם לקשר דליית ממש - (מחמת שחשבו שהוא הנכון לדינא, או מחמת שסמכו על עושי הבתים שהתקינו הקשר כמנהגם הם), **צריכים לחזור לקשר המרובע**, כיון ששינו שלא כדין, ולא שייך לומר שיש בזה משום "מנהג" מה שהנהיגו עצמם היפך ממנהג אבותיהם, ואדרבא בזה שחוזרים למנהג הקדום בזה מקיימים המנהג (הגר"ימ דושניסקי זצ"ל. הגאון רבי שמאי הכהן גרוס שליט"א. הגר"ש"א שטרן שליט"א. הגר"ימ שטרן שליט"א. הגר"י אולמן שליט"א).

ג. גם מי שאין לו קבלה ברורה מאבותיו צריך לנהוג בקשר המרובע, כיון שכך מבואר בכל הראשונים והוא הקשר היותר עדיף לדינא (הגאון רבי משה שאול קליין שליט"א. הגר"ימ שטרן שליט"א. וחברי בי"ד ויזניץ).

ד. מי שהוא מיוצאי המדינות שנהגו בקשר המרובע כגון: הונגריה, גליציה, גרמניה, רומניה, רוסיה, תימן, מרוקו, סוריה וכו' (עיין רשימת המדינות

בספר עמ' נ"ט. ובפירוט עם המקורות בעמ' קי"ח) אף שאביו וסבו נוהגים בקשר דליית צריך לחזור למנהגו בחו"ל מקדמת דנא בקשר המרובע, שחזקה שאבותיו שינו את הקשר לאחרונה (הגר"ימ דושניסקי זצ"ל. הגאון רבי שמואל אלעזר שטרן שליט"א).

ה. גם אלו מיוצאי המדינות שנהגו בקשר דליית ממש - מותר להם לשנות לקשר המרובע, כיון שהוא עיקר לדינא כיון שכך מבואר בראשונים (הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א).

ו. י"א שהקשר דליית ממש אין לו כלל מקור קדום בראשונים, ונתחדש לפני כשלוש מאות שנה (כן נתבאר (בדרך אפשר) בספר ע"פ הוכחות מהרבה ספרים, וכ"כ הגר"א טוביאס חבר בי"ד ויזניץ בהסכמתו והגר"י רצאבילי ולפי"ז יש צד לומר שעל כל ישראל לנהג בקשר המרובע הפשוט).

ז. יש שיטות שבקשר דליית ממש - יש חשש שהתפילין פסולות (נתבאר בספר, וכן כתבו בהסכמות הגר"א טוביאס שליט"א דיין בי"ד ויזניץ. והגר"י רצאבילי שליט"א להלן. וכן עיין בהסכמת כ"ק מרן אדמו"ר מראחמיסטריווקא שליט"א. ויסוד הדין מבואר באו"ז ועוד ראשונים הסוברים כתוסי' שאין בו דליית ואפי"ה כתבו שאסור לשנות מצורה המקובלת בידנו ואם שינה פסול, וכך יוצא משי' הגר"ימ מבריסק ועוד אחרונים עיין בספר בעמ' קי"ב. וביתר הרחבה בחי"ב פ"ט ובעמ' תפ"ב. אמנם מעיקר הדין גם הנוהגים בקשר דליית יש להם כמה צירופים לסמוך שאין התפילין פסולים, ולכן להלכה למעשה יש להם על מה לסמוך בדיעבד עיי"ש, אך מי שמנהג אבותיו במרובע חייב לחזור למנהג אבותיו).

רשימת מנהגי המדינות והקהילות שמצינו מקורות להדיא שנהגו במרובע

למעשה אפשר לסכם שכל קהילות ישראל עד השואה ממש נהגו במרובע, חוץ מחלק מקהילות ליטא, וחלק מפולין, וחלק מקהילות הספרדים בני עדות המזרח. וכאן נציין הקהילות שמצינו להדיא מפי ספרים וסופרים בתקופה האחרונה - עד לשואה שנהגו במרובע

(מקורות ברורים ומפורטים לכל קהילה וקהילה מפי ספרים וסופרים - נתבאר בפירוט **עיינ בספר** (פ"א ענף א' ו' ענף ד'))

קהילות אשכנז - הנהגים בקשר המרובע

אירופה: מערב ומרכז אירופה - ה'ק'ים שכלולים בזה: גרמניה, ברלין, וירצבורג, קרלסרוהה. וגם - אוסטריה, וינה, הולנד, אמסטרדאם. בלגיה. שווייץ. והאשכנזים שבצרפת. פראג. מייץ. לונדון. כל הנ"ל נהגו מנהגי אשכנז-גרמניה.

וכן בכל במזרח אירופה (בין החסידים בין המתנגדים): גאליציה, קראקא. לעמברג (לכוב). (והחסידויות: בעלזא, צאנז, בובוב). הונגריה, הן באויבער לאנד - גליל העליון, תלמידי החת"ם שנהגו מנהגי אשכנז, (וכן נוהגים עד היום דושינסקיא, וערלוי, וחוג חת"ם, וכו') והן באונטער לאנד - גליל התחתון, איזור הונגריה החסידי (וכן נוהגים עד היום סאטמאר, מונקאטש, וכו'). רומניה (וכן נוהגים בויז'ניץ). רוסיה. וואלין. וחלק מליטא (וכן נוהגים גזע צ'רנוביל, וגזע רוז'ין, סלונים, וקרלין). וחלק מפולין (וכן נוהגים בביאלא, לעלוב, ואוז'רוב). רומניה, בוקרסט.

קהילות עדות המזרח - הנהגים בקשר מרובע (עד לשנת תש"ז בערך)

חא'לף שבסוריה (ארם צובה). לבנון. מרוקו (רוב). כורדיסטאן. איטליה. לוב (י"א שרק חלק), קוצ'ין שבהרדו, חלק מטורקיה, וחלק מאלג'יריה. איטליה (וינציה, פירנצא). טורקיה. יוון (סלוניקי). ספרד. בוסנייה (סריבו). וכן חכמי בית אל עד שנת תרנ"ו.

שאר קהילות הנהגים במרובע: כן נהגו בתימן, איטליה (הקרוים בפוסקים 'לועזים'), ויוון (הקרוים 'רומניא').

מנהג החסידויות היום הנהגים במרובע (מקורות ברורים לכל קהילה נתבאר בספר עמ' קט"ז)

גליציה: בעלזא. צאנז (לכד מהאדמו"רים בצאנז שהלך נהגו בקשר צאנז. ולאחרונה נוהגים כן גם חלק מהחסידים). **באבוב.** שינוע. סטראפקוב. זידיטשוב. ספינקא. קאמרנא. **גזע פרימשלאן נדבורנה:** נדבורנה אמריקה. קרעטישנוף ירושלים. קרעטישנוף רחובות. פרימשלאן. פיטסבורג (אך בתפילין דר"ת נוהגים בקרעטישנוף בדל"ת). **רומניה:** ויז'ניץ. ויז'ניץ מאנסי. סערט ויז'ניץ. **רוסיה, גזע רוז'ין:** בויאן. סדיגורא. בודוש. משורטקוב. **וואלין:** גזע טשערנוביל: סקווער. רחמאסטרויקא. טאלנא. מאכנובא. **ליטא:** סלונים. קרלין. סטולין. פינסק. קרלין. **הונגריה - אויבער לאנד:** דושינסקי. ערלוי. פאפא. חוג חת"ם. מאקווא. **הונגריה - אונטער לאנד:** סאטמאר. מונקאטש. סיגעט. **פולין:** לעלוב. ביאלא (כן נהג בעל החלקת יהושע). אוז'רוב.

רשימת של למעלה מעשרים גאונים וראשונים!, ולמעלה משישים אחרונים!, ובתוכם הרבה ספרי קבלה שכתבו לנהוג בקשר המרובע - פירוט מורחב ומבואר עיין בספר

בספר בפ"ג יבואו דבריהם במלואם ביתר הרחבה, עם ביאור דבריהם עיין שם היטב (וגם צילום גוף הספרים בנספח בסוף הספר). הספרים דלהלן כוללים קהילות וגדולי ישראל מכל העדות (אף אלו הנוהגים היום בקשר דל"ית ממש כמו ליטא וחלק מפולין וגם לרבות הספרדים בני עדות המזרח) כולם נהגו בקשר מרובע.

ונחלק את רשימת האחרונים לד' תקופות: **התקופה ראשונה**: ממתן תורה והגאונים והראשונים - עד שנת ת"ק. שאז כולם נהגו בקשר מרובע. **התקופה השנייה**: משנת ת"ק עד שנת ת"ר, שהתחיל לצוץ אצל בודדים הקשר של דל"ית ממש, וגדולי ישראל מוחים בו. **התקופה השלישית**: משנת ת"ר עד ת"ש (עד השואה), התקופה שנתפשט קצת הקשר הדל"ית עד שקמו כמה מערערים על הקשר המרובע, אך עדיין רוב ישראל נוהג בקשר המרובע. **התקופה הרביעית - אחרי השואה** שחלק גדול מכלל ישראל (ויתכן שרובו) עברו לנהוג בקשר של דל"ית ממש.

תקופת הגאונים והראשונים: א. רב האי גאון: ב. הישמושא רבא: ג. גאון אחד, שהובא בספר 'ברוך שאמר'. ד. רבי יהודה ברילי בעל 'העיתים': ה. העיסור. ו. 'אחרות חיים': ז. בעל 'הרוקח': ח. 'עץ חיים' (לרבינו יעקב חזן מלונדון). ט. הרא"ש. י. רבינו שמחה. יא. האור זרועי. יב. 'ערוגות הבשם', (לרבינו אברהם ב"ר עזריאל מהראשונים. ח"ב עמ' 88). יג. רבינו יצחק קרקושא מנרבונא תלמיד חבר לרמב"ן (רבו של הרשב"א). יד. ספר 'ברוך שאמר'. טו. רבינו יו"ט ליפמאן מילהוין (בעל ספר 'האשכול' והנחון מרביתיו הראשונים - תלמידו של ה'ברוך שאמר', בדורו של המהר"ל והמהר"י וייל). טז. בעל 'האלפא ביתא' האחרון: (שהוא ראשון אחר). יז. ספר 'שושן סודות' (חיברו על קבלה, ואיתא בשו"ע הארי"ז כי נתחבר מתלמיד הרמב"ן). יח. מהר"ל. יט. 'ליקוטי הגהות' על 'ברוך שאמר' (מכתי' קדמון לאחד מהראשונים). כ. ספר 'אגודת אוב' (סידור תפלה לאחד מהראשונים רבינו יצחק מקושטנדינא האזובי, הדין של קהלת אשכנז). כ"א. הר"י אסקנדרני (הובא בב"י). כ"ב. רבינו משולם קוזי - מדפיס הטור דפוס ראשון. וכן משמע בראשונים דלהלן: כ"ב. הרמב"ם. כ"ג. המרדכי. כ"ד. רש"י. כ"ה. נמוקי. כ"ו. ספר התרומה. כ"ז. רבינו ירוחם. כח. מהר"י אבוב. כט. וכ"מ בוזהר הקדוש.

התקופה שאחרי הגאונים והראשונים - עד שנת ת"ק: א. 'חבית יוסף'. ב. הרמ"א. ג. הרמ"ק. ד. הארי"ק. ה. רבי חיים ויטאל בשם הארי"י. ו. מהר"ם די לונזאנו (עדות על המנהג הנפוץ). ז. ספר 'היכל הקודש' (מרוקו, שליה מרבי משה ב"ר מימון אלבאז). ח. התוס' יו"ט. ט. המקובל רבי נתן שפירא זיע"א - בעל 'מצת שימורים'. י. עולת תמיד. יא. 'מגן אברהם'. יב. 'אליהו רבא'. יג. בעל 'חיותו יארי', יד. 'שלחן מלכים'. טו. 'דרך משה'. טז. 'בית דוד'. יז. 'שלחן גבוה'. יח. הרמח"ל. יט. הרש"ש (רבי שלום שרעבי).

התקופה השנייה משנת ת"ק - בה מתחיל לצוץ קשר דל"ית ממש - והרבה מגדולי ישראל מוחים בו
כ. 'מעשה רוקח'. כ"א. שו"ת 'תשובה מאהבה'. כ"ג. רבי יונתן אייבשיץ. כ"ד. 'הקרבן נתנאל'. כ"ב. שו"ת רבי ידידיה טיאה וייל: (בנו של הקרבן נתנאל, ותלמיד רבי יונתן אייבשיץ). כ"ה. עיקרי הד"ט. כ"ו. פרי מגדים. כ"ז. נודע ביהודה. כ"ח. הגאון רבי אברהם הלוי בינג זצ"ל. (אב"ד וירצבורג, תקי"ב-תרי"א, תלמיד הגאון רבי נתן אדלר זצ"ל). ותלמידו הגאון רבי דוד מ'ק' פ"ו. כ"ט. 'שלחן שלמה'. ל'. רעק"א. ל"א. דרך ישרה. ל"ב. 'ראש משביר'. ל"ג. 'חומות ירושלים'. ל"ד. 'מאורי אורי'. ל"ה. בעל יסוד ושרש העבודה. ל"ו. 'קדושת לוי'. ל"ז. 'מאור ושמים'. ל"ח. 'סידורו של שבת'. ל"ט. 'הרח"ק רבי צבי הירש מוזידיטשוב - בעל 'עטרת צבי', מ'. 'ישראל אברהם' מבוטשטש.

התקופה השלישית - משנת ת"ר בערך - (שקמו כמה מערערים על הקשר המרובע) להלן רשימת הגדולים שמיחו במערערים

מ"א. 'בית אהרן' (מעיד שמנהג העולם במרובע): מ"ב. 'תפארת אריה' (תלמיד החת"ס). מ"ג. 'באר בשדה'. מ"ד. 'תולדות יצחק' (מהר"ק רבי יצחק מנעשכזי זיע"א). מ"ה. 'גה"ק מקאמרנא' (בספריו 'שלחן הטהור' ס"י ל"ג אות ג'. ובזוהר ח"י) מ"ח. המשנה ברורה. מ'. 'שמן ששון'. נ"א. 'שמחת כהן'. נ"ב. רבי שלמה לעסרי.

בתקופה האחרונה שלפני השואה

נ"ג. 'ליקוטי מהר"י'. נ"ד. 'אור חיים ושלום' (מהאדמו"ר ממונקאטש). נ"ה. 'דעת תורה' (מהגאון המהרש"ם). נ"ו. 'באר יעקב' על השו"ע. נ"ז. 'גה"ק השר שלום אדמו"ר מבעלזא, והגה"ק משינעא: מובא בספר 'קול סופרים' ובספר 'הדרת קודש' ובספר 'דרך הנשר' (נדפס תרצ"ב) ובקובץ 'נחלת צבי'. נ"ח. 'שלחן מלכים'. נ"ט. 'עטרת זקנים'. ס'. 'מנהגי מהר"י סוליצא'. ס"א. ספרי חכמי תימן: שו"ת חן טוב ס"י י"ג (מאת רבי יחיא בדיחי מו"ץ בצנעה תימן נפטר תרמ"ח). ועוד ח' ספרים מחכמי תימן מהדור האחרון. ס"ב. ספר 'מנהגי אמסטראדאם'. ס"ג. 'לקט הקמח החדש'. ס"ד. 'אדיר במרום'. ס"ה. 'גה"ק רבי שלמה שרייבר זצ"ל (אב"ד אגודת ישראל): כפי שכותב בשמו ביאוצרות ירושלים' הסופר המומחה המפורסם הר"ח ר' מנחם דוידוביץ שליט"א ראש וזקן הסופרים בירושלים.

הרי לנו ליקוט עצום מעשרות ספרים מהאחרונים (בנוסף ליותר מכ' מהראשונים שנתבאר בפ"ב) מכל קצוות תבל ספרדים ואשכנזים, המבואר בהם להדיא שהמנהג הפשוט היה **בקשר המרובע**, וכן עיקר לדינא, ובתקופה הראשונה (עד שנת ת"ק) כלל לא הוזכר בשום מקום בעולם שום קשר של דל"ית ממש. ובתקופה השנייה (ת"ק-ת"ר) מזכירים שצץ לאחרונה וזכור לשלילה אצל רוב פוסקים. ובתקופה השלישית (ת"ר והלאה) מוזכר שיש נוהגים כך אך עדיין כותבים שרובם ככולם נוהגים במרובע.

וְכֹכֵן כְּתַב הַמִּי"ב שׁוּב. בְּסִי' לִיבִי סִי"ק רָלִי"ג פֹּסֵק הִלְכָה כִּתְפֹאֶרֶת אֲרִיז' (הַחֹלֶק בְּתוֹקֶף עַל הַבִּי"א) שְׁפֹסֵק שֶׁם לְהַדִּיא שִׁישׁ לַעֲשׂוֹת הַקֶּסֶר
הַמְּהוֹרָבֵנִי כְּמוֹ שֶׁרֹּאֶה כָּל מִי שֶׁמֵּעִיץ בְּתַפְאֶרֶת אֲרִיזָה שִׁכּוּחַ בְּחִרְיֹנוֹת עֵד הַקֶּסֶר הַמְּרוּבֵּעַ שֶׁכֵּן מְבֹאֵר בְּבֵית יוֹסֵף וּבְכָל הָרִאשׁוֹנִים. וּפְשׁוֹט
שֶׁשְׁכוּנוֹת הַמִּי"ב לְשַׁלּוֹל הַקֶּסֶר לֵשׁ הַמְּקוֹבְלִים שִׁישׁ בָּהֶם בִּי דִלְתִּי"ן וְלַהֲצִדִּיק הַקֶּסֶר הַמְּרוּבֵּעַ שִׁישׁ בּוֹ דְלִי"ת אַחַת בְּרָצוֹנוֹת הַיּוֹצֵאוֹת, וְכַפִּי
שִׁכּוּחַת בְּפִירֵי תַפְאֶרֶת אֲרִיזָה וְתִשְׁבּוּתָהּ מֵאֲהָבָה, וְכַפִּי שֶׁנִּתְבָּרַר בְּסִפֵּר כִּי עָף ד', וְכַפִּי שֶׁכְּתַבוּ כְּמוֹ מְהַרְבֵּנִים בְּהַסְכְּמוֹתֵיהֶם.

בִּיאוֹר דֵּי הַמִּשְׁנָה בְּרוּרָה בְּהַרְחֵבָה עֵינֵי בִּסְפֵר בְּפ"ט.

[illegible]

צילום קטעים מהספרים המעידים שעד השואה - עדיין כמעט כל ישראל נהגו בקשר המרובע!!!
עוד עשרות קהילות עם עוד מקורות לכך עיין בספר - וכאן מובא צילום מחלק קטן מהקהילות והמקורות
דבריהם במלואם כולל צילום הספר עם ביאור מקיף עיין בספר

מנהג גליציה

'כל' גליציה והרבה בפולין נהגו עדיין בשנת תרצ"ו בקשר המרובע
עדות בספר "ויעש אברהם" עטרת זקנים (נדפס בלודז' תרצ"ו) למרות שמביא בפנים מנהג זקנו בדלי"ת ממש - אך מעיד ש"רבים במדינתנו [פולין]. ו'כולם' במדינת גליציה" נוהגים בקשר המרובע. (ביאור דבריו לעיל פי' ענף ג' אות י'. צילום הספר בנספחים עמ' נ"ד).

כו הקשר כו'. רבים במדינתנו וכולם במדינת גאליציה עושים הקשר של ראש בציר כזה **ואומרים שהם צ"ח דלתי' מכל צד. ועי' במג"א (סי' כח ס"ק ט"ז) ומ"ש**

עדות הגאון רבי שלמה שרייבר (אב"ד אגו"י) (מאת ראש הסופרים בירושלים הגה"צ ר' מנחם דוידוביץ שליט"א באוצרות ירושלים) (עיין בספר דבריו בהרחבה)

ומזקנים אחבונן שבחור הקדם כמעט לא ראו במדינות אשכנז קשר אחר, רק הפשוט" כמו ששמעתי מאיש מהזמן שהרה"צ ר' שלמה שרייבר שליט"א אמר לו שכשהי', בקראקא" לא ראה שם כלל קשר אחר, רק הפשוט".

מנהג אשכנז גרמניה

ספר 'מנהגי אמסטרדאם' כל דבריו עיין בספר

(יב) צורת ד' שבקשר תפלין של ראש היא מרובעת י"י.

מנהג הונגריה (האשכנזים והחסידים)

בספר 'תפארת אריה' (הונגריה תרכ"ח. דיין דק"ק פרשבורג תלמיד ה'חתם סופר' זיע"א) - (הביא דבריו המ"ב לב-רלג) דבריו נתבארו בספר פי' דף ק"ב עמ' עסד' דהוא צלטשע וכו"ע ולשון רש"י צונטסאס הוא עמ"ס כלשון כה"י אשר עמ"ס העתיק כה"י. — ועמ"ס צאחון מערענעס דהנהג כל ישראל אין יולאין כלל, חתמי ח"ד כ' כן וכתי' זה הקשר הוא צהדי צעטליל, וכמ"ס כה"י גם צעס העמ"סא רנא וסא"ח וסא"ר' אשכנזי וסעטור לרע סא"י, אלס דהעס ליינו סל' הסוכה וכע"ס לעיל, אעמ"ס עמ"ס

מעטליל כה"י, טוב רחמי ב"כ בקשר תשובה עולמית חלק ב' ס' כ"ז להגאון מו"ר אלעזר פלעקעלעס ז"ל סכ' ח"ל סענ"י צה"י סק"י ל"ב יכלה סקשער סטאג אלל דוב העולם הוא הקשר פיער, ואי סקשער אשכנזי סעטליל סעטליל עקצוב ז' ס' סכים לא העמ"ס לרע ז' אף לא יכלה צ' סעטליל וע"י צה ואלו אין לנו בקשר של חסידים אלל עם סעקעל צידעו ודי צקנלה עזן ב"י ולא חלעמון קשר לכל אשר יאמרו חסידים קשר עכ"ל, וצוה אקיים סהלכס כר' אלעזר כלשכר קנע עקמונות, סקשער סטאג הוא סאעתי וקנע לחכות, לכן סלילה עלטונו יס' ידך אסרמח סכ"ד :

האדמו"ר הגה"ק ממונקאטש זצ"ל מהונגריה בספרו (נדפס תרפ"א בחייו)
דבריו נתבארו בספר

כתקלקל הסידוק כנודע. אולם העולם רוצה ככולם נוהגים צנדיכותו לעשות קשר שקרין אקשר פשוטי וסא"ח מרובע ואין צו חלל צאחלע

חסידים למעט כמו סאחור על סקשער ספסעו כה"י. וסאעתי וסאחור גדולי עולם ז"ל וצפער וצנדיכותו הקדושים וצחוכס רכינו אה"ק וסאנאלווע זלללה"ס סה"י להם סקשער תוונות אקשר פשוטי וצודלי מו"ס ליישכ וי

מנהג תימן

ספר 'עולת יצחק' (תשמ"ח) מאת הרב הגאון ר' יצחק רצאבי שליט"א מחשובי רבני תימן בב"ב (צילום הספר להלן בנספחים עמ' ע). ועיין עוד עדויות מהרבה רבני תימן מקדמת דנא ומהיום - להלן פי' ענף ג' אות י"א)

(א) קשר הדל"ת בתפילין של ראש, המנהג המקובל אצלנו שאינו דל"ת ממש אלא מרובע כמ"ס סתומה [אבל בלא אורר בנתחים]. וכן יוצא בבירור מצורת עשיית המבוארה בשימוש רבה מהגאונים שהעתיק הראש בהלכות תפילין [והלשון "והעתיף" הנו"ש, שם,

מנהג הספרדים בני עדות המזרח

בספר "שמן ששון" (ירושלים תרנ"ו) (ראש המקובלים בשיבת בית אל) כותב שבח"ל הספרדים נוהגים בקשר מרובע, וכאן בא"י שינו לקשר דל"ת ממש וזה נגד הזוהר. דבריו נתבארו לעיל פי' ענף ג' אות ד', וצילום כל דבריו בנספחים בעמ' מ"ט

ע"ס חספלין עס עדי עכ"ל] וס כהלס דקלר סל חספלין ס"ל צורח מיס מרובע דר קרעו וס צ' דלחין וכן רחמי ח"י עשין עשין צחיל אף צחלר יסכלל עשין סלחלין

כזה ס עכ"ל, וכן היו נוהגים מימי קדם ומעט קדמונים כל רבני וגאלי בית אל וכו"ץ לנשות כמו ע"י דלחין סוכיס לרע ס סתומה אף סה מקרוב נהגו לנשות לרע ד' אהם דוקא וכל ע"ס מלכס חספלין דצחוכי ירוסלס קרס מועדיו כן נהגו אלל כחול' נוהגס לנשות ע"י דלחין צורח ס סתומה ודי צה לח' סכמוס חרס גדולס וס' יארר עיניו כסורסו להנין אה סהמס לחמו סהיס וסלס :

ספר 'שמחת כהן' (נדפס שנת תרפ"ו. ס"י ל"ה [עמ' לה) מאת המקובל רבי מסעוד בן דוד הכהן אלחדאד צ"ל ראש המקובלים של בית אל בירושלים (ממלא מקומו הישמן ששון הנ"ל בשנים תרס"ג-תרפ"ו).

גם כותב כה"ל שכל חכמי בית אל נהגו בקשר המרובע, ורק לאחרונה שינו לצורת ד' כמנהג ירושלים ביאור דבריו בספר פי' ע

ספר 'שלחן מלכים' מאת הגרמ"ץ לאנדא אב"ד קליינוורדין שבהונגריה, נדפס תרצ"א

י"ב) אונס כצ' נהגו עלמל ללחל צקס כמים סתומס (כצ"י ס"י ל"ב) ולרע סל"י"ס ס"ל צלכוועס סיוולת וסקשער (וכסער"ל צה"ר ס"י כ"ז וע"י וולס סעוורס

ליקוט קצר – מומחאת גדולי ישראל בשנים ת"ק – נגד הקשר ה'חדש' בצורת דלי"ת ממש – הציטוט המלא וביאור הדברים בהרחבה עיין בספר

כאן נביא מקצת המחאות של גדולי ישראל מכל קצות תבל (ספרדים, ואשכנזים, חסידים, ובני ליטא) בקשר החדש שצץ בזמנם (בשנים ת"ק והלאה) קשר דלי"ת ממש, וחיוזוקם את המנהג הנפוץ בכל ישראל לעשות קשר מרובע, וכפי המסורת כפי שהובא בב"י בשם הגאונים והראשונים. אבל לפני שנת ת"ק לא מצינו נזכר קשר דלי"ת ממש, אלא כולם נקטו לפשוט הקשר המרובע בלבד. ולא מצינו אפי' לא ספר אחד! שיכתוב למחות בקשר בצורת מרובע ויאמר כאילו הוא קשר חדש. ואפי' הבודדים המעוררים על הקשר המרובע (בית אהרן, מלאכת שמים, קסת הסופר) משנים בערך ת"ר (אחר כמאה שנה אחר שהתחיל הקשר, וחשוב שהקשר דלי"ת הוא הקשר האמיתי) אמנם גם הם מודים שמנהג רוב ישראל במרובע, רק להם נראה יותר קשר דלי"ת שהוא יותר נראה בצורת דלי"ת. (אמנם כאמור דבריהם נגד הגאונים והראשונים שבב"י).

ועיין בספר יובא בפירוט רב רשימה של מעל עשרים! גאונים וראשונים שכותבים בפשיטות הקשר המרובע. שבזמנם לא היה כלל קשר דלי"ת ממש (תמצית הרשימה להלן בעמ' קל"ז). פ"א בענף ב') ועיין בספר בפ"ג רשימה של כשישים אחרונים! הכותבים בקשר המרובע שכן המנהג בכל תפוצות ישראל, (תמצית דבריהם הובאו בספר בעמ' קמ"ב (פ"א ענף ג'), וכאן הובאו רק הפוסקים ש'מיח' בקשר דלי"ת).

'מעשה רוקח': (וינציה איטליה, תק"ב) בספרו על הרמב"ם (הלכות תפילין פרק ג הלכה יג. עמ' צ"ח).

הוא הספר הראשון שמזכיר שקיים כזה קשר של דלי"ת ממש

וז"ל "...העולם נהגו לעשותו כעין מ"ם סתומה דהיינו כעין צורת שני דלתי"ן הפוכות, ויש מהמתחסדים שעושים דלי"ת א' לברה בצורת דלי"ת ממש".

כידוע 'מתחסדים' לשון גנאי למחפשים חומרות חדשות נגד המסורת. (וכמבאר להלן פ"ג ענף ב' אות א') ועכ"פ הוא מנהג יחידים. משי"כ "צורת שני דלתי"ן הפוכות" היינו כדברי הגר"יט וי"ל עיין החיזוק בעמוד הסמוך למטה, שג' ריבועים מימין זה ד' אחד ומשמאל ד' אחד ומשמשים ב"פ בחלק מאותם ריבועים. (דבריו נתבאר בספר)

שו"ת 'תשובה מאהבה': (פראג תק"ל) (תלמיד הנודע ביהודה ואב"ד פראג) מוחה בחריפות כנגד הקשר 'החדש'

בצורת דלי"ת ממש, ומחזק הקשר המרובע שהובא בב"י (כפי שנתבאר בפ"ב ובתמונות בריש הספר).

וז"ל "...המעניין בב"י סוף סי' ל"ב יראה הקשר הנחוג אצל רוב העולם [הקשר המרובע עייש] הוא הקשר הישר... ואי בקשר שהמציאו החדשים מקרוב זה המשים שנה [קשר הדלי"ת ממש עייש] לא תמצא צורה זו... ואנו אין לנו בקשר של תפילין אלא מה שמקובל בידינו ודי בקבלת מרן ב"י. ולא תאמרו קשר לכל אשר יאמרו החדשים קשר...". (שו"ת תשובה מאהבה, ח"ב סי' רי"ג בהערות על סדר השו"ע והמג"א אות כ"ז) נתבאר דבריו בהרחבה בספר.

שו"ת רבי ירדיה טיאה וי"ל: (אשכנז, גרמניה, אב"ד קארלסרוה. תפ"ב-תקס"ו) בנו של ה'קרבן נתנאל, ותלמיד

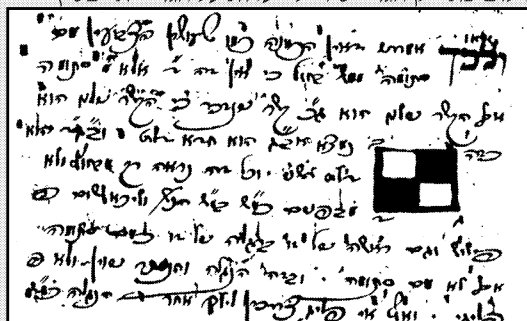
רבי יונתן אייבשיץ. (בשו"ת שלו סי' י"ב התשובה משנת תקנ"ט) עושה חרם על הנוהגים בקשר צאנו עם חלל באמצע, וכתב תמונה ברורה שהקשר 'שלנו' הוא הקשר המרובע שיש בתוכו ארבע ריבועים. ומעיד שכן נהגו רבו הגאון רבי יונתן אייבשיץ ואביו ה'קרבן נתנאל'. ולא נמצא כלל קשר דלי"ת ממש, אלא מזכירו שראהו רק אצל איזה משולח מטבריה שבא לעירו.

וז"ל "מה ששמעת ממשו שבער"ה כסליו תקנ"ט בדרשה של ח"ק גזרתי על אותן אנשים צבועין כאן החדשים מקרוב באו, ולא ראיתי מעולם רבותי רבנן קשישאי אנשי השם כנגלה ונסתר שעשו כן. וזה דרכם כסל למו שעושים שני קשרים בשל ראש כמו מ"ם סתומה לגמרי כזה ם [היינו קשר צאנו - עם חור באמצע הריבוע], ובין קשר לקשר הוא רצועה בשני אצבעות כי היכי דלהוי שני דליתין... אמת השמועה וכי גזרתי עליהם בנזירת הרב דמדרינה לכל בני מדינה הסרים למשמעתי שלא לעשות כך במדינה זו ומחויבין לקבל דבריו פריץ גדר ישכנו נחש, וצריכים בדוקה אחריהם, ולא כל הרוצה ליטול השם וכי, כיון שלא נזכר זה בשום פוסק ולא בראשונים ולא באחרונים ודיון כן איבעית אימא סברא איבעית אימא גמרא... ובתמוז שנה זו בא לכאן הרב החכם הדיון מו"ה משה נר"ו משולח מטבריה, וראיתי לתפילין שלו עשוין כמין דלי"ת. וז"ד של יד עשויה כמו שלנו ... אבל הקשר 'שלנו' הוא ג"כ קשר שנוצר כי הקשר שלנו הוא כזה [עיין כאן בעמוד הסמוך צילום מהתשובה שמובא ציור מדויק שצייר מרובע שבתוכו ד' ריבועים] נמצא אב"ג הוא חרא דל"ת, ובג"ד הוא דל"ת השני... ואין לנו לברות מלבנו אותיות, ומוי שמשנה ראוי לנדותו שלא להוציא לעז על גאוני הזמנים. הלא אבא מורי הגאון ז"ל [בעל ה'קרבן נתנאל] וכן רבי המובהק הגאון רבי יונתן ז"ל [אייבשיץ] שהיו מארי בקבלה ורזי דאורייתא נהירין להו, ובעז"ה שימשתי אותם ושאר גדולים מופתי הדור שכולם היה להם קשר תפילין כמו שקושרים אנו". כל דבריו עם ביאור הובאו בספר בהרחבה.

צילום משרות הגרמי"ט וייל אב"ד בגרמניה (תקנ"ט). בן ה'קרבן נתנאל' ותלמיד הגרמי" אביבשיץ צ"ל

עושה ציור ברור של הקשר המרובע (מטרתו לבאר איך בקשר שלנו המרובע מתקיים בדברי הוזהר שבעי' דליית כפולה, שיש בו ב' דליית) ומעיד שאביו הקרבן נתנאל' ורבו הגה"ק רבי יונתן אביבשיץ "ושאר גדולים מופתי הדור" "כולם" נהגו בקשר המרובע, וידוע שבישיבת רבי יונתן אביבשיץ למדו כ"ד אלף תלמידים מכל קצוות אירופה, ופראג וגרמניה היו מרכז התורה ורבותינו גדולי הפוסקים שמפיהם אנו חיים, ואעפ"כ מעיד שכולם נהגו בקשר המרובע. ולא מצא קשר בצורת דליית אלא אצל חכם משולח מטבריה. ועשה שם חרם חמור נגד אלו שלאחרונה המציאו לעשות קשר אחר (קשר צאנו מרובע עם חור) עיי"ש. צילום כל התשובה והכת"י בספר בנספחים עמ' ל"ד, וביאורה בפ"ג ענף ב' אות ג'.

צילום כתי"ק הגרמי"ט וייל - עדות על הגרמי" אביבשיץ

שאלות ותשובות תשובה יב רבי טיאה ווייל יג

ולכך אמרתי דאין הכוונה כמו שעשין הנזעזין מ"ס סתומה ממש כחול, כי אין זה ד' אלא מ' סתומה, אצל הקשר שלנו הוא ג"כ קשר שזמר כי הקשר שלנו הוא כזה, ומנאל אבי"ג הוא חדל דל"ת ונג"ד הוא דל"ת השני, וכל זה נראה רק מנחון ולא מבפנים כמ"ס בס' מלות שמורים הנ"ל, וליכא שום פילוש וגם ראשה של זו כנגלה של זו כמ"ס סתומה, אצל לא מ"ס סתומה. וזוהי הנגלה והנסתר שזין ולא פליגי. ואף אי פליגי לריבין לילך אחר הנגלה כמ"ס המ"א בס' כ"ה סק"כ ע"ש.

אשל אברהם' מהגה"ק רבי אברהם דוד מבוטשטש (גליציה, תקל"א-תר"א) (נדפס בסוף השו"ע סי' ל"ב סעי' נ"ב)
 "ראיתי בנערותי קשר ד' והוא מפולש ד' מכל צד (היינו קשר דליית ממש עיי"ש ולהלן) והיום ראיתי שנתפשט בין רבים במדינות שלנו כעין קשר זה, ושמעתי שהוא מנהג אנשי ספרד, לא ידעתי אם עם בני ישראל (בספרד) רובם נהגו בו או קצתם, אך עיי"ז איני משנה מנהגי כמו שנהגים רוב האנשים באלו המדינות, כי המג"א ז"ל כתב שמוכרע מהש"ס והפוסקים שלא יהיה כעין דל"ת רק מצד אחד (היינו ג' ריבועים מתוך חד' וכדלהלן) ע"ש... איני רוצה לזוז ממה שכתבו הקדמונים ז"ל להדיא כמבואר בב"י ז"ל ס"ס ל"ב בהעקקות לשון השמושא רבא והא"ח והעיסור בשם רב האי גאון ז"ל. ולא חובא מי שיחיה בידו קבלה בדרך אחר... גם מה להבאורה יש לפקפק על מנהגינו שאין חוכר כ"כ לצורת ד', רק הוא כד' התוכות מרובעות בריבוע הגדול. אין בפקפק זה כלום כי... אם כן ממיילא מוכרע במנהגינו דוקא וכמו שכתבו הקדמונים ז"ל להדיא... אין לזוז ממנהגינו המפורש בלשון חז"ל הקדמונים..." עכ"ל. (ביאור כל דבריו להלן בעמ' רס"א, פ"ג ענף ב' אות י"ג. וצילום הספר עיין בנספחים עמ' ל"ח).

מאורי אורי' אב"ד מיץ תלמיד השאגת אריה' (תקע"ד) צילום הספר בנספחים עמ' מ"א.
 וז"ל "קשר ד' ביררתי בבאר שבע ח' תפלין, ושם בתקון קמ"ה העיקר בדידן (קשר מרובע), והעושים ד' מומש, או כפולה בשני קשרים מתאימים (קשר צאנז) **קרוב לפסול**.

עוד כותב במקום אחר "בצורת הקשר יש עושי ד' מומש, ובבית יוסף משמע בדידן (קשר מרובע), וגם בר"ם זוהר פנהם כתב ד' כפול ד' ראשון, ע"ש להדיא משמע כמנהגנו. לכך אין לפקפק, דכלאו הכי מסקי תוספות במנחות ופ"ז דשבת שאינו הלכה למשה מסיני רק השו"ן".

ספר תפארת אריה' (הנבאו דבריו להלכה במ"ב סו"ס ל"ב ס"ק ר"ג) (תלמיד החת"ס - הונגריה תרכ"ד). דוחה מכל וכל דברי הביט אחרין (פולין תקנ"צ), (שהוא הראשון שכתב לערער על הקשר המרובע וכותב שרק לתוס' המנהג בקשר המרובע, אבל לרש"י חייבים לעשות בצורת דליית ממש) ומחזק מנהג העולם במרובע שכן להדיא בגאונים ובראשונים שהובא בבי"י, והדליית הוא ברצועות.

וז"ל "...ומה שכתב באותן המרובעים דנהגו כל ישראל אין יוצאין כלל, תמחני איך כתב כן ודרי זה הקשר חובא בהדיא במהרי"ל וכמ"ש בב"י גם בשם השמושא רבא, והא"ח, ודרי"א אסכנדרני, והעיסור לרב האי... ועכ"פ חלילה אין לזוז ממנהג דכל ישראל ונזכר מומעין הקדוש מהרי"ל סג"ל. שו"ר ג"כ בספר תשובה מאהבה ח"ב סי' כ"ז להגאון מו"ח אלעזר פלעקלעס ז"ל שכתב וז"ל המעיין בב"י סס"י ל"ב יראה שהקשר הננהג אצל רוב העולם הוא הקשר הישר, ואי הקשר אשר המציאו החרשים מקריב זה נ' שנים לא תמצא צורה זו אף לא יכפלו ב' פעמים ועיין בזה ואנו אין לנו בקשר של תפליין אלא מה שמקובל בידנו ודי בקבלת מין ב"י ולא תאמרון קשר לכל אשר יאמר החרשים קשר עכ"ל. וזוהי אסיהם דהלכה כר' אלעזר כאשר קבע מסמרות שהקשר הננהג הוא האמיתי וקבעו לדורות לכן חלילה מלשנותו יהיה ירך אסורות".
 יתר דבריו עם ביאור **עין בספר**.

ליקוט קצר וחלקי מעוד ראשונים ואחרונים שכתבו שיש לעשות הקשר בצורת מרובע וגם כתבו בפשיטות שכן המנהג הנפוץ לפני שנת ת"ק מבואר בדבריהם שלא היה כלל מנהג אחר!!!

ביאור הדברים וציטוט המלא עיין בספר.

בנוסף עיי'ש ליקוט עצום למעלה מעשרים ראשונים! ולמעלה משישים אחרונים! שכתבו בקשר המרובע. כ"ז עיין בספר. ושם גם נתבאר עשרות סודות נוראים בקשר המרובע שמובאים בספרי האר"י וגדולי המקובלים

אחרונים

הרמ"ק: (צפת רפ"ב ש"ל) (בפירושו הגדול יאור יקר על הוזהר הקדוש כ"ז סוף סי' יח עמ' מא) "...ובקשר דלת כפולה ממש כזה מ".

הרמ"ק בספרו 'אור יקר' על הוזהר

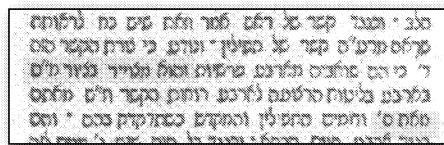
פעמים שין וכדפירשנו הטעם, ובקשר דלת כפולה ממש כזה מ, י' אינה

כתיי
הרמ"ק

האר"י הק' (מצרים-צפת רצ"ד ש"ל"ב. בספר שער הפסוקים פרשת תרומה) "...קשר של תפילין, ונודע שצורת הקשר הזה ד', כי הם שואבים מארבע פרישיות והוא מצויר בצויר מ"מ בארבע בליטות הרצועה לארבע רוחות הקשר וזה שאמר מאת"ם [א.ה. "קחו מאת תרומה"] מואת מ" עכ"ל.

ארבע בליטות'
היינו הארבעה
'רביעיים' שיש
בקשר שהם

בצורת ס. ומפרש הפסוק 'קחו מאת תרומה לה' היינו מאת מ' לרמוז לקשר תפילין ש"ר (נתבארו דבריו בהרחבה בספר בפ"ע עיי'ש צילום מהספר).

רבי חיים ויטאל בשם האר"י. (בספר 'שער מאמרי רש"י' ומאמרי רז"ל' במאמר 'פסיעותיו של אברהם אבינו. ובספר 'ליקוטי תורה') "...היות בה שני דלתות ושני צירים, ובתחתית ב' דלתות אלו יהיו צורת מ"מ בתרומה". "...בסדר ד' קשר של תפילין והוא ג"ב ד', ומתחברים יחד, ונעשית מ' של 'למרבח המשרה, שהם של ב' צירים וב' דלתות...". (ביאור דבריו בספר פ"א). "ב' דלתיות" היינו הקשר המרובע שיש בו ב' דלתיות - וכשמחברים אותם יחד יוצא צורת ס, (כנתבאר בתשובת הגר"י וייל עיין נספחים עמ' ל"ד ציור. ובריש הספר בתמונות עמ' ל"ג). ובקשר דלית ממש - אין שום ביאור איך מגיע לכאן אות ס בתנומה.

ספר "היכל הקדוש" (מרקו, שלי"ה) מרבי משה ב"ר מימון אלבאבא "...וכשתבנות תמצא בו צורת דלית שהוא שכנית אל רם ונישא ובתוך צורת דלית תימצא צורת יו"ד שהוא הממלא אותה והמקיף עליה הכריזה והשולש" והיינו שאחר ההתבוננות תראה צורת דלית, והרביע הרביעי (השמאלי התחתון) שבתוך הקשר המרובע - הוא יו"ד שבתוך הדלית, והוא ממלא את הדלית וסותם אותה. **מחר"ם די לונזאנו עיין** בסוף העמוד צילום הספר.

שו"ת בית דוד (אור"ח סי' י"ד לרבי יוסף דוד אב"ד סלונקי נפטר בשנת תצ"ז. (צילום הספר בנספחים עמוד כ"ז)

ווי"ל "...אין עושין בו צורת דלת כלל רק נזהגין לעשות הקשר מרובע..."

הוזהר הקדוש: כתב וי"ל: "שין דארבע ראשין עם ד' רמז לארבעה בתי, ולקשר תפילין מאחור - ד' כפולה, אף הכי ש"ר כפולה" עכ"ל. ועיין להלן פ"ח אות י"ב שיש עוד פירושים בוזהר אמנם הפירוש הפשוט הוא בקשר המרובע עיי'ש שכן פירשו רוב ככל האחרונים.

גאונים וראשונים

שנים עשר גאונים וראשונים המובאים בב"י סו"ס ל"ב ובשאר ספרים שכתבו הדרכה מדויקת לעשיית הקשר ויוצא הקשר המרובע כנתבאר בספר עם תמונות מפורטות.

הרמב"ם (הלכות תפילין פרק ג הלכה י"ג) כתב וז"ל: "ומכנים רצועה של ראש בתורם שלח ומקף כמדת ראשו וקשר קשר מרובע כמין דלית".

הרמקו: (רבינו אלעזר מגרמיווא מבעלי התוספות, בספר 'חכמת הנפש' (מהדור מכון סודי רז"א ירושלים תשס"ו עמ' ס"ב) "...לכך משה הוצרך שיראה לו קשר של תפילין שיראה לישראל

לתקן קשר תפילין כמין דלית' ל' פיצולים (א.ה. ארבעה ריבועים), לפי שכתוב 'וצאת את אחורי, והלא אין עורה למלאכים וכ"ש לכבוד, לכך כמין ד' ב' רצועות ד' - ב' רצועות, ל' וזיות כזה: ה'. שכל שמנית תפילין ב'...". ראו שתשרה עליו הכבוד כמו החיות

'ערוגות הבשם' (לרבינו אברהם

ב"ר עריאל. מהראשונים). **כתב ה"ר** אלעזר (הרוקח) ז"ל בתפילין ש"ר, ד' כמו מ"מ, הרי ש"ם, עם הש"ן שבבתים... שם זה משמש לשמור מן השישים ומן שורדים. היינו קשר מרובע בצורת מ"ם שהוא מרמז לשם קדוש הקרוי 'שם' יחד עם הש"ן שבבתים, שם זה (הקרוי ש"ם) הוא שמירה מן השישים והשורדים.

רבינו יו"ט ליפמאן מילהוין (בעל ספר 'האשכול והתנחול' מרביתיו הראשונים בערך בשנים הקציע בדורו של המהר"ל והמהר"י וייל ועמד עמם בקשרים): וז"ל "...ועל זה רמזנו לו קשר תפילין שבעורה שהוא מרובע מכל צד והוא סוד המרובע...". וכן כתב בספרו 'אלפא ביתא' "...על ד' כאשר דודו לבעלי המרובע, ובספר האשכול פירשתי. הרי על ד' כדפרישית הוא סוד קשר של תפילין שמקשר ד' ב'...". והיינו הקשר המרובע שני ריבועים מצד ימין הם ד' אחד, וגי מצד שמאל זה עוד ד', והם אחד 'בתוך' השני, ועיי'ש שהוא סוד המרובע' שהוא גם מרובעת (כעין המרובע הגשמי).

בעל 'אלפא ביתא' האחרון (שהוא ראשון אחר): כתב כלשון תני"ל "...קשר של תפילין שהוא תמונת ד', וד' על ד', וד' בתוך ד'". (נתבאר דבריו בספר פ"ב).

ספר 'אגודת אזור' לאחד מהראשונים רבינו יצחק מקוסטנדינא האזורי (העתק התשובה במלואה להלן, פ"ג ענף ג' אות י"א) כתב וז"ל: "...ודלת זו צירך שתחת כפולה מ"ם בתרומה ממש. והנעם שהוא ד' ידש"י וכשהוא כפולה תחת אותיות שמי והוא מ' דלמרבח המשרה. דה"ל למרבח המשרה הוא על שכמו שכתב ר'...".

מהר"ל: "אמר מהר"ל מ"ל רצועות של ראש עשוין לתלות מן הקשר והלאה כעין צורת ד'... עכ"ל. היינו שבקשר המרובע לא ניכר צורת הדלית רק ברצועות היוצאות ניכר צורת דלית. וכמושייב במיב"ב סי' כ"ז ס"ק כ"ט בשם האור"י ומעני' יו"ט והרבה פוסקים. וכן מוכח במרדכי ורש"י ועוד הרבה ראשונים.

מאיר בנימין דאנון (רבה של העיר סראיבו שבמדינת בוסנייה. ולאח"כ בירושלים נפטר תרס"ו. נדפס בירושלים תר"ו) וז"ל "וראות את אחורי הראהו קשר של תפילין נלעג"ד לתת טעם למה הראהו הקשר של תפילין... וזה רמז לו בהראות לו קשר של תפילין שהוא צורת שני דלתין דבוקים בצורת מ"ם סתומה... שעד שלא יפתחו השני דלתין ויהיה המ"ם סתומה א"א לראות את כבודו".

א' את היום ושלום' מהאדמו"ר הגאון ממונקאטש (הונגריא נדפס תרפ"א בחיי המחבר. (צילום הספר להלן בנספחים עמוד ג) וז"ל "...העולם רובם ככולם נהגים במדינתנו לעשות קשר שקרין 'קשר פשוט' והוא מרובע ואין בו חלל באמצע... ואינו ח"ו מערער על מנהג בני מודורת הקדומים ואם אין נביאים בני נביאים הם... ושמעתי מכמה גדולי עולם ד"ל ובפרט מרבותינו הקדושים ובתוכם הגה"ק משינאווע זצלה"ה שהיה להם הקשר תמונת 'קשר פשוט'... ושמעתי מגדולים שאמרו שזהו כעין ד' כפולה (צורת מ"ם סתומה)...".

ספר 'שלחן מלכים' (קליינווארדיין הונגריה) נדפס תרצ"א ע"י בנו. (קיצושיע"ס סי' י' עמ' ש"י). (צילום הספר להלן בנספחים עמוד נ"ה) וז"ל "קשר של תפילין חל"מ... כבר נהגו עלמא לצאת בקשר כמ"ם סתומה (כב"י סי' ל"ב) וצורת הדל"ת היא ברצועות היוצאות מהקשר (וכמהר"ל בא"ר סי' כ"ז וע' מצת שימורים ביקה"ג שם) ועצתה"ה (סי' ל"ב סי"ק כ"ה) ...נתפשט המנהג לעשות קשר פשוט (כן מקובל מדרך הגה"ק מוה"ר ש מבעלזא זע"א וכן נהג תלמידי הגה"ק מהר"ה"ש משינאווע זע"א) ונכון הוא שזה יכול כל איש לתקן לפי מדת ראשו, מה שאין כן בקשר כפול".

ספר 'עטרת זקנים' (תרכ"ב-תרצ"י) (צילום הספר להלן בנספחים עמוד נ"ד) "רבים במדינתנו [פולין] וכולם במדינת גאליצא עושים הקשר של ראש בציור כזה [ריבוע]. עיין צילום הספר בנספחים עמוד נ"ד) ואומרים שהם ב' דלתין מכל צד... ויש לזה מקור בזה"ק פ' פנחס דף ר"ח וקשר ד' מאחור ד' כפולה אף הכי ש' כפולה ע"ש. וא"כ כמו דהשיני"ן הם כפולים ממש שני שיני"ן כן צריך להיות שני דלתין ממש בצורתן... וא"כ הקשר במדינות אלו בצורה שציינתי [הקשר המרובע ללא חור] שאין כאן אלא התיכח מרובעת לאו צורת ד' בתיכח היא כלל ואפי' ד' גדול דחכים לא יקראנה ד' כפולה...".

ועוד הרבה ספרים עיין בספר בפ"ג בהרחבה.

הגר"ט וייל בשם רבו הגר"י אייבשיץ ואביו הקרבן נתנאל עיין לעיל שציר תמונה ברורה של הקשר המרובע. ועוד הרבה גדולים שמחו בקשר החדש עיין לעיל ח"מעה

רוקח, וימארי האור, 'אשל אברהם', ויתפארת אריה.

ספר 'חומות ירושלים' (נדפס תקס"ז) מאת הגאון רבי דוד בן יעקב קליינרמאן, אב"ד שערשאב **דליטא** (שנפגע עם הגר"א מוילנא) עיין לשונו במלואו עם ביאור בספר פ"ג. צילום מהספר בנספחים). **ובדבריו יש חידוש שגם בליטא נהגו רובם בקשר המרובע**, ויש עוד כמה מספרי ליטא שכתבו כן עיין בספר פ"ג ענף ב' אות ו') וז"ל "לשון ב"י ס"ם ל"ב ע"ש ריא"ם [ר"י אסכנדרגן]... מה שאין כן לצד חיצון אינו כי אם מרובע מארבע התיכות מרובעות, ובהר"ה רצועה הפשוטה הוא כעין דל"ת [לדעתו] מצרפים הקשר ביחד עם הרצועה המשתלשלת למטה]. וכ"מ לשון א"ה שבב"י... משמע שכוונתו לקשר שעושים רוב העולם... מאותם ד' ריבועים וכל לעשות ד' דלתין לכל צד... [לפירוש זה בריבוע עצמו יש ארבע דלתין]".

קדושת לוי: (מהרה"ק רבי לוי יצחק מבאריטשוב (תק-תק"ע) זע"א. תלמיד המגיד הקי ממעורטש זע"א) בספרו 'קדושת לוי' (ליקוטים) "...והנה על שני דלתין רמזו הקשר של תפילין שני דלתין...".

יסוד ושורש העבודה: בספר 'קרני אור' מאת בעמח"ס יסוד ושורש העבודה; (נפטר תקנ"ד) (דף עב. על לשון הוזהר פ"י פנחס שצריך לעשות ד' כפולה עיין בספר פ"ח כמה פירושים בדבריו) וז"ל "ד' כפולה - ר"ל כמו שעושים הסופרים ד' כפולה בקשר דאחורי [הראש]".

מאור ושמש (תק"י-תקפ"ג) (צילום הספר להלן בנספחים עמוד ל"ט) וז"ל "...והנה הקשר שאנו עושים הוא על ציור אל"ף... והנה אל"ף זעירא של ויקרא, שמרמזת על הקשר של תפילין שהוא ברמות אל"ף כמובן, ככ"ף. עכ"ל. והיינו שהקשר המרובע דומה לאל"ף שיש בו ב' וידן מבי' צדדים שהם חב' ריבועים, אבל קשר דל"ת ממש אין לו שום קשר לאלף. וכנראה כך ראה אצל רבו הרה"ק רבי אלימלך מליזניסק זע"א ושאר קדושי עליון תלמידי הבעש"ט הקדוש, וכנתבאר שכן נהגו בכל תפוצות ישראל.

ספר 'באר בשדה' (פרשת כי תשא, עמ' קז.) ספר קבלה מאת רבי

מהר"ם די לונזאנו (איטליה-ירושלים. ש"י - שפ"ד) (תלמיד תלמיד

האר"י) הובא דבריו בהגה"ה בספר פרי עץ חיים, ובמצת שימורים. והחידוש בדבריו שיש שם ציור תמונה ברורה של הקשר המרובע כך שאין ספק בדבריו. וז"ל: "מצאתי כתוב מהחכם לונזאנו בס' עדי זהב וז"ל קשר זה נעלם מעיני רבים, ובבחרותי הוקשה לי כי הקשר שהיה לי היה בצורת ז' וז' ב' ו' והוקשה לי כי אלו הם ארבע מרובעים והוקשה לי כי אלו הם ארבעה מרובעים ואנן צורת דל"ת בעיני ולא מנין הדל"ת שהוא ארבע... ולא נתקדד דעת עד שעליתי לארץ ישראל ועשו לי תלמידי האר"י זלה"ה קשר בצורת דל"ת כפולה, וקשר זה אי אפשר ללמדו אלא במראית עין כי הוא בצורת ד' כפולה מבחוץ כזה ס..." עכ"ל.

ואף שהוא עצמו תמה ע"י, וסובר כקשר צאנו שעושים עם חלל באמצע, אמנם עכ"פ אנו למדים מדבריו שמנהג ישראל הנפוץ היה בקשר המרובע הרגיל. (שהרי מההר"ם די לונזאנו נולד באיטליה, ונדד בהרבה ארצות ככתוב בספריו, היה בסלוניקי, בקושטא שבטורקיה, מצרים, וירושלים, ועוד. ולמרות זאת מבואר שלא פגש מעודו קשר דל"ת ממש בכל מסעותיו עד שהגיע לא"י ופגש את גורי האר"י ז"ל ופגש קשר צאנו). (ביאור דבריו בספר בפ"ג. ובגוף קושיתו היכן הדל"ת נתבאר בהרחבה בפ"ד מה שכתבו הראשונים והאחרונים דלק"מ, וכדלהלן).

מצאתי כמות מהחכם לונזאנו בס' עדי זהב וז"ל קשר זה נעלם מעיני רבים, ובבחרותי הוקשה לי כי הקשר שהיה לי היה בצורת ז' וז' ב' ו' והוקשה לי כי אלו הם ארבע מרובעים והוקשה לי כי אלו הם ארבעה מרובעים ואנן צורת דל"ת בעיני ולא מנין הדל"ת שהוא ארבע... ולא נתקדד דעת עד שעליתי לארץ ישראל ועשו לי תלמידי האר"י זלה"ה קשר בצורת דל"ת כפולה, וקשר זה אי אפשר ללמדו אלא במראית עין כי הוא בצורת ד' כפולה מבחוץ כזה ס..." עכ"ל.

ללד חוץ כו' זה שכתב בשו"ן דלת לא ראינו
 כוהנאין כן כאלו כי אין עושין בו אורח דלת כלל רק כההגין
 לעשות הקשר מרובע . ונר' הטע' כי על מ"ש רא"י אל וראו
 שגורא

בספר 'אשל אברהם' (נדפס בסוף השו"ע) (גלציה תקל"א - תר"א).

יש לנו עדות **הסטורית ברורה** מאחד מגדולי הפוסקים על זמן תחילת המצאת הקשר דל"ית ממש שהיה רק אצל בודדים, ועל תהליך התפשטותו בהדרגה.

ביאור דבריו בספר

נתבאר דבריו בספר

ה'תשובה מאברהם' (תלמיד הנוביי. פראג תקייד-תקפ"ו)
יוצא במחאה נמרצת נגד הקשר ה'חדש' דל"ית ממש - ויש לעשות קשר מרובע כפי מנהג רוב העולם וכב"י.

עושין חלל אחד וכו' עכ"ל המעיין בבית יוסף סוף סי' ל"ב יראה שהקשר הכתוב חלל רוב העולם הוא הקשר השכח שם ח"ל וכופל הרמב"ם מחמת הענינה ב' פעמי' כי בזה תהיה מלמטה נורת דל"ית ממש מלבד הריבוע הצלול ואם לא יכופל האנושה חלל פעם אחד. בלבד תהיה התקירה מלמטה וכו' ע"כ יכפולה ב' פעמים עכ"ל ש"ס. ואיך כקשר שהמלאויה החדשים מקרובים חמשים ענה. לא תמלא נורה זו חץ לאי כפולה שני פעמי' ועיין בזה ואנו ח"ן לכו בקשר של תפילין חלל מה שמקובל בידיו ודי בקבלת מן ב"י ולא תחמרון קשר לכל אשר יחמרו החדשים קשר :

(נס) קשר במין ד'. [מהנדפס] ראיתי בעירומי קשר והוא מפולש ד' מכל ד'. והיום ראיתי שנתפשט ברבים במדינות אלו קשר זה ושמעתי שהוא מנהג בני ספרד, איני יודע אם רובם או מקצתם, אך איני משנה מנהגי דנהגו הרוב באלו המדינות, כי המג"א [סימן כו ס"ק טו] כתב שמוכרע מש"ס ופוסקים שלא יהיה כעין ד' רק אחד. ואף דיש ד' זכות גם על קשר

יותר מהספון. עכ"ל איני זו ממה שכתבו הקדמונים להדיא כמבואר בב"י [לה, א ד"ה ויעשן] לשון השימושא רבא [ה"ק להרא"ש סוף הלכות תפילין] ואחרות חיים ובעל העיטור [הלכות תפילין סוף ס"ד וע' ע"ז] בשם רב האי גאון, ולא הוצא מי שיש בידו קבלה בדרך אחר, רק שצ"י שם כתב שנקרבו נתפשט מנהג התחדשות בזה שם, ואין לך אלא במקום שמידשו. גם נראה לבר משמע יותר כשכתב ב' אין שום נוי דמעין האות [ולפירושו רש"י בעירובין פ"ז ע"א ד"ה ונראה משמע דנראה קאי גם אשל יד]. גם מה להכאורה יש לפקפק אמהנהגו שאין היכר כל כך לנורת ד' רק הוא ד' תחיות מרובעות בריבוע גדול, אין זה כלום כי ג' תחיות המרובעות שהם נורת ד' כחיותה הם כסדר כחיה ישראל אחת היא מימין לשמאל ואחת היא מלמעלה למטה, ואחד

ספר "חומות ירושלים"
(נדפס תקס"ז)

אב"ד שערשב שבליטא
שנפגש עם הגר"א

מנהג ליטא

בתקופת הגר"א מוילנא
רוב העולם נהגו בקשר
המרובע וכן מבואר ב"י
כתוב שהמנהג בקשר מרובע,
שיש בו ד' ריבועים קטנים
ויש בו דל"ית מכל הצדדים
ומעטים עושין קשר דל"ית
דבריו נתבארו בספר
ובדבריו יש חידוש שמתברר
שגם בליטא רובם נהגו במרובע

מאורי אור' (תלמיד השג"א. אב"ד מיץ שעי"י גרמניה תקע"ט)

דפסך אחת חש הפסק טפי וטעמא דטפי כפסק בש"ע. שיניח סיד לכ"ע: ונצורה הקשר יש עושין ד' טעם וכו' טעם כדיון וגם בר"ט זוהר פתח כתב ד' כפולה ד' ראשין ע"ל להדיא טעם כמנהגו לכך אין לפקפק בדל"ה פסקי חוס' במנהגות ופ"ו דשנת

פ"ב שחור הלכה או פסק: וקשר ד' ביחתי ככ"ס ה' תפילין יושם בתקון. דף קט"ה העיקר כדיון והעושים ד' טעם או כפולה כשני קשרים מתאימים קרב לפסול:

מאור ושמש פ"י ויקרא

הקשר דומה לאות אלי"ף.

והיינו כמובן שהקשר המרובע דומה לאלי"ף שיש בו ב' יודין מב' צדדים שהם ה' ריבועים (או ברצועות היוצאות מדי רוחות), אבל קשר דל"ית ממש אין לו שום קשר לאלי"ף. וכנראה כך ראה אצל רבו הרח"ק רבי אלימלך מליזנסק זי"ע ואשר קדושי עליון תלמידי הבעש"ט הקדוש.

כמועטא דחושבא דאפי' כתוב טרי ככ"ג. לשון כ"י
ק"ס ל"ב פ"ג רש"י כי בזה פסק מלחטא נורת דל"ית פתח
לכך הריבוע הצלול עכ"ל. טעם דמרוויסו שפסקין
לנרות תחזון גם עליון פסקי כצור דל"ית פתח פתח
הפוטא ופ"ג דאיתא בש"ס ונויוסן לכר טפי' שפסקי דעל
קשר קאי. ט"ס פואיס צור ד' גם מפתים. ופירכס
כפסק יותר כיכר כו צור דל"ית. פתח עליון כן
לכך עליון אינו ד' כ"ס מרובע מלחטא פתח פתח
וכאד' רצונס שפסקא פואל כעין דל"ית. וכ"ס לשון
א"י פכ"י. טעם פקשר כעין דל"ית פתח ופסק.
סויה פתח פואל כוואו לצור פסק. טעמים דל"ית פתח
פ"י נדדים ופ"ס מכ' נדדים פ"י. גם פלחזו פתח
שכונתו לקשר פתח פואל רוכ פתח. כי פלחזו פתח פתח
רש"י פלחזו וקורא פ"ו פתח ופסק וכתב'ל כלחז רש"י.
פואל ד' ריבועים מכל פתח ד' דלחז' לכל נד. ויין
ושמל פתח ולחטא. ולכך פתח מכל פתח כ' דלחז
פועל וחטא וזו פתח פואל. פ"א פ"י ס' כ"ס
פ"ע פ"י פתח פואל פתח פתח פתח פתח פתח
פועל. ופתח פ"י פתח פתח פתח פתח פתח.

פ"כ השני הקשר של תפילין והנה הקשר שאנו עושים הוא על צור אל"ף כמו שכתבנו שחזירי החיקוני וזהר הסס ה"ה נצורה אל"ף וזרחה כמו הקשר שלנו כחזון לידעי בינה ע"כ שפיר נחמר וראית את אחורי שהשיב לו הקב"ה שביקש להשיב החכמה שזה אי אפשר לכל וראית את אחורי היינו סוף החכמה שהוא קשר של תפילין וזהו פ"י הפסוק ויקרא אל משה ר"ל שמה שהי' כוד התפילין שנקרא ויקרא כדרשת חז"ל הנ"ל ויקרא אלו תפילין אבל לא השיב כל התפילין רק הקשר לכך חזק א' עזירא של ויקרא שמרמזה על הקשר של תפילין שהיא כדמות אל"ף כחזון כנ"ל.

תמונות להסביר דברי הגאונים והראשונים שהובאו בב"י סו"ס ל"ב, ובשאר הראשונים שיוצא מרובע

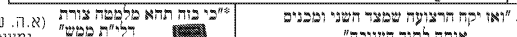
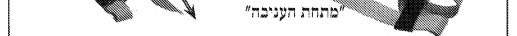
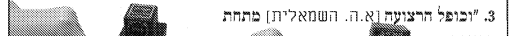
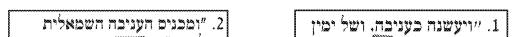
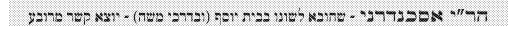
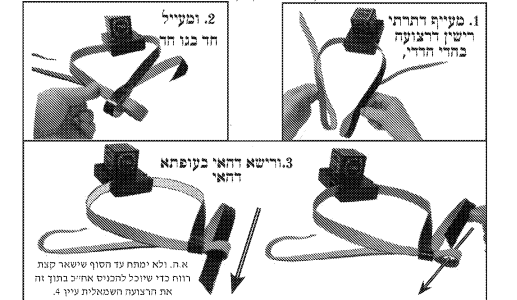
תמונות מוגדלות ומפורטות לבאר דברי הרבה ראשונים נוספים

שכתבו הדרכה מפורטת לעשיית הקשר עיין בספר, וכאן הובאו רק מקצת הדברים

שימוש ראשון שהביא הרא"ש - יוצא קשר מרובע

וזהו "לצורך ליה קמות דל"ת. מעיקף (א.ה. מקפל) דתרתין רישין דרצועה כהרי דהרי¹, ומעיקף חד כמו תר² (א.ה. עניבה בתוך עניבה) ורישא דהאי בעופתא³ (א.ה. בקיפול) דהאי⁴, ורישא דהאי בעופתא דהאי⁵ (א.ה. כך גירסת הרא"ש שעל הריף, ובכל הכתי"י). ולחוי כמין דל"ת⁶. ע"ל.

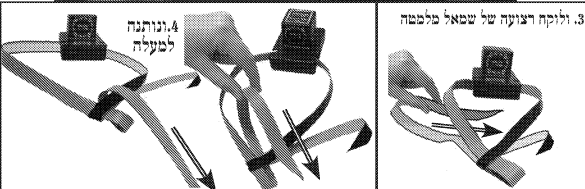
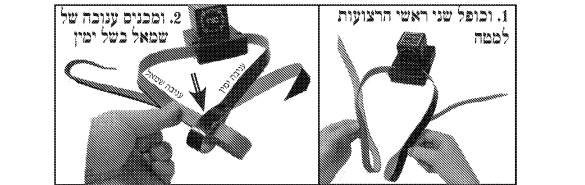
זה בדיוק כמו קשר רב האי גאון הנייל, רק קודם ממניס את הרצועה הימנית ואח"כ את השמאלית הפוך מרב האי, אך יוצא אותו דבר ממש.

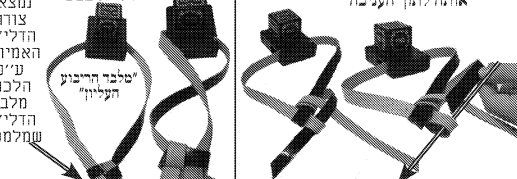
רב האי גאון - (שהובא בעיטור ובב"י, ובכתי"י גנוי קדם) יוצא קשר מרובע

וזהו "קשר של תפילין שבראש מניס רצועה כענבה שהיא בית רצועה (א.ה. בתוך המעברות), ומאריך רצועה של שמאל¹, ובפול שני ראשי הרצועות למטה², ונאווין לחוץ (א.ה. השחור) לצד חוץ. עירובין צו. לל"א. ומניס ענבה של שמאל בשל ימין³. ולוקח רצועה של שמאל מלמטה⁴ ונותנה למעלה⁵, ומביא ראש רצועה מימין⁶ (כך הגירסא בכתי"י בגנוי קדם ועוד ולא כדפוס בטעות ראשי רצועות בימין - והיינו שלוקח את הרצועה הימנית שנמצאת בצד ימין) ומניס ענבה של שמאל⁷. ונקשה כמין דל"ת⁸. נמצא רצועה ארוכה לימין⁹ ע"ל.

מקרא: הרצועה השמאלית נצבעה בצבע אפור - לסימן היכר להקל על ההבנה. הצד האחורי של הרצועה נצבע בחור. כל שכל נמצא בחסמרת פני"ע. כפי"ש שני תמונות בחסמרת אחת הכל שכל אחד

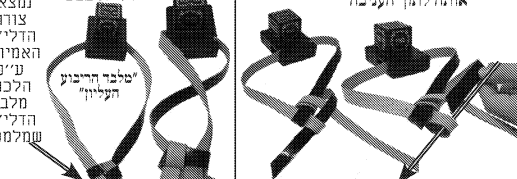
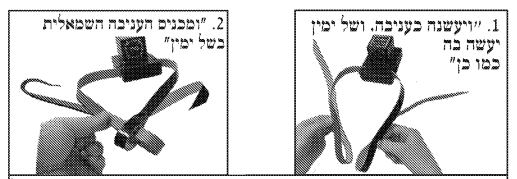
הרא"ש אסכנדרני - שהובא לשונו בבית יוסף (והכריז משה) - יוצא קשר מרובע

הרא"ש אסכנדרני - שהובא לשונו בבית יוסף (והכריז משה) - יוצא קשר מרובע

הרא"ש אסכנדרני - שהובא לשונו בבית יוסף (והכריז משה) - יוצא קשר מרובע

הרא"ש אסכנדרני - שהובא לשונו בבית יוסף (והכריז משה) - יוצא קשר מרובע

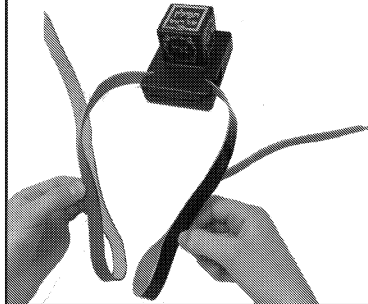

הדרכה לעשיית הקשר המרובע וכפי שנהוג היום

וכפי המבואר ב'אורחות חיים' שהובא בב"י סו"ס ל"ב, וגם בר"י לונדריץ, וליקוטי הגהות, ושאר ראשונים

מקראה: הרצועה השמאלית נצבעה בצבע אפור - לסימן היכר להקל על ההבנה. הצד האחורי של הרצועה בצבע בהיר. כל שלב נמצא במסגרת בפנ"ע. כשיש שני תמונות במסגרת אחת הכל שלב אחד

1. "תכפול שתי הרצועות"

2. "ואח"כ תשים הכפולה שבידך השמאלית תוך הכפולה שבידך הימנית."

3. "ואח"כ תקח ראש הרצועה הימנית"

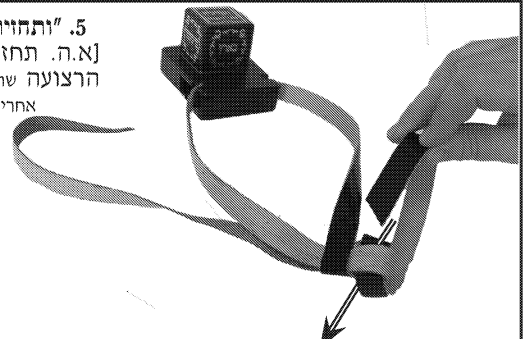

4. ותעבירנה תוך הכפולה של רצועת שמאל שיוצאת למעלה

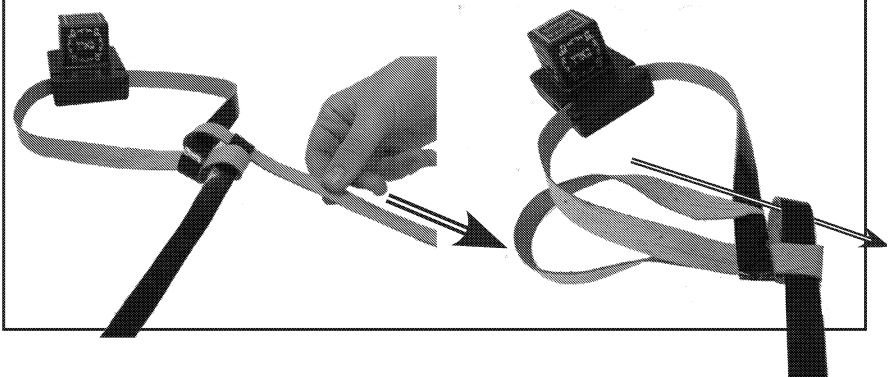

5. "ותחזיר הרצועה למקומה" [א.ה. תחזור ותעביר שוב את הרצועה שתחזור לאותו מקום שהיתה אחרי העברה הראשונה]

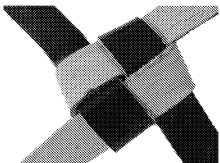
א.ה. ולא יחדק עד הסוף, אלא ישאיר מעט רווח כדי שיוכל לתת לתוכה את הרצועה השמאלית וכדלהלן תמונה 6.

6. "אח"כ תעשה הקשר בעין דלי"ת פנים ואחור, והרצועות עצמם יראו לך הדרך"

צורת הקשר מקדימה

צורת הקשר מאחור

רשימה של כשלושים! רבני גאוני דורינו שליט"א

שבדקו ומצאו שע"פ הדרכת עשיית הקשר שכתבו הגאונים והראשונים

שהובאו ב'בית יוסף' יוצא להדיא הקשר המרובע !!!

(בנוסף לכשלושים! גדולי תורה שליט"א שנתנו הסכמה לספר).

רשימת שאר כל האחרונים שכתבו כן, ופירוט דעת עוד מגדולי דורינו שליט"א עיין בספר.

חשוב לציין שבין הרבנים דלהלן מנוים גם גדולי הרבנים מגאוני קהילות האשכנזים ובני ליטא שאינם חסידים וכן רבני הונגריה האשכנזים (מגליל העליון - אויבער לאנד) - כולם פה אחד נמנו וגמרו בפשיטות שהקשר ה'מרובע' - הוא הקשר המבואר בכל הגאונים והראשונים וכל הפוסקים, וכך עולה מהראשונים שהובאו בב"י וכן נהגו מקדמת דנא בכל תפוצות ישראל. ולא נמצא אחד שיטעון ששייך לפרש את דברי הגאונים והראשונים ע"פ הקשר של דליית ממש. ולא נמצאה שום תשובה איך יתכן לנהוג נגד כל הגאונים והראשונים, ונגד המנהג מקדמת דנא? (רשימת הרבנים שליט"א עיין להלן עמ' מ"ב במסגרת).

א'. כ"ק מרן האדמו"ר הגאון גאב"ד ירושלים המהרי"מ דושינסקי זצ"ל: (בקובץ 'דבר ההתאחדות' מנהגי המהרי"ץ דושינסקי 'בית רבי' עמ' 5 סעי' טז) "קשר תפילין של ראש היה מרובע מבחוץ" ובהערה כ"ב שם כתב הגאון הנ"ל "כן נהגו ברוב תפוצות ישראל ע' בב"י סי' ל"ב בשם ר"י אסכנדרני ויעשו כמין ד' כ"כ בשמושא רבא וכו' וזוהי היתה מלמטה צורת ד' ממש ומלמעלה מרובע" עכ"ל. וכ"כ בספר "מנהגי המהרי"ץ" אות כ"ב (הובא בפס"ת סי' ל"ב). (ועיין בספר פ"א ענף א' עדות מתלמידיו שהיה מורה לדינא שכל מי שמוצאו מהונגריה חייב לשנות לקשר המרובע אף שאבותיו הלכו בדליית שודאי הם שינו בטעות ממנהג זקניהם, ועיי"ש עדות הרב לפקוביץ שאמר לו שאביו וסבו נהגו בדליית, ואמר לו שזה ודאי נעשה בטעות ע"פ העושי הבתים ובסוף נתברר מאח של סביו שזה נכון עיי"ש).

ב'. מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל: עיין להלן באותיות ט"ז י"ז, עדויות תלמידו המובהק הגאון רבי דוד מורגנשטרן שליט"א (רב רמת שלמה ירושלים, מבני ליטא) - וכפי שנדפס בספרו 'זכרון אליהו' שכן עולה מכל הגאונים והראשונים שבב"י שסוברים קשר המרובע. וכן עיי"ש עדות בנו הרה"ג ר"ש מורגנשטרן, וכן עיין באות כ"ז. שאחר שראה כל הגאונים והראשונים שבב"י הנ"ל וכן עדויות האחרונים חזר בו מהתנגדותו לקשר המרובע, ופסק שהנוהגים בקשר המרובע אין לשנותו. ג'. הגאון רבי שלום בראנדער זצ"ל ר"י בעלזא (בקונטרסו 'קשר של קיימא' שהוציא קונטרס מיוחד לברר שהקשר מרובע ונגד ה'תפארת חיים') "...ומי שהוא אומן ובקי בעשיית הקשר יראה להדיא בלי שום פקפוק שאופן עשיית הקשר שציר הב"י בשם הר"י אסכנדרני א"א להיות רק בקשר זה שאנו דנים עליו, ואף מי שאינו בקי אם ישב עצמו במתינות ויעשה בדיוק כמ"ש הב"י יצא מזה הקשר הזה, גם מה שכתב הב"י שיכפול הרצועה מתחת העניבה ב' פעמים ואם יכפול רק פעם א' תצא הקשירה מלמטה דמות שתי וערב זה א"א להיות רק בקשר הזה ואין שייך לפלפל בזה כי הנסיון עד לעצמו וכל אדם יכול להוכיח לו זה". (צילום כמה דפים מהקונטרס בנספחים עמ' נ"ט).

ד'. מהר"ח כסאר צ"ל (מרבני תימן בספרו ישם טובי (תשמ"ב) פירוש על הרמב"ם פי"ג הל"ג). וז"ל וקושר קשר מרובע כמין דל"ת. בפי' במ"מ וכתוס' בשמושא רבה וז"ל וליצור ליה צורת דל"ת מעייף תרתי רישין דרצועה בהדי הדדי ומעיל חד בגו חד ורישא דהאי בעופתא דהאי ורישא דהאי בעופתא דהאי וליהוי כמין דל"ת ע"כ... **וכך עושין אצלינו בתימן כצורה זו**... ואי אפשר להודיע צורתו בכתב אלא בראיית העין. וזה לפי הצורה שכתבתי בסמוך **שהוא כעין מ"ם מרובעת**".

ה' הגאון רבי שלום יצחק הלוי (הרשי"ה) ראש רבני יהדות תימן בישראל (נפטר תשל"ג) בהגהתו בכת"י בסוף דברי היענף חיים הנ"ל (נדפסו בספר 'דברי שלום חכמים' עמ' רצ"ו למעלה) (בביאור מנהג תימן כקשר המרובע) "ואנכי עיינתי בדברי ב"י סי' ל"ב בשם בעל העיטור והנה הוא עולה בדיוק לפי מנהגינו עיין שם" עכ"ל.

ו'. ראש הסופרים בדור הקודם הגה"צ רבי יהודה אשר ראטה צ"ל (בהערות על ספר 'תפארת חיים' שבא לידי, ההערות הובאו בסוף הספר) "...לשון הב"י בקיצור, והלא בדבריו מבואר להדיא לעשות הקשר המרובע, ובפרט שכתב שם [לכפול] עוד פעם שלא תצא שתי וערב. דהא אינו רק בקשר המרובע ולא בשאר קשרים. וכן מה שכתב שיכניס רצועה בכפל רצועה השנית אינו בקשר העשוי ממש כד"י עכ"ל.

ז'. הגה"צ ר' אלעזר בריזל צ"ל (אוצרות ירושלים משנת תשל"ד, חלק קמ"ז סי' ער"ה. עמ' תשמ"ה. ובקונטרס שלו 'קשר תפילין') "...והרי הוא מפורש בדברי מרן הב"י הלכות תפילין סו"ס ל"ב שכתב בשם הר"י אסכנדרני ומסביר לנו איך לעשות הקשר וכל מי שיקח בידו הרצועות עם התפילין ויעשה כל מה שכתוב שם הרי נמצא בידו קשר זה..."

ח'. הגאון רבי חיים אורי פריינד שליט"א (ר"י רמ"א, וחבר בד"ץ העדה"ת. בישיבה עמ' ער"ח אדר תשע"ב) "...גם אני סובר כקשר המרובע. **כבר לפני חמישים שנה** (כשיצא הרב פרנק ועשה רעש נגד הקשר המרובע) הראיתי להגאון הגדול **רבי אברהם יעקב זלזניק צ"ל** ראש ישיבת עץ חיים (נלב"ע שנת תשי"ע בגיל צ"ח) - את דברי הר"י אסכנדרני שהובאו בב"י סו"ס ל"ב (עיין להלן פי"ב) והראיתי לו עם רצועות ביד **שיוצא צורת מרובע**, וא"א בשום אופן להוציא דל"ת. הקשר בצורת דל"ת מקורו מהספרדים, ונתפשט בירושלים גם אצל האשכנזים ע"י הסופר הידוע רבי נתנאל סופר. אמנם בכל מדינות אשכנז נהגו בקשר המרובע, וכן נוהגים היקים עד היום, ואפי' בתימן נוהגים בקשר המרובע..."

ט'. בד"ץ ויז'ניץ: ראש ב"ד הגאון רבי משה שאול קליין שליט"א (חבר בד"ץ של מרן בעל השבט הלוי שליט"א, ורב דשכונת 'אור החיים' ב"ב). הגאון רבי אריה טוביאס שליט"א. הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א. הגאון רבי שרגא פייבל ויינברגר שליט"א. "...לחזק את הקשר המרובע שיש לו מקורות נאמנים מגדולי הקדמונים הראשונים... **כדעת כל הראשונים שהובאו בספרו**". (מתוך ההסכמה לספר 'פרי אליעזר')

י'. בד"ץ בעלזא: הגאון רבי שמואל רוזנגרטן שליט"א ראש ישיבת בעלזא. הגאון רבי חיים יחיאל רוטמן שליט"א. הגאון רבי חיים צבי שפירא שליט"א: "...למען דעת שמנהג ישראל מדור ודור מקורו טהור בתורת רבותינו הגאונים והראשונים זכרונם לברכה". (מתוך ההסכמה לספר 'פרי אליעזר')

יא. בד"ץ סקווירא: "...שכפי המבואר בב"י וכן היה נהוג עוד מתקופת **הגאונים וראשונים** ורוב קהילות קדושות בישראל מדור דור לעשות קשר מרובע" (מתוך ההסכמה לספר 'פרי אליעזר')

י"ב. הגאון רבי אברהם יצחק אולמן שליט"א (חבר בד"ץ העדה החרדית) (בהסכמתו לספר זה) "...אשר נהגנו מימי קדם בקשר מרובע וכמתבאר מדברי הראשונים והפוסקים... **שזהו הקשר אשר הורה לנו רבינו הבית יוסף בסי' ל"ב בשם הגאונים ועמודי התורה אשר כל בית ישראל נשענים עליו**, וע"ד קדשו [וע"ד תשובה מאהבה] סמך המשנה ברורה בסי' כ"ז (ס"ק ל"ז) [בשם א"ר שצורת הד' היא ברצועות היוצאות]..."

י"ג. הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א: גאב"ד ביי"ד ובית הוראה "חניכי הישיבות" בב"ב. ורב בתי הכנסת "יוצאי ישיבת פוניבז' ועוד (בספרו 'למען פארד' (תשי"ע) פ"ח סעי' כ"ב בהערה אות כ"ב. עמ' ע"א). "...ויש שנהגו בקשר בצורת מרובע. כ"נ בראשונים רא"ש שלהי הלי תפילין מהשימוש רבא, עיטור הלי תפילין דף נט ב , ב"י סוסי" לב מהר"י אסקנדרני, ומארחות חיים, כלומר שלדבריהם הדלי"ת נעשית ע"י הרצועות הנמשכות מן הקשר שרצועה הנמשכת לצד ימין היא כעין רגל הרי' והרצועה הנמשכת לשמאל היא כעין גג הדי'. וכ"ה בא"ר סי' כז ס"ק יב. ומשנ"ב סי' כז ס"ק לו. ואשל אברהם סוסי" לב. אמנם בשו"ת רבי ידידיה טיאה וויל בן הקרבן נתנאל סי' יב כתב שבקשר מרובע הדלת הוא בקשר עצמו, כי בשלשה משבצות מתוך הארבע הוא או"י ד. וכתב שם שכן נהג אביו **הקרבן נתנאל ורבי יהונתן אייבשיץ ז"ל**. וכ"ה בשו"ת בית דוד או"ח יד. תשובה מאהבה ח"ב ריג. דע"ק ס"ק נט. ואות חיים ס"ק כה. וע"י שו"ת סת"ם הלי תפילין סי' לב. שו"ת ישועות משה ח"ג סי' א. שו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' ט. שו"ת להורות נתן ח"ד סי' ד"י. עכ"ל (ועיין משי"כ להעיר עליו ב'פתח דברי' בהערה).

י"ד. הגאון רבי אשר וייס שליט"א: (גאב"ד דרכי הוראה, בקובץ תורני 'דרכי הוראה' חלק י"א סי' ט"ז עמ' קנ"ח) "... דבאמת נראה כן בדברי הבית יוסף בסוסי" ל'ב בשם הר"י אסקנדרני וז"ל... ואין פשר לדבריו אלא אם הקשר הוא צורת מ"ם סתומה וזה שהוא קורא הריבוע העליון...". וכן בהסכמתו לספר זה.

ט"ו. הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א (מו"ץ בבי"ד של מרן הגר"ש ואזנר שליט"א וחבר הבד"ץ דקריית ויזניץ מח"ס משנת הסופר ואמרי יעקב) בספרו 'משנת הסופר' (כתב בהרחבה והקיף את כל הענין): "...האמת שאדברא הקשר המרובע הוא הקשר הנכון שהראשונים כתבו לעשות כן וכדלקמן... הרי מבואר שהקשר המרובע שנקרא קשר פשוט הוא הקשר הנכון שנהגו בו גדולי הדורות הקודמים. ובאמת שהמעין בב"י דהביא דברי הראשונים הבעל העיטור, אורחות חיים, ור"י אסקנדרני, יראה בעליל שכונתם הוא על הקשר הפשוט, וכמו שהביא בשם ה'תפארת אריה' וכ"כ הרא"ש סוף הלי' קטנות בשם השימוש רבא, ודבר זה יכול כל אחד לבדוק בעצמו ואז יראה שהעושה כדבריהם יצא לו קשר פשוט ומרובע". עכ"ל. (צילום כמה דפים מהספר בנספחים עמ' ס"ב). וכן הוסיף עוד בהסכמה לספר זה לפסוק **לדינא ב' פסקי דינים הלכה למעשה: א.** מי שמנהג זקניו הוא קשר המרובע ושינה הוא או אבותיו לקשר דלי"ת - ראוי שיחזור למנהג אבותיו. **ב.** גם מי שזקיניו וכו' נהגו מדורי דורות בקשר הדלי"ת, אפ"ה רשאי לשנות לקשר בצורת המרובע - כיון שהוא עדיף ע"פ הראשונים.

ט"ז. הגאון רבי דוד מורגנשטרן שליט"א (רב רמת שלמה ירושלים, מבני ליטא) - **תלמיד מובהק למרן הגר"ש אלישיב שליט"א - בספרו 'זכרון אליהו':** "הרא"ש מביא מהשימוש רבא איך לעשות הקשר בצורת דלי"ת וכן מובא בב"י בשם הר"י אסקנדרני וא"ח וכן הוא בספר העיטור. ולשיטתם צורת הדלי"ת היא כעין קשר הפשוט בצורת מרובע הנהוג כיום... ומסי' העיטור משמע ג"כ שעושים הקשר כעין קשר הפשוט רק שמהצד האחורי יש כעין שתי וערב... והנהגה האחרונה הקשו לשיטות הנ"ל איך יש צורת דלי"ת, ויש שתירצו שהצורת דלי"ת היינו ע"י הרצועות הנמשכות מהקשר... (ובכנים הספר פסק שהנהוגים כמרובע אין להם לשנות מנהגם, וכידוע שספר זה נכתב ע"פ הוראת הגר"ש אלישיב וצ"ל ובפרט פסק זה אמרו לי שנפסק על פיו. צילום כמה דפים מהספר בנספחים עמ' ס"ו).

י"ז. זכרון אליהו החדש (תשס"ו): (מאת בנו ידידי הרה"ג ר' שמואל מורגנשטרן מבני ליטא) "...הקשר המרובע מקורו נאמן שהוא צורת הקשר המקובלת ע"פ רוב הראשונים שתיארו דרך עשיית הקשר, והוא המרובע, ועליו כתבו שהוא בצורת דלי"ת... והבי"י הביא רק קשר זה. וכן היה המנהג הפשוט בחלק גדול מקהילות ישראל זה מאות רבות בשנים ואף יותר וכפי שנפרט הדברים לקמן בעז"ה. **המקורות למרובע: 1. רב האי גאון. 2. שמוש"ר. 3. ארחות חיים. 4. ר"י אסקנדרני. 5. נוסחא עתיקתא בתיקון**

תפילין בשם ר"י ברזילי. 6. ליקוטי הגהות בתיקון תפילין. 7. פשטות לשון הרמב"ם [קשר מרובע]. 8 מהרי"ל. 9. ב"י שהעתיק רק הקשר המרובע - מרב האי גאון ושימוש"ר ור"י אסכנדרני וארחות חיים הנ"ל... מלבד שסדר העשיית בדברי הגאונים והראשונים הנ"ל מתבאר מאליו על הקשר המרובע, ויתבאר דבריהם במלואם ובמקורם לקמן בפ"ב בתוספת ציורים (וכבר עמד בזה בתשובה מאהבה ח"ב סי' כ"ז ובתפארת אריה סי' ל"ב פרק נ'. ודעת קדושים סי' ל"ב סקני"ט ובארה"ח סי' כ"ז סקס"ח). וילקוט הגרשוני סי' ל"ב אות י"ב... ומבואר מלשון כל הראשונים הנ"ל שקראו לקשר זה דל"ת, וגם מבואר מדבריהם שבקשר עצמו נמצא דל"ת, ולא הזכירו כלל לרצועות היוצאות ממנו... המנהג הפשוט בכל ארץ אשכנז (גרמניה) ואגפיה (רוב מערב ומרכז אירופה, וכולל גם להונגריה) עד חורבן יהדות אירופה היה בקשר המרובע, והיו רק אחוז או שנים יוצאים מן הכללי שנהגו בקשר הדל"ת או בדל"ת הכפולה. וכן היה המנהג הפשוט בהונגריה, רומניה, וגליציה... ורבים מגדולי האחרונים לא הכירו כלל קשר אחר או שהביאו כדבר שנתחדש בזמנם, וכן הוא גם אצל חלק מגדולי אחרוני ספרד, כמו שיובא בסמוך. וכן היה המנהג בתימן כידוע... וכן חזר והורה מו"ר מרן הגר"ש שליט"א כעת כשדיברנו עמו כמ"פ לאחרונה (י"א אלול ס"ה, כי אלול ס"ה, ושוב י"ח מרחשון ס"ו [אחר שדיבר עם הרב המשגיח] י"ד טבת ס"ו) וצ"ח שוב לתשובת הג"ר ידידיה טיאה וי"ל שכך היה מנהג מקומו ומנהג רבותיו רבי יהונתן אייבשיץ ואביו בעל הקרב"ן זללה"ה, וכך היה מנהג בין באשכנז ובין בתימן... ומי שמנהג אבותיו היה כך יש לו להחזיק במנהגו ואין סיבה להגיד לו לשנות מנהגו. ואף הוסיף על מקרה של מי שמסר תפילין לתיקון ועושה בתים החליף לו הקשר לדל"ת ועכשיו אחר כמה חודשים בא לשאול אם להניחו כך, והורה שיש לו לחזור למנהג אבותיו...". (צילום כמה דפים מהקונטרס בנספחים עמ' ס"ו).

י"ח. הגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א (חבר בד"ץ דמרו"ק הגר"ש ואזנר שליט"א ראש ישיבת 'חוג חתם סופר' רב מערב ב"ב) "...והוכיח במישור, ביסודות איתנים ומוצקים, שהקשר המקובל מדורי דורות בקרב רובו הגדול והמכריע של כלל ישראל הוא הקשר המרובע, וכאשר תחזינה עיניהם של הלומדים והמעיינים בספרא רבא הדין את דבריהם של גדולי הפוסקים אשר מפיחים אנו חיים ועל שולחנם הטהור אנו סמוכים ובטוחים, והמה יתנו עדיהם ויצדקו" (בהסכמתו לספר 'פרי אליעזר').

י"ט. הגאון רבי צבי שרייבר שליט"א (רב דחסידי באיאן. בהסכמתו לספר זה) "...דעשיית הקשר של ראש המובא בגאונים ובראשונים וכ"ה בב"י הוא קשר המרובע, ועוד הרבה חידושים יקרים מפמנינים בהאי הילכתא אינו צריך להסכמה ידידי כי כל מעיין בספרו רואה מיד איך צדקו דבריו". וכן העלה בהרחבה בנו הרה"ג רא"ז שרייבר בספרו 'מטה אשר' עיין להלן.

כ'. הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א (בעמ"ח שו"ת שבט הקהתי, ומו"ץ דחסידי בעלזא - בהסכמתו לספר זה) "...שאדברא הקשר המרובע הפשוט (שיש בו ד' ריבועים קטנים, ללא חלל באמצע) הוא ע"פ פשטות ההלכה וכמו שהובא בב"י מהגאונים והראשונים, וכן הרבה מגדולי הפוסקים, וגם נתברר שכך נהגו בתפוצות ישראל...".

כ"א. הגאון רבי מאיר לוריא שליט"א (רו"ב 'חלקת יעקב' - בריש וראש ישיבת 'עץ חיים' באבוב ב"ב) "...ולאחר העיון בספרו אין עוד מקום להסתפק על המנהג שנהגו רבבות עמך ישראל לעשות הקשר בצורת מס סתומה 'מרובע פשוט'. וכבר הוכיח מעכת"ר שליט"א בספרו שכך מפורש בבית יוסף. ובשו"ת תשובה מאהבה מסיק שכן העיקר לדינא (ע"י סי' ר"יג) וכך הוא המובן במ"ב סי' ל"ב ס"ק ר"ל"ג שהעתיקו" (מתוך ההסכמה לספר 'פרי אליעזר').

כ"ב. הגאון רבי ישראל מרמרוש שליט"א: (רב קהילת בני הישיבות שיוכן ג' והסביבה ודיין בב"י של מרן הגר"י קרליץ שליט"א) "...וכל מבקש האמת המעיין בספר זה יראה כמה גדולים דברי חכמים שאמרו שלא

ישנה אדם ממנהג אבותיו שיסודם בהררי קודש דברי הראשונים ורוב הפוסקים הקדמונים, ומנהג רוב מניין של ישראל בשנים קדמוניות תורה הוא" (בהסכמתו לספר 'פרי אליעזר').

כ"ג. כ"כ בהרחבה בשו"ת 'עולת יצחק' (סי' כ"ג מאת הרב הגאון רבי יצחק רצאני שליט"א מגדולי רבני תימן בב"ב) וז"ל: "קשר הדלית' בתפילין של ראש, המנהג המקובל אצלנו שאינו דלית' ממש אלא מרובע כמ"ם סתומה (אבל בלא אויר בנתיים) וכן יוצא בבירור מצורת עשייתה המבוארת בשימוש רבה מהגאונים שהעתיק הראש"ש בהלכות תפילין... ובב"י סו"ס ל"ב בשם הר"י אסכנדרני וארחות חיים, ובשם העיטור בשם רב האי גאון... וכ"ה בתיקון תפילין דף קפ"ז קפ"ח בשם הר"י ב"ר ברזילי אלברצולוני ובפרוטרוט בליקוטי הגהות על הברוך שאמר הנדפס שם...". והאריך שם בעוד הרבה מקורות. (וכ"ה הני"ל שוב בספרו שו"ע המקוצר סי' ט' אות ז'. ובספרו 'בארות יצחק' פירוש על שו"ת מהרי"ץ אות טו. צילום הספר בנספחים עמ' ע'). ועיין הסכמתו הנלהבת לספר זה שמסכים עימי שקשר דלית' ממש נתחדש רק במאותים וחמישים שנים האחרונות!

כ"ד. ראש וזקן הסופרים בדורינו הגה"צ ר' מנחם דוידוביץ שליט"א (ב'אוצרות ירושלים' חלק קס"ה סי' שפ"ו. שנת תשל"ה. הוא תלמידו של הסופר הגרי"א ראטה הני"ל) וז"ל בעל העיטור הביאו הב"י לרבינו האי... וכל מי שידע לעשות קשר של תפילין יודע, שרק בהקשר המרובע כעין מ"ם מתחלפות הרצועות בקשר משמאל לימין, והוא הקשר שכתב הרי"ס בשם השימוש רבא, ומדוע לא לקח המחבר הזה רצועה בידו ויכפלה ויעשנה כמו שכתב שם הב"י והיה רואה איזה קשר נעשה, הרי לא הביא הב"י רק צורת הקשר הפשוט, ולא הביא כלל מקור לקשר בצורה אחרת...". (צילום כמה דפים מהספר בנספחים עמ' ס"א)

כ"ה. הגאון רבי יצחק ישעיה וייס שליט"א גאב"ד נוה אחיעזר ב"ב (בקונטרס 'נוה היכל' פרשת ואתחנן י"ב אב תשע"א גליון מס' 114) 'ה'קשר המרובע' שקוראים אותו גם 'קשר פשוט', נפוץ בכל הגולה, ואף בתימן נהגו רק בו כעדות העולת יצחק, והיודע עד כמה נוהרו בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם שלא לשנות ממנהג אבותיהם יבין שברור שקשר זה נהוג כבר בזמן רבותינו הראשונים לפחות (מלבד מה שמוכח כן מהמהרי"ל ומספרי הסת"ם שהביא הבית יוסף וכדלקמן)... הראש"ש בהלכות תפילין הביא צורת עשיית התפילין מספר שימוש רבא, וכן הבית יוסף (סוף סי' לב) העתיק מהרי"י אסכנדרני והארחות חיים והעיטור (תפילין ד') בשם רב האי גאון, וכבר הוכיחו שסדר עשיה זו מתאים רק לפי הקשר המרובע, ראה בעולת יצחק ובעץ חיים הני"ל... "ועייני שמרחיב שמעוד הרבה ראשונים מוכיח שהקשר הוא המרובע כ"מ מרש"י, ורמב"ם, מהרי"ל, מלבושי יו"ט, וא"ר.

כ"ו. 'תפלה למשה' 'כתר תפילין': (מהרה"ג ר' משה קרויזר שליט"א, הוציא ספר שלם על תפילין ובתוכו פרק נרחב עם תמונות על קשר תפילין) "צורת הקשר הריבוע: הנה מקור קשר זה נובע מדברי הב"י (סוף סי' ל"ב) בשם הר"י אסכנדרני, שכתב אופן עשיית הקשר, יוצא כצורת קשר הריבוע (כציר 6) וז"ל... הנה מהב"י משמע שהשימוש רבא סובר שצורת הקשר היא בצורת ריבוע... אופן עשיית קשר הריבוע לפי דעת הב"י... וכן מבואר בהגהות ברוך שאמר (עמוד קפ"ז) וז"ל... יוצא הקשר המרובע. וכ"כ בשו"ת ידידיה וייל (תשובה י"ב) שכך היה נוהג אביו הגאון בעל קרבן נתנאל, וכן רבו הגאון ר' יונתן אייבשיץ וצ"ל עיי"ש...". (צילום דף מהספר בנספחים עמ' ס"ז)

כ"ז. 'חקרי לב': (קובץ תורני י"ל ע"י כולל אברכים ע"ש הגרי"ז בענגיס יוצאי ליטא מבית וגן ירושלים, בשנת תשמ"ח. שלמדו סי' ל"ב בעיון רב, וכתבו סימן שלם לברר ענין קשר תפילין, בצירוף תמונות וכו' מאמר מאת הרב מיכאל לוי) "ואנו לא מצאנו ידינו ורגלינו בביהמ"ד, אשר כמעט כל הפוסקים ראשונים אשר מדברים מדריך עשית הקשר אין אנו בעניינינו יכולים לפרנס דבריהם אלא בקשר "המרובע" וכמעט לא ראינו אף אחד מהראשונים והאחרונים אשר ידבר בעשית הקשר של דלית' כפי שנוהגים לעשותו היום... מלבד

מה שלפי עשית הקשר מהלך אחרי מהלך, יוצא כאן הקשר "הפשוט" הנה לא יתכן לפרנס במילים אלו את עשית קשר "הדל"ית" כמו שעושים היום בגלל כמה סיבות... (ובסוף דבריהם ניסו למצא "אחד מאלף מצאנו" (כך לשונם), ניסו ביכרוך שאמר לומר פשט שכוונתו לדל"ית ממש אם מהפכים התפילין וכו', אמנם כבר כתב בארוכה בספר 'תורת הקשר השלם' שלא יתכן לפרש כן בשום פנים ואופן). וסיפר הר"מ לוי הנ"ל שהסכים עמו מרן הגר"י אלישיב זצ"ל (צילום כמה דפים מהספר בנספחים עמ' ס').

כ"ח. בספר 'זית רענן' (נדפס י"ל תש"ד מאת הרה"ג רבי אברהם בן משה. שהוא פירוש על ספר 'שתילי זיתים' מהגאון רבי דוד משרקי זצוק"ל ר"מ ומו"ץ בצנעא. על השו"ע ס"י כ"ז ס"ק כ"ז מחכמי תימן). וז"ל: "המנהג פשוט לעשות בקשר שני דלת"ין והא לך לשון הב"י באופן עשיית הקשר בשם בעל העיטור מכניס רצועה בעניבה נראה שהכוונה למעברתא שיהא שתי רצועות שווין ומאריך רצועה של שמאל וכופל שתי רצועות למטה ונוייהן השחור לחוץ ומכניס של שמאל בימין ולוקח רצועה של שמאל מלמטה ונותנה מלמעלה ומביא ראשי רצועות בימין ומכניס בעניבה של שמאל ומהדק ונעשה כעין דל"ת עי"ש וכו"ב מבואר עוד שם בשם הר"י אסכנדרני בפירוש לשון שימושא רבא ובשם ארחות חיים והעושה כן יצא לו קשר מרובע כמנהגינו ולא כשאר רוב הקהילות שעושין קשר בצורת דל"ת ממש". (המשך דבריו להלן פ"ג ענף ג' אות י"א).

כ"ט. ספר 'תורת הקשר השלם': (מאת הרה"ג ר' ישראל אשר שיינפלד. תשנ"א. ועדיין לא נדפס) עי"ש שחיבר ספר שלם ליקוט עצום ונפלא מכל הראשונים וכל האחרונים שהקשר הוא בצורת מרובע, ואין מקור לקשר הדל"ית ממש, ועי"ש תמונות מדויקות להסביר דברי הגאונים והראשונים איך שיוצא מדבריהם מרובע. (צילום חלקי בנספחים עמ' ס"ז).

ל'. תלמוד בבלי - 'שוטנשטיין': (מנחות לה: -) "...ויש עושים קשר מרובע (שמושא רבא הובא ברא"ש שם. בית יוסף אורח חיים שם, בשם רבינו יוסף אסכנדרני. וספר ארחות חיים. לקוטי הגהות בספר ברוך שאמר עמוד קפ"ז) דהיינו קשר הנראה כשתי דלת"ין משולבות יחד, שראשה של זו נמצאת בצד רגלה של זו (שו"ת רבי ידידיה ווייל י"ב מובא בזכרון אליהו עמ' רפ"ג. משנה ברורה לב, רלג) ראה ציור א. ויש מפרשים שקצות הרצועות היוצאים מן הקשר - אחת במאוזן כלפי שמאל והשניה ישר למטה רומזות לצורת הדל"ית (משנה ברורה כז, לו בשם אליה רבה) ראה ציור ב' דרך שלישית לקשירת הקשר נמצאת בספרי הקבלה - ראה זכרון אליהו שם. וכתר תפילין עמודים רפג-רפד"). (צילום הספר עיין בנספחים עמ' ס"ט).

היוצא לנו שכל מי שבדק את הנושא פשיטא ליה שב'בית יוסף' פשוט שיוצא ע"פ הדרכת הגאונים והראשונים כקשר המרובע.
וכ"כ עוד הרבה קונטרסים ומאמרים שבזמנינו עיין בספר ב'פתח דבר' בסוף עוד שבעה מאמרים בענין זה מחכמי זמנינו וכולם נמנו וגמרו פה אחד שמהגאונים והראשונים הנ"ל יוצא מפורש כפי הקשר המרובע.

ועיין בספר שם נתבאר בהרחבה דעת גדולי דורינו שליט"א בענין זה

ראיון עם הר"ג ר' אליעזר
פולק שליט"א מחבר ספר
'פרי אליעזר' על קשר תפילין
שהתפרסם כ"א שבט תשע"ג

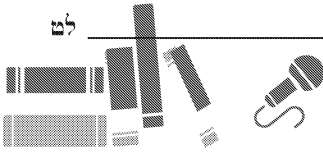
מכּי אמרם

משה יצחק שטרן

איזו תגלית גילה הר"ג
ר' אליעזר פולק שליט"א
אצל זקני הקהילות
השונות? למה הגאון רבי
יצחק רצאבי שליט"א
כתב בהסכמתו לספר
'הדרנא בי' ושינה את
הקשר של תפילין שלו
וכך הורה לבני קהילתו?
מה לגאון רבי אברהם
אהרן פראג זצ"ל ולבחור

בר מצווה? האם נכונה השמועה שמרן הגרי"ש אלישיב
זצ"ל חזר בו מפסקו. לרגל צאתו לאור של הספר
'פרי אליעזר' – קשר תפילין" הספר הנפלא שכותב
בסערה גדולה את ציבור הלומדים ויראי השם, נעתר
המחבר לבקשתנו ופרש בפני סופרנו את מטרת הספר
– שמירה על מסורת אבות. קשר תפילין הראה
לעניו.

הקשר למסורת

הרמב"ם בפירושו למשניות, שבדברים אלו נשענים אנו על המסורת, איש מפי איש, מאב לבנו ולדורות הבאים.

ידועים דברי רבן של ישראל מהן החת"ס (ח"א סימן נא) "...לא ידן לעצמו לפשוט יד במנהגי ישראל כי אותם שהוא חושב מנהג בורות הם בארות חצובים ממקור מים חיים נוזלים מן לבנון... שלא ילעג עוד על מנהגי ישראל שנעלם טעמם ממנו כי ממקור מים חיים הם נובעים, ורגיל אני לומר כל המפקפק על נימוסי מנהגנו צריך בדיקה אחריו כי מי שתורתו אומנתו ויראת ה' חתולתו ובילדי נכרים לא יספיק לא יתן

מה בעצם גרם שתתמסרו לנושא הזה דווקא?

מאז ומעולם, הקשר בתפילין של ראשי שלי היה בצורת מרובע, מספר לנו הרב פולק, ולא כתוצאה מחקירות ודרישות, בירורים ומסקנות. כך נעשו התפילין שלי כבר המצווה, כך נוהג אבי מורי שליט"א, וכך הוא המנהג במשפחתנו, ומנהג אבות – קודש הוא. כשם שאיני תר ומחפש מקורות לכך ש"פרי עץ הדר" הוא האתרוג, ועליו יש לברך בסוכות, אלא נשען אני על מסורת אבותינו הברורה בנושא – כך גם בנוגע לקשר התפילין, כמו שכתב

את הפסוק "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן" לומד כל פעוט כבר בצעדיו הראשונים בגן הילדים, ולא בכדי. ערכי הנצח של חיי הרוח שלנו – במסורת אבות יסודם, במורשת אבותינו מקופלים הינם ובירושה עוברים הם מאב לבנו וממנו הלאה לדורות הבאים. כך ממשיכה שושלת הרוח להישמר, ולשמר אותנו נאמנים לחיי התורה הקדושה, כשמשורת האבות היא האמצעי הבלעדי לשמר את דברי תורתנו נקיים וזכים ללא רבב וללא שמץ שידבק בהם.

נאמן לתובנה זו, פנה הרה"ג ר' אליעזר פולק שליט"א, ראש כולל ידברונה ירושלים, למלאכה יסודית ומעמיקה. הוא בירר את הסוגיא לעומקה בסוגיית הגמ' ראשונים ואחרונים וגדולי הפוסקים, ובנוסף נבר בארכיונים השונים, יצר קשר עם נציגים מקהילות מרוחקות ולא חס על כוחותיו ועל זמנו המצומצם, כדי לחשוף את מסורת האבות הנהוגה בקהילות השונות בנוגע לצורת קשר התפילין של ראשי.

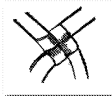
הגרי"א פולק, מחשובי מרביצי התורה ומורי ההוראה בירושלים עיה"ק, ידוע בעולם ההלכה בשל ספריו הנפלאים 'פרי אליעזר' ו'משנה ערוכה' ועוד ספרים רבים, ספרי הלכה למעשה העוסקים בנושאים שביומיום וידועים בעמקות ובבהירות נפלאה ובבירור המקיף לעומקה של תורה. ספרים אלו נתקבלו בהערכה עצומה בעולם התורה וההלכה, והם מפארים את שולחן המזרח של גדולי פוסקי ההלכה בדורנו. הוא נאות לשתף את הקוראים במעט מזעיר מעבודתו המאומצת ומתגליתותיו החשובות, שיצאו לאור בספרו 'פרי אליעזר' על עניין קשר של תפילין, ועל העמדת המסורת הנהוגה זה דורות על בסיס איתן.

שלשה מיני קשרים הם

סקירה מהירה של סוגי 'קשר התפילין' הנהוגים כיום בקהילות השונות, מגלה שלושה סוגי קשרים עיקריים הנהוגים:

הקשר המרובע

הנהוג כיום בקרב רוב חצרות החסידים, והיקים, ובני תימן ועוד. (וכך נהגו עד השואה כמעט כל ישראל כמו קהילות הונגריה וגם האשכנזים וגם החסידים), גליציה, רוסיה, רומניה, תימן, מרוקו, סוריה ועוד. וכן כל קהילות החסידים, כמו: בעלז, ויזניץ, סטמאר, קרלין, סלונים, חצרות רוזין, חצרות טשרנוביל, באבוב. פירוש נרחב של מנהגי עשרות קהילות תוכלו לראות בספר).

קשר הדלי"ת

הנהוג בקרב בני ליטא, ועדות המזרח, וחלק מחצרות החסידים יוצאי פולין, וחב"ד (בספר מתבאר מפי ספרים מפורשים שגם בקהילות אלה זה מנהג חדש וגם שם נהגו בעבר בקשר המרובע).

קשר צאנו

קשר מרובע גדול, אשר חור באמצעיתו, נהגו בו יחידים (קשר זה נתחדש ע"י הגה"ק רבי נתן אדלר זצוק"ל, רבו של מרן החת"ס סופר, שגם נהג בקשר זה, על אף שלא נהגו בו אבותיו וגם לא נתקבל אצל תלמידיו בהונגריה. יש אומרים כי זהו הקשר המוזכר כבר במהר"ם לונאנו – תלמידו של רבנו חיים ויטאל. קשר זה נהוג היה אצל אדמו"רי צאנו, ונתפשט היום גם בקרב חלק מחסידי צאנו).

לחטוא את בשרו..."

אולם, לפני כמה שנים, הזדמן לידי ספר העוסק בקשר של תפילין, המוביל למסקנה כי יש להעדיף את הקשר העשוי בצורת דלי"ת, שנוף היום בציבור. מיני אז, נפלה בלבי ההחלטה לברר את הנושא הזה לעומק, להבין את שורשי הדברים, ובעיקר – לבדוק מה היא המסורת בנושא זה. ה'מכה בפטיש' שגרם לי לקחת את זה כפרויקט של ממש, היה ידיד שיצא לי לא אחת להתדיין עימו על הנושא הזה, כשהוא סובר בצורה נחרצת בעד הקשר העשוי הדלי"ת. באחד הימים פגשתי ברחוב כרבע שעה לפני שקיעת החמה, והוא, כשבת שחוק על פניו, דחק בי - "נו, ר' אליעזר, בוא עלה לביתי ותספיק עוד לפני השקיעה לקיים עוד היום לראשונה בחיך מצוות תפילין, בהנחת תפילין כשרות עם קשר דלי"ת..." החלטתי להכנס לחקור את מנהג אבותינו הקדום בעניין קשר של תפילין, ולחשוף את שורשי המסורת. להפתעתי התגלה לי שאין זה איזה 'מנהג' של כמה קהילות, אלא כך נהגו כל ישראל, וכך מפורש בבית יוסף בשם הגאונים והראשונים, כך שאדברא המנהג של קשר דלי"ת ממש הוא צריך עיון. מאמציו של הרב פולק נשאו פרי,

מבט קצר במפתח הספרים שבסוף הספר יעיד על המחקר המקיף החובק זרועות עולם המכיל שמונה מאות וחמישים! ספרים ואישים המצוטטים בספרו, מהם עולה, על היות קשר התפילין של ראש - מרובע.

ההתלהבות הגדולה של גדולי התורה שליט"א מהתגלית הנפלאה מתגלה לפני הפותח את הספר ומגלה מחזה מרהיב של 'הסכמות' של מעל שלושים מגדולי הדור שליט"א פוסקי הדור והאדמו"רים ובתוכם שלשה בתי דינים מפורסמים שיוצאים מגדרם ומחזקים את הקשר המרובע, ההסכמות הנלהבות חוצות עדות ומגזרים.

◆ מה היא מטרת החיבור?

כדי להבין את מטרת החיבור, עלינו להקדים ולתאר בכמה מילים את המבוכה ששררה בנושא זה. בספרי הפוסקים הקדמונים ואף בשולחן ערוך מופיע, כי בקשר התפילין של ראש צריך שתהיה צורת דלי"ת, כדי להשלים את שם שדי"י שבתפילין (ש"יין בבית של ראש, דלי"ת בקשר של ראש, וי"ד בקשר של יד). ואין זה מנהג בעלמא, אלא נפסק ברמב"ם שצורת הקשר היא **הלכה למשה מסיני**, והיא אחת משמנה הלכות למשה

מסיני שנאמרו בתפילין כגון שיהיה מרובעות ושחורות וכו' וכתב שהמשנה את צורת הקשר, לא יצא ידי חובת תפילין, והתפילין **פסולות!** דברים אלו יצרו מבוכה לא מבוטלת בקרב ציבור יראי ה' אשר מנהג בית אביהם היה קשר מרובע, היות שהקשר אותו נוהגים רבים - הוא כצורת דלי"ת, לעומת הקשר המרובע שלכאורה לא ניכרת בו צורת הדלי"ת. עובדה זאת גררה את ההנחה, כי קשר הדלי"ת הוא היותר מהודר. כך יצא, שרבים וטובים החליפו, מי במתכוון ומי שלא במתכוון, את קשר התפילין שלהם במרוצת השנים, תוך שהם זונחים את מנהג אבותיהם המסור מדור דור.

◆ היתכן שיהודים יראים ושלמים ישנו צורת המצוה ממנהג אבותיהם מדורי דורות

להפתעתי הרבה התברר שרבות אלפי ישראל שינו לאחרונה את הקשר מקשר המרובע לקשר דלי"ת ממש, כך העידו בפני הרבה זקנים ביניהם גאונים ותי"ח גדולים שבאמת במקום מוצאם נהגו אבותיהם בקשר המרובע אך כאן בארץ ישראל שינו לקשר הדלי"ת ממש, חלק משום שנמשכו אחר מנהג בני הישיבות דליטא, וחלק בגלל מנהג ירושלים שהיה יותר נפוץ לאחרונה קשר הדלי"ת ממש, ולא כל כך הבחינו שהסופר עושה להם קשר דלי"ת ממש, וכפי שמפורט בספר עדויות רבות, וגם בהסכמות הרבנים לספרי הם מזכירים תופעה כאובה זו.

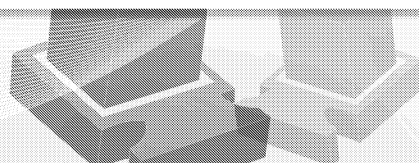
כך גם כששוחחתי עם כ"ק מרן אדמו"ר מפניסק קרלין שליט"א, סיפר הוא לי כי בבר המצווה היה לו קשר ד' בתפילין, ומשהבחין כי לאביו קשר מרובע, שאל את אביו הגדול לפשר הדבר, ונענה כי אמנם מנהג אבותיו הוא הקשר המרובע. לאור זאת שינה את הקשר בתפיליו למרובע. סיפורים מעין אלו שמעתי מעוד רבים מגדולי התורה ועמך ישראל

מהלכה למעשה

המחשה לפועלו של הרב פולק, שבאה לידי ביטוי בספר, הגיעה ממקור בלתי צפוי.

צלם המערכת הר"ר אליהו סגל, שהטה אוזנו לדבריו הקולחים של הרב פולק, נסחף בלהט השיח התורני והפך שותף פעיל בדיון ההלכתי שהתפתח. הוא העיר לפתע, כי לאחר מחשבה, הרי בעצם המנהג המקורי של משפחתו, שהיא יוצאת גליציה, הוא הקשר המרובע. כיוון שבמהלך הראיון הוא נחשף לפסקו של מורה ההלכה המוסמך עליו, הסומך את ידיו על הקשר המרובע, ואף הוסיף הסכמה חמה לספר, הוציא הצלם את תפיליו מן התיק, והגישן לרב פולק כדי שישנה בהן את הקשר לקשר מרובע, כמנהג משפחתו מימים ימימה.

הרב פולק לא מיהר להיעתר לבקשה, ורק לאחר בירורים שהעלו כי אכן מנהג אבותיו היה בקשר מרובע - נענה לבקשה, והשיב לב בנים על אבותם...

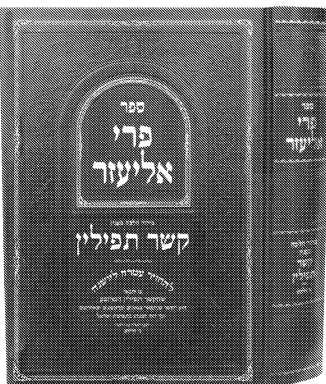

השופרים עושי הבתים עשו קשר של דליית ממש, והניחו הדבר כך, וכן [יש שגגרו] ממה שיצאו להוציא דופי על מסורת שנהגו הרבה מגדולי הקדמונים".

(אמרו לי גם הר"ה"ר ר' מנחם דוידוביץ וגם הגאון רבי חיים אורי פריינד שליט"א חבר בדי"ץ העדה החרדית בירושלים, שמנהג ירושלים היה בדליית, וזה נשתרב מהספרדים וכמו הרבה מנהגי ירושלים שנגררו אחר הספרדים שהם היו עיקר הישוב בזמן הקודם, ואצל הספרדים עצמם זה גם מנהג של דורות האחרונים ותחילתו בימי המעשה רוקח בערך בשנת ת"ק שכותב שיש כמה 'מתחסדים' שנהגים בקשר דליית ממש, ואח"כ זה התפשט יותר ויותר, וכפי שהעיד גם בא"א מהנה"ק מבוטשאטש שזה התחיל אצל חלק מהספרדים ומשם חמנוג השתרב לחלק מהאשכנזים, ולאט לאט נתפשט יותר, וכפי שנתבאר בהרחבה בספרי על מחאות גדולי ישראל על הקשר הדליית ממש כשיצא לאור עולם בערך בשנים ת"ק ע"ש בהרחבה. אך עכשיו שנתברר שהקשר המרובע מבוזר בנאונים וראשונים, וכך נהנו בכל תפוצות ישראל ודאי אסור לשנות וכי' ע"ש בהרחבה).

◆ **מה עומד מאחורי העובדות הללו? מה הוא הגורם שדווקא בנושא זה איבדה מסורת האבות מתוקפה? איך קרה הדבר שמנהג מדורי דורות נכחד כלאחר יד?**

התשובה היא, כי בבסיס הנהגה זו עומדת ההנחה, כי קשר הדליית הוא מהודר יותר, ועל כל פנים חשבו בטעות שהמנהג מקשר מרובע לקשר דליית ודאי אינו גורע. מחמת סיבה זו, אימצו לעצמם סופרים ויצרני תפילין במרוצת השנים את קשר הדליית, וציבור הקונים שאינו מבין בזה הניח מה שעשו לו עושי הבתים, הדבר גרם שרבים, בידועין או שלא בידועין, החליפו את קשר התפילין שלהם לדליית, וחלקם מפני שהניחו בטעות כי מנהג אבותיהם הינו טעות שהשתרבה. לפלא היה לי הדבר. וכי יתכן כי מסורת קודש העוברת מדור דור - על כרעי תרגולת נשענת!! האם אפשר להניח בקלות שכזאת כי אבותינו בדורות עברו קיימו את מצוות התפילין בצורה הפחות מהודרת!!

ספר פרי אליעזר - קשר תפילין

גם הגר"י נויבירט שליט"א (בעמח"ס 'שמירת שבת כהלכתה') סיפר לי (בשיחה עמו בד' אייר תשע"ג) שהוא נוהג בקשר המרובע וכך נהג אביו זצ"ל וכן מנהג היקים, אמנם חלק גדול מהיקים שלמדו בישיבות הליטאיות שינו לקשר דליית ממש.

וכן נהג כ"ק מרן אדמו"ר מביאלא בעל היחלקת יהושע' זצוק"ל בקשר המרובע (ואמר לי הגר"י שיינפלד שהיה מודעה ביהמ"ד שלו ואחד מההזהרות היתה שלא לשנות קשר התפילין) ולמרות זאת מקהילתו ששינו לקשר דליית ממש.

כאלו סיפורים ישלאלים ורבות, וכל יום אני שומע סיפורים חדשים איך שכאן בארץ ישראל רבים טובים שינו לקשר הדליית ממש (ועיין להלן) דברי הגר"צ שרייבר, והגר"י רצאבי (ועוד).

כדברים הללו כותב הגאון רבי ישראל מרמרוש שליט"א רב חניכי הישיבות בב"ב, ודיין בב"ד של מרן הגר"נ קרליץ שליט"א בהסכמתו לספר: "ואסף איש טהור מכל מה שנכתב בענין, ודרש וחקר אצל זקני ת"ח את הנהגה בזה לדורותם, והוכיח במישור שהקשר שהלכו בו בדורות הקדמונים ברוב מנין של קהילות ישראל הוא קשר מרובע, וכן שהרבה מההולכים הקשר דליית ממש הוא שינו שנעשה לאחרונה ממה

שינו לאחרונה בדור שאחרי השואה את הקשר לקשר דליית.

אציין לדוגמה מה ששמעתי ממש לאחרונה (ב"ט ניסן תשע"ג) מפי הרב הגאון מנחם דוידוביץ ראש הסופרים בירושלים הידוע כבר שמכא בכל הלכות תפילין וסת"ם. וסיפר לי שכי"ק מרן אדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל שינה כאן בא"י את התפילין לקשר דליית ממש. וסיפר לי גופא דעובדא הכי הוי שהרבי זצ"ל הזמין אצלו תפילין קטנות שמוניח ביחד רשי"י ור"ת בביתו לפני התפילה שאומר בהם קריאת שמע מוקדם, והוא לא שאל ועשה לו תפילין עם קשר מרובע, וכשקיבלם אמר לו שהוא מאוד שמח שעשה לו כך כיון שבמקום קהילתו בחו"ל (אין דער היים) נהגו במרובע. עכ"ל. וכך נהג כל ימיו שבתפילין שהיה מניח בביתו וקורא בו ק"ש השתמש בתפילין הללו עם קשר מרובע (ובתפילין שהתפלל עם הציבור השאיר את הקשר הדליית ממש). (שו"ר שכ"כ גם בספר 'זכור לאברהם' שכשעלה האדמו"ר לא"י שינה לו הסופר לדליית והשאירו כך) ורבים מחסידי תו"א חושבים בטעות שקשר הדליית הוא המנהג המקורי מקדמת דנא (נשר כוח להר"ה ר' יוסף קדיש ברנדסדורפר מו"ץ בירושלים בעמח"ס 'אורה ושמחה' על הרמב"ם שהפנה אותי אליו, ולאור זה שינה הוא בעצמו הקשר שלו לקשר מרובע). (כל זה מצטרף להמון עדויות שהבאתי בספרי 'פרי אליעזר' מפי ספרים וסופרים שקשר הדליית ממש נחדש לאחרונה בדורות האחרונים ולאט לאט נתפשט יותר ויותר, כיון שכך נראה פטות הלשון דליית, והרבה שינו אחר השואה בעצמם מנהג אבותיהם. ונמשכו אחר מנהג ירושלים בדורות האחרונים שהיה בדליית ממש, וכנ"ל)

וכן סיפר לי הגאון רבי אברהם יצחק אולמן שליט"א חבר בדי"ץ העדה החרדית בשם חמיו הרב אשר יאקאב זצ"ל שאמר לו שהוא בעצמו שינה ממרובע את הקשר לקשר הדליית ממש. ומאות הנכדים שלו משוכנעים (בטעות) שקשר הדליית שהם הולכים הוא מסורת אבות מדורי דורות... עכ"ל.

והלוא כל אורח חיינו, והתורה שהיא נר לרגלנו - במסורת יסודם, ובתורה עובדים מדור לדור. הלוא פסגת שאיפותינו היא להידמות לאבותינו ולדורות הקדומים, שאם כמלאכים הם - אנו כבני אדם, ואם כבני אדם הם - כחמורי הננו. אם כן, כיצד נעלה על דעתנו כי מנהגם של דורות שלמים בטעות יסודו? לפיכך החלטתי לרדת לעומקם של דברים, לחקור, לבדוק ולברר ככל שידי מגעת: מה הם שורשי אותה מסורת בדבר הקשר המרובע, על מה היא מתבססת, וכיצד נכלכל לפיה את דברי הפוסקים בדבר הדליית שבקשר.

◆ כיצד נעשה המחקר שלכם בנושא?

ראשית לובנו לעומק סוגיות הגמי והראשונים בעניין דיני קשר של תפילין, ועמל רב הושקע בביאור דבריהם. לאחר מכן, ערכנו חיפוש רוחבי בכל הספרים העוסקים בענייני תפילין, נבירה בספרות עתיקות ובמאגרים התורניים, וחקירה של עשרות כתי יד עתיקים מארכיונים שונים כדי לבסס את שיטות הראשונים בנושא. בנוסף, הושקעו מאמצים רבים בבירור מסורת הקהילות השונות, זאת על ידי מחקר מקיף באמצעות משלוח מאות מכתבים לבקיאם בנושא, ותשאול זקני העדות והקהילות ורביהן על זיכרונותיהם ממנהג אבותיהם.

בהמשך הייתה גם 'עבודה מעשית'. חנה למשל... - כאן שולה הרב פולק מכיסו רצועת תפילין, שמאז תחילת עבודתו על הספר מן הסתם שוכנת שם דרך קבע, ומפרק בזריזות את הקשר שבה. הוא מתחיל להדגים בפנינו כשהוא קורא מתוך ספר הבית יוסף (בסוף סי' ל"ב) את ההדרכה לעשיית הקשר כפי שהוא מביא בשם הגאונים והראשונים - והרי לפנינו יוצא קשר המרובע, מסכם הרב פולק. ובכך מגלה לנו טפח מעבודתו היסודית והמעמיקה, בספר מופיעות סדרת תמונות מרהיבות

שאלה: האם הלכה זו קשורה לחילוקי המנהגים בין חסידים ומתנגדים?

תשובה: זו נקודה חשובה לציון, **אין שום קשר בין הדברים!** הדבר תלוי בארץ המוצא, ושם לא היה שום חילוק בין חסידים למתנגדים, (רק יש קהילות שנשארו כקבוצה מגובשת עם הלבוש וכל המנהגים וכי' ושם נשמר יותר הקשר הקדום), וזו הסיבה שההתלכחות 'להחזיר עטרה ליושנה' חוצה גבולות עדות וחוגים, ולכן גם גדולי רבני ליטא, וכל מי שלומד בעיון הסוגיא עם הראשונים יוצא לו שכוונתם לקשר המרובע, כדוגמת **מרן הגר"מ גרוס שליט"א** (נאבי"ד ב"ד ובית הוראה 'חניכי הישיבות' בבי"ב עיין דבריו לעיל עמ' ל"ג) וכן עיין בהסכמה הנלהבת לספר מאת **הגאון רבי ישראל מרמרוש שליט"א** (רב חניכי הישיבות בבי"ב, ודיין בב"ד של מרן הגר"ץ קרליץ שליט"א) בהסכמתו לספר הוא כותב דברים ברורים: "וכל מבקש האמת המעיין בספר זה, יראה כמה גדולים דברי חכמים, שאמרו שלא ישנה אדם ממנהג אבותיו שיסודו בהררי קודש... והועיל בזה לכל החולכים בדרכי ומנהגי אבותיהם, שלכם מפקפק שמא זה בגדר מנהג עוקר הלכה - והוכיח במישור שאדבר, זה הדרך ילכו בה וזכות הרבים תלוי בו, **שגם אותם אלפי ישראל ששנו מנהגם, שיהיו שונים פרק זה, ולבחון המעשה אשר יעשו, ובה תפארתם**".

דברים נוקבים וברורים! בשיחה בעל פה אמר לי הגאון הנ"ל שלמרות שמנהג עדתו עתה ליטא בקשר דליית ממש, וכך הוא נהג, אבל לאחר שעבר על כל הספר רואה שמי שמבקש האמת אינו יכול להתעלם מן האמת, וכיון שמקור מוצא אבותיו מהונגריה וגליציה הרי צריך לשנות לקשר המרובע כמנהג אבותיו.

וכן הגאון רבי **דוד מורגנשטרן שליט"א** רב רמת שלמה ירושלים, מבני ליטא - תלמיד מובהק למרן הגר"ש אלישיב שליט"א) ובנו הרח"ק ר' שמואל מורגנשטרן שהוציא ע"ז קונטרס שלם עיין דבריהם לעיל עמ' ל"א). וכן כולל יוצאי ליטא בספר '**חקרי לב**' שחקרו הדבר לעומק והגיעו למסקנה פשוטה שכל הראשונים כוונתם לקשר המרובע (עיין עמ' כ"ז) גם הגאון הגדול **מרן הראב"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א** נתן הסכמה נלהבת לספר. וכאמור גם מרן **הגר"ש אלישיב זצ"ל** חזר בו. וגם רבני קהילות קהילות הונגריה האשכנזים מאויברלאנד שלא נהגו כל מנהגי החסידים הקפידו מאוד על הקשר המרובע כמו כ"ק מרן אדמו"ר **הגר"מ דושינסקי זצ"ל** (עיין דבריו בריש ההסכמות) וכ"ק מרן אדמו"ר **מערי"א שליט"א** (עיין ההסכמות הנלהבת), **והגאון רבי אברהם יצחק אולמן שליט"א** (חבר בד"ץ העדה החרדית. בהסכמתו לספר זה) כולם תומכים בעוז בקשר המרובע אף שאינם נוהגים מנהגי חסידים וכו'. וכן נוהגים עד היום היקים יוצאי גרמניה כמו שאמר לי **הגר"י נובירט שליט"א בעמח"ס שמירת שבת כהלכתה**. כדברים האלו שמעתי מעוד גדולי ישראל שליט"א.

וכעדות הגר"ש שרייבר ראב"ד אגו"י שכשהיה בקראקא (עיר הרמ"א וכו' שאינה בדווקא של חסידים) **לא ראה אפי' לאחד!** שילך עם קשר הדליית ממש, אלא כולם במרובע.

כ"ז בנוסף למקורות הקדומים שבכל קהילות ישראל נהגו במרובע. ואפי' **בליטא** גופא הובא בספר בשם ספר '**חומות ירושלים**' ועוד ספרים שרוב הציבור נהג בקשר המרובע.

פעם את אבי מורי זצ"ל על אודות מנהג משפחתנו הקדום, סיפר לי כי לא כך היה המנהג מדורי דורות, ופעם היה המנהג בקשר מרובע, אולם - 'עושי הבתים כולם עושים קשר דליי', וכך נשתנה המנהג הסביר אביי. והנה, בתוכן הספר שהצגתי בפניו, גילה הגר"צ שרייבר כי לא זו בלבד שמנהגם הקדום של אבותיו היה בקשר מרובע, אלא שזקנו - **הגאון החסיד רבי שלמה שרייבר** זצוק"ל ראב"ד בי"ד אגו"י, היה מגדולי הלוחמים בעד הקשר המרובע, והעיד, כי בקראקא שבגליציה לא ראה כי אם קשר מרובע (וכפי שנדפס באוצרות ירושלים). למותר לציין, כי בעקבות התגלית, שינה הגר"צ שרייבר את קשר התפילין שלו למרובע, וחזר למסורת אבותיו הקדושים, הוא ובני משפחתו - את הדברים הנ"ל העלה הגאון הנ"ל ע"ג כתב וכפי שמובא בהסכמתו לספר.

עוד גדולי ישראל שליט"א נהגו כן כשגילו שמנהג אבותיהם היה בקשר

שבטעות שינו את הקשר, ולא היו מודעים להיקף העצום של מנהג זה שהיה נהוג כמעט בכל תפוצות ישראל עד לאחרונה ממש, ושכן מוכח מהראשונים והפוסקים.

זכיתי, ברוך ה', לחזות בתחילת התגשמות מטרותיי בספר, כאשר שורה של רבנים חזרו למנהג אבותיהם בעקבות תוכן הספר שהוצג לפניו. לדוגמה אציין אחד מיני רבים: פניתי אל **הגאון רבי צבי שרייבר שליט"א**, רב חסידי באיאן ומגדולי בעלי ההוראה בירושלים, וביקשתי אם יוכל לברר אצל כ"ק מרן אדמו"ר מבאיאן שליט"א על מנהג רבוה"ק בענין קשר התפילין. הוא נענה לבקשתי, וחזר כשבפיו תשובה חדא וברורה, כי מנהג אבותיו של האדמו"ר, ומנהג שושלת רוזין כולה, היה הקשר המרובע. בתוך הדברים, הצגתי בפני הרב שרייבר את גיליונות הספר, שתוכנם גרס לו טלטלה עזה. "במשפחתנו נהוג קשר הדליי", שח לי הגר"צ שרייבר, "אמנם כששאלתי

עין להדרכה - המבארות צעד אחרי צעד - את תהליך עשית הקשר ע"פ הראשונים.

ממשיך הרב פולק ומדגים לנו את הדברים ברצועות התפילין שבידיו - בנוסף מובאת שם בבי"א אזוהרה, שיש לכפול את הקשר בצורה כזאת, שלא תצא באחורי הקשר צורת שתי וערב (צלב), חלילה. והנה, כשניטול לידנו רצועות תפילין ונבצע קשר הלכה למעשה - נגלה כי אך ורק בקשר מרובע שייך חשש זה של צורת שתי וערב מאחור. הרב פולק קושר לנגד עינינו את הרצועות שבידיו, ומראה לנו כי אמנם בקשר המרובע כשאנו כפול, יוצאת הצורה המתועבת הנ"ל. לאחר מכן כופל הרב פולק את הקשר (וכפי שכתבו הראשונים), ואכן צורת השתי והערב נעלמה. כהרף עין, מפרק הרב פולק גם את הקשר הזה, ומדגים לנו את הקשרים האחרים, כשבהם כלל לא נראה זכר לחשש הנ"ל. גם דברים אלו מוכיחים, כי הקשר שהיה לפני אותם הראשונים היה בהכרח הקשר המרובע, מסכם הרב פולק, ובכך מגלה לנו טפח מעבודתו היסודית והמעמיקה, שלא כללה רק את המופיע במפורש בכתובים אלא אף את המשתמע מהם.

עד כמה לדעתכם ישנה חיבור זה את התפיסה בנוגע לקשר התפילין?

ראשית חשוב לי להדגיש, המטרה העיקרית בספר היא - לפרוש את היריעה בפני מי שמסורת אבותיו היא הקשר המרובע, לבל יסבור בטעות כי הירושה שקיבל מהדורות הקודמים פגומה, חלילה, ולבל ישנה ויטוש תורת אביו, כפי שפשוט הדבר בנוגע לכל תחום ומקצוע אחר בתורה, בהלכה ובמנהג. **ונגון יוצאי קהילות הונגריה, גליציה, רוסיה, רומניה, תימן, מרוקו, סוריה, ועוד** שעד השואה כל הנ"ל נהגו בקשר המרובע (פירוט נרחב של מנהגי עשרות קהילות ותוכלו לראות בספר). כפי שהיו כאלו

ראש ישיבת תימן - בתשובה ניצחת לשד"ר

בספר 'יוסף ח' מספר על מעשה בישיבת בית אלשרעבי בעיר צנעא שבתומן, שנודמן שם המשולח מירושלים מה"ר שלמה נדאף ובתפילין שלו שהביא עמו מארץ ישראל היה הקשר עשוי כדלי"ת ממש [א.ה. עיין לעיל שבשנים אלו כבר התפשט מנהג זה באי"י והתחיל ויכוח בנידון בין חכמי הישיבה, ביקש ראש הישיבה מהר"ח כסאר להוכיח להם צדקת מסורת אבותינו הקדושים, על כן ציוה להביא לפניו תפילין של ראש וספר בית יוסף, ופתח בסוף סימן ל"ב, וקשר הרצועות ככל המבואר שם, ונמצא בידו קשר מרובע כמנהגו ממש. וביאר להם כיצד הוא צורת הדליי"ת בקשר זה, והוא, שהרצועה היוצאת מלמעלה לצד שמאל, הוא גג הדליי"ת והרצועה היוצאת מלמטה, היא רגל הדליי"ת [א.ה. עיין בספר פ"ד ענף ב' שכן איתא בראשונים מהרי"ל וכ"מ ברש"י ומרדכי, וכ"פ המעדני יו"ט א"ר ומ"ב והרבה פוסקים]. כך שמעתי מפי אדוני אבי מו"ר יצ"ו, שהיה מתלמיד הישיבה אז. ובמקום אחר הארכתי בעניין זה, והשבתי כל כמה וכמה שכתבו נגד מנהגינו, ואין כאן מקומו. המגיה". (ספר 'יוסף ח' פירוש על שו"ת יחן טובי' סי' י"ג).

את כל הספר ובפרט בפסק זה, וספר זה גרם להפצה גדולה של הרעיון הנ"ל שמכל הגאונים והראשונים יוצא מרובע. גם בקונטרס שי"ל ע"י תלמידו של הגרי"ש אלישיב אחר שמאריך שמנהג כמעט כל ישראל היה בקשר המרובע, וכן דעת כל הגאונים והראשונים כותב ומעיד שאמר לו הגרי"ש "ואף הוסיף על מקרה של מי שמסר תפילין לתיקון ועושה הבתים החליף לו הקשר לדלי"ת ממש ועכשיו אחר כמה חודשים בא לשאל אם להניחו כך והורה לו שיש לו לחזור למנהג אבותיו" עכ"ל.

אציין לעוד אחד מגדולי הדור מרן הראב"ד הגאון האדיר רבי משה שטרנבוך שליט"א שלמרות שבעבר כתב בספריו בחריפות גדולה נגד הקשר המרובע, אבל בשנים האחרונות חזר בו וכותב בהסכמתו הנלהבת לספרי "...הרבה מגדולי הקדמונים ואחרונים נהגו כן, ויש למנהגם יסוד איתן מעיקר הדין".

כל הזמן אני מקבל מידע מגדולי תורה שליט"א שונים מקהילות שונות ששינו את הקשר שלהם לקשר המרובע.

אציין שלאחרונה ציין בפני בסיפוק רב כ"ק מרן אדמו"ר מראממאסריווקא שליט"א "דע לך שהספר פועל את פעולתו, וההוכחה לכך שחלה התעוררות רבתי בענין שרבים פונים אלי בשאלה אם לשנות הקשר" הוא מורה לכל השואלים להחליף לקשר מרובע (גם אלו שמנהג אבותיהם בדלי"ת. אגב אציין עד היכן הדברים מגיעים, לאחד ששאל אותו אם יצא בדיעבד עד היום תפילין בקשר דלי"ת ענה לו 'אולי'!).

◆ **מי גילה בזמנינו את התגלית בבית יוסף שמעיון בצורת עשית הקשר יוצא מרובע**

האמת היא שהדבר היה כבר בכמה מספרי האחרונים (וכפי שלוקטו בספרי רשימה של ח' אחרונים) אך מי שפירסם את הדבר עם תמונות הוא

שמואל בבי" מהגאונים והראשונים, ובעיקר אחר שראה את שו"ת הגרי"ט וייל שם הוא מעיד שרבותיו הגרי"י אייבשיץ ואביו הקרבן נתנאל נהגו בקשר המרובע, והוא עושה שם ציור ברור של קשר המרובע וכותב שכן מנהג יכלי גדולי הדור, לאור זאת חזר בו מהתנגדותו לקשר המרובע, ופסק שאין לשנות. את יסוד הפסק הנ"ל (ושדעת כל הגאונים והראשונים כמרובע) פירסם בספר הנכבד מאוד 'זכרון אליהו' (מאת תלמידו המובהק הגאון רבי דוד אריה מורגנשטרן שליט"א רבה של שכונת רמת שלמה בירושלים מבני ליטא) שהוא הספר הבר סמכא המרכזי בהלכות תפילין, ונקט בפשיטות בספרו שכל הגאונים והראשונים סוברים לקשר המרובע. ולכן פוסק מי שנוהג במנהג המרובע אין לו לשנותו לקשר הדלי"ת (פסק זה נכתב בהוראת הגרי"ש שהנחה

המרובע, ועיין במסגרת בעמודים הבאים (עמ' מ"ז) מהגרי"י רצאבי שליט"א שלאחר שראה את הספר שינה הוא וכל בני קהילתו חזרה לקשר המרובע. וכן הגרי"י מרמרוש שליט"א ועוד רבים.

האם נכונה השמועה שפוסק הדור מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל - חזר בו מפסקו בענין זה

השמועה נכונה גם נכונה, ואין זה רק בגדר 'שמועה' בלבד אלא הדברים כבר נדפסו בספרים ע"י תלמידיו. יש כאן דבר מאוד מענין שסיפרו לי תלמידיו, שמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל במשך עשרות שנים היה מורה בתוקף להחליף את הקשר המרובע לקשר דלי"ת, מהטעם שלא נראה בו צורת הדלי"ת, אך בשנים האחרונות חזר בו ושינה דעתו לאור מה שראה שכן יוצא מהדרכה לעשית הקשר

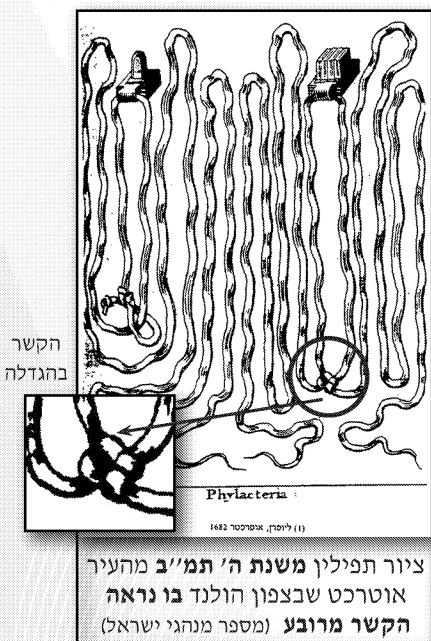
חרם חמור

הציור ששיכנע את מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל

דבר מפליא התגלה בדור האחרון (ושמעתי מתלמידי הגרי"ש אלישיב זצ"ל שדבר זה היה אחד מהסיבות המרכזיות שגרמו לו לחזור בו מהתנגדותו לקשר המרובע עיין בפנים בהרחבה), בספר שו"ת הגרי"ט וייל מאת אב"ד בגרמניה

בנו של בעל ה'קרבן נתנאל' ותלמידו של הגאון רבי יונתן אייבשיץ זצ"ל, בתשובתו הארוכה הוא מטיל **חרם חמור** על אלו ששינו את הקשר מהמנהג המקובל שהוא הקשר המרובע, לקשר מסוג אחר, והוא מחריים ומחייב לנהוג דווקא בקשר המרובע. הדבר המענין במיוחד בספר זה שהוא מצייר ציור ברור איך נראה הקשר המרובע ולכן דבריו ברורים ללא כל אפשרות של טעות (הוא גם מסביר דברי הזוהר שיש דלי"ת כפולה בקשר, ומצייר אותיות ומסביר שאותיות א' ב' ג' זה דלי"ת אחת. ואותיות ב' ג' ד' היא דלי"ת שניה) **גולת הכותרת היא עדותו המפורטת שם שמעיד שבקשר המרובע נהג גם רבו הגה"ק רבי יונתן אייבשיץ זצ"ל ואביו ה'קרבן נתנאל' וישאר גדולים מופתי הדור כולם נהגו בקשר המרובע" והרי ידוע שפראג היתה מרכז התורה וגדולי הדור, ובישיבת רבי יונתן אייבשיץ למדו כ"ד אלף תלמידים מכל קצוות אירופה, ופראג וגרמניה היו מרכז התורה ורבותינו גדולי הפוסקים שמפיהם אנו חיים, ומעיד שכולם נהגו בקשר המרובע. ונראה בדבריו שקשר דלי"ת כלל לא היה קיים במדינות אשכנז.**

◆ מה למעשה התגלית המרכזית בספר?

למעשה יש שני תגליות גדולות בספר שקשה לי להגדיר איזו מהם היא תגלית יותר גדולה. א. בהלכה הכתובה. ב. במנהג. התגלית הראשונה היא שמעיון בבית יוסף כשמתרגמים למעשה את הדרכתו לעשית הקשר יוצא הקשר המרובע לפי כל הגאונים והראשונים שהביא בשמם הדרכה מפורטת לעשית הקשר, הדברים הומחשו ע"י תמונות ברורות, וגם הובא בספר ליקוט עצום של יותר מעשרים! גאונים וראשונים, ובראשם - רב האי גאון, השמוש"ר, הרמב"ם, הרוקח, העיטור, הרא"ש, ועוד הרבה ראשונים. וכן ביותר משישים! אחרונים, ובראשם: הבי"ר, הרמ"א, האר"י הק', והמשנה ברורה, ושאר פוסקים, והרבה ספרי קבלה וחסידות, שנקטו כקשר המרובע.

התגלית השניה בספר שהיא לא פחות מפתיעה וחשובה ואולי אף יותר, בירור מקיף וליקוט עצום מעשרות ספרים ומפי עדים זקני הרבנים שכך

רבי דוד צבי שלמה מלעלוב זצוק"ל: ביום שלאחר בר המצווה שלו, שב הנער מתפילת שחרית בבית הכנסת כשהקשר המרובע שבתפילין של ראש שלו נעלם, ותחתיו מעטר אותן קשר ד' מפואר. כמענה לתמיהת האב, השיב הבן כי מאן דהו בבית הכנסת החליף לו את הקשר. למחרת התלווה הרב רוט לבנו לתפילת שחרית, כדי להיווכח מי הוא זה ששינה את הקשר, והתברר כי היה זה לא אחר מאשר הגאון רבי אברהם אהרון פראג זצ"ל. לשאלת האב, הודה הרב פראג במיוחד לו, והסביר כי עשה זאת לתועלת, היות שהתפילין שבהן הקשר המרובע, שלא ניכרת בו צורת הדלי"ת - פסולות הן, ועל כן טובה עשה לנער הצעיר.

"אתה תקריא את דברי הבי"ר, ואני יעשה את מה שאתה קורא ונראה איזה קשר יצא" אמר הגר"י רוט להגר"א פראג, וראה זה פלא יצא קשר המרובע. נמנו וגמרו כי הקשר המרובע מתיישב עם כל דברי הפוסקים הקדמונים, ובקודש יסודו, ואין לאדם לשנות ממנהג אבותיו. למותר לציין כי שוב לא שינה הרב פראג את קשר התפילין של חתני בר מצווה בתפילת שחרית.

על כל פנים, רואים אנו כי המודעות הייתה קיימת, אולם לא הייתה נחלת הכלל. היה צורך לאסוף את כל החומר הרלוונטי תחת קורת גג אחת, או ליתר דיוק בתוך כריכת ספר אחד, ולהודיע בשער בת רבים את המסקנה העולה - להחזיק במסורת אבותינו ולא לזנוחה חלילה.

מדבריו הרחוקים של הרב פולק, ומהלטה שאוחז בו בדברו, ניכר כי השקיע רבות בחיבור זה, וכי המטרה גדולה שהציב לעצמו הוגשמה כאן – לבסס את מסורת האבות, ולעגנה עם דברי הפוסקים.

הרב מיכאל לוי שליט"א מירושלים שסיפר שכשלמדו בכולל (אברכים) יוצאי ליטא מבית וגן ירושלים, ע"ש הגר"י בענגיס, בשנת תשמ"ח) סי' ל"ב בעיון גדול, גילו להפתעתם שמחבי"י יוצא הקשר המרובע. ובספר 'חקרי לבי' שהדפיסו הכולל הני"ל כתב הרב מיכאל לוי שליט"א הני"ל מאמר נפלא - והוא הראשון שהרחיב ופירט היטב בתמונות ברורות איך שמכל בגאונים והראשונים שהביא הבי"ר - יוצא מכולם פה אחד שהקשר המרובע הוא הנכון, ועלה על הנקודה שאין כאן רק 'לימוד זכות' על הקשר המרובע, אלא כן הוא בכל הראשונים, ותמחו מאוד על הקשר דלי"ת ממש הוא צע"י מה מקורו? כשגילה הרב מיכאל לוי הני"ל את התגלית זו, לא ידע מה לעשות כיון שהוא וכל קהלתו בני ליטא נוהגים בקשר דלי"ת ממש, וממש לא מצאו ידיהם ורגליהם (וכך לשונם שם), וכמה שניסה לחפש איזה ראשון שאומר צורת עשית הקשר בצורת דלי"ת ממש ולא עלתה בידו, ועלה למרן פוסק הדור הגר"י אלשיב זצ"ל והראה לו את כל הני"ל, ואח"כ באו גם כמה מגדולי תלמידיו והרחיבו הדברים וכו' כני"ל.

◆ למעשה, בא ספר זה לשפוך אור על תקופה של מאות שנים לאחר?

למען האמת, בספרי כמעט ואינני מחדש מאומה מדילי. הספר ברובו מציג מובאות ממקורות קדומים, המתארכים לנושא במישורין או בעקיפין. במהלך השנים יצאו אי אילו קונטרסים בנושא, שנכתבו מתוך מטרה דומה לשלי. מלוקטים בהם דברי הפוסקים המצדדים בקשר המרובע, והבאתי מהם גם בספרי.

כמו כן, מודעות כלשהי לשיטות ולטענות המובאות בספר, הייתה גם במהלך השנים, כמו ששמעתי מאיש נאמן על אודות בנו של הסופר-סתיים הידוע, הגה"צ ר' יהודה אשר רוט, מנאמני ביתו של האדמו"ר הרה"ק

למרות שפשוט שהקשר צריך להיות בצורת דליית. והרי גם הגאונים והראשונים למרות שנקטו בפשיטות כקשר המרובע אף על פי כן הם קראו לו קשר דליית הרי שאין שום הוכחה מהלשון 'דליית' נגד הקשר המרובע!

◆ האם בחכמי הקבלה יש איזה התייחסות לשאלה זו?

בודאי, נגעת בנקודה מאוד חשובה, כל חכמי הקבלה פה אחד כתבו סודות גדולים ונוראים בענין צורת המרובע בקשר של תפילין, בראשם הרמ"ק והאר"י הק', והרש"ש הרמח"ל ועוד רבים, שכתבו סודות נשגבים בענין זה, בספר מובא ליקוט של כעשרה! סודות שכתבו חכמי הקבלה בענין הקשר המרובע, כגון שזה רומז למרכבה העליונה המרובעת, וגם ענין דליית בתוך דליית שכבר הוזכר אצל חכמי הקבלה הראשונים כמו רבינו יו"ט מילהוין ומקור הדבר כבר מהזוהר חק' שכתב שצריך דליית כפולה וכפי שביאר הגר"ט וי"ל. וכן כתב בעל הרוקח וערוגות הבושם (הקדמון) שמרמו על שם מיוחד שנקרא 'שם' וע"ז מרמו צורת ס, וגם ענין 'רצועות מתחלפות' המבואר בספרי הקבלה לא שייך בקשר דליית הנפוץ היום. גם בהרבה ספרי חסידות מתלמידי הבעש"ט מבואר ענין קשר המרובע עם סודות גדולים כמו שכתב בעל הקדושת לוי והמאור ושמש ועוד.

◆ מתי אנו מוצאים בספרים לראשונה שצץ הקשר בצורת דליית ממש

מעיון וחקירה בעשרות רבות של ספרים עולה לנו שתהליך התפשטות הקשר נחלק לדי תקופות (השנים) דלהלן הם בערך). התקופה ראשונה ממתן תורה והגאונים והראשונים - עד שנת ת"ק: שאז כולם הלכו בקשר מרובע. התקופה השנייה - משנת ת"ק עד שנת ת"ר: שאז התחיל לצוץ הקשר של דליית ממש, וגדולי ישראל מוחים

נ'ספח' עם צילום מעשרות ספרים חדשים גם ישנים, וגם מכתבי יד עתיקים.

כמובן, יש גם היבטים חדשים בספר, וניתוח מקיף על דברי קדמונינו בנוגע לעמדתם בנושא. אולם הספר אינו מציג דרך חדשנית, נהפוך הוא, חיבור זה נוצר מתוך חתירה להידבק בקדום - הישן והמשובח.

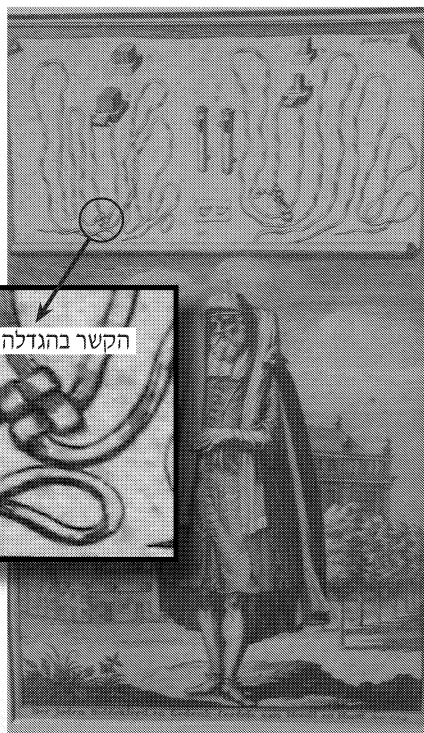
◆ נחזור לשאלה המרכזית היכן ניכרת אות הדליית בקשר המרובע?

בשאלה זו כבר דנו בזה הראשונים, והתשובה במהרי"ל ובמשנה ברורה (סי' כ"ז ס"ק ל"ז) בשם גדולי הפוסקים שהדליית היא ברצועות היוצאות מהקשר בצורת דליית. הסבר נוסף מבואר בזוהר הקדוש ועוד הרבה ספרים שבקשר עצמו יש דליית כפולה, שלשה ריבועים ימיניים הם דליית אחד, והשלשה ריבועים השמאלים הם דליית שניה. הרי לנו שגם הקשר המרובע נקרא דליית וכפי שבאר בשו"ת המהרי"ט וי"ל ושם מעיד שבקשר המרובע (מצויר שם ציור ברור של הקשר המרובע) נהג גם רבו הגה"ק רבי יונתן אייבשיץ זצ"ל ואביו ה'קרבן נתנאל 'יושאר גדולים מופתי הדור כולם נהגו בקשר המרובע' וידוע שבישיבת

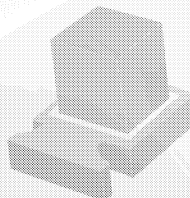
היה המנהג ברוב תפוצות ישראל אשכנז, ספרד, תימן וכו', כולם נהגו בקשר המרובע, ורק לפני קרוב לשלוש מאות שנים נתחדש הקשר דליית ממש וגדולי ישראל מיחו בו, ורק אחרי השואה נתפשט הרבה הקשר בצורת דליית ממש.

בספר זה מתגלה לפנינו במלא הדרו הכלל הידוע של "מנהג ישראל תורה" אנו רואים עד כמה גדול כוח המנהג שלכל מנהג יש יסודות איתנים בהלכה, ויסודו בהררי קודש. ואף מנהג זה שהיה נראה לכאורה כאילו הוא נגד ההלכה (שלא ניכר בו הדליית כ"כ), מתברר שאדרבא מנהג זה הוא המובא בכל הגאונים והראשונים וגדולי הפוסקים.

הספר כולל מדור מיוחד של אוסף תמונות מתפילין עתיקות מלפני מאות שנים ממוזאונים וגנוזים שבכולם רואים את הקשר המרובע. ובסופו

ציור עתיק של תפילין - בצורת מרובע לפני מעל שלש מאות שנה

למה החליף הרב עם כל בני קהילתו את קשר התפילין לקשר המרובע?

סיפור מעניין היה עם הגאון הגדול רבי **יצחק רצאבי** שליט"א, מגדולי רבני תימן, בעל מחבר סדרת הספרים הנודעת 'שולחן הערוך המקוצר' ושו"ת 'עולת יצחק'. הרב שליט"א סבר בשנים שעברו שיש לשנות את הקשר לקשר דלי"ת נגד מנהג אבותיו בתימן, וכך הוא פסק בספריו, וכך הוא כותב: "נכון שאבותינו [בתימן] נהגו בקשר המרובע, אבל בכל זאת, כיוון שיש האומרים שזה לא ממש דלי"ת, ויש אף שטענו שלא יוצאים בזה ידי חובה, כיוון שאינה דלי"ת אלא מ"ם סתומה, לכן אמרנו שעדיף לעשות דלי"ת ממש". כך גם הורה הגר"י רצאבי לתלמידיו במשך שנים ארוכות.

אולם, מיני אז שגיליונות הספר הגיעו לעיונו, השתנתה דעתו מן הקצה אל הקצה, כפי שמספר הוא עצמו בהסכמה הנלהבת שכתב לספר: "שמח ליבי ויגל כבודי לראות ספר אמרי שפר, נקוב בשם 'פרי אלעזר'... וזאת למודעך, שגם אני הקטן ישבתי על מדוכה זו בשו"ת 'עולת יצחק' ובשי"ע המקוצר, והעליתי שיותר טוב לעשות דלי"ת ממש, **ברם השתא הדרי בי**, ואין לנו אלא ללכת בדרך הסלולה מרבותינו הגאונים, ראשונים ואחרונים, צאי לך בעקבי הצאן, ואנו נותנים ראשינו תחת כפות רגליהם, **והזרתי לנהוג כמו שנהגו כל דורותינו**, ועוד ארחיב בלי"ע ובס"ד במקום אחר".

הגר"י רצאבי שליט"א לא נח ולא שקט, ובשיעורו השבועי בביהמ"ד 'פעולת הצדיק' בבני ברק, שבנשיאותו, הודיע בשער בת רבים, כי כתוצאה מן המתברר בספרי, חוזר הוא בו מן הדברים שכתב בספריו להעדיף את קשר הד', וקרא למי ששינה מדרכי אבותיו שנהגו קשר מרובע, מכוח מה שכתב בספריו - שיחזור למנהג אבותיו. הוא הוסיף להעיד על עצמו: "...**ולכן ביום שיש הזה שינתי את התפילין שלי, ועשיתי את הקשר מרובע... כיוון שאבותינו בכל הדורות עשו כך...**". (השיעור המלא מופיע בספר וחלקו לעיל בעמ' י"ב י"ג).

באותו מעמד גם סיפר בקצרה את המניעים לשינוי שחל במנהג האבות: "רק שתדעו - לא אני הוא הראשון, כבר אבא מארי, כשעוד היה בתימן, שינה ועשה את הקשר כמו דלי"ת, אבל הוא אמר לי במפורש שלא כך נהגו אבותינו... זה עצם מה שקרה לכל אלו שהתעסקו בנושא הזה. הדבר פשוט יותר משכנע, כי רואים שזה דלי"ת ממש, ואילו את המרובע צריך לתרץ בדוחק".

כאמור, משבא לידו של הגר"י רצאבי שליט"א ספרו של הרב פולק, הוא גילה ממקורות קדומים ומוסמכים כי המסורת בדבר הקשר המרובע יסודה בהררי קודש, וכי תשובות ערוכות לכל השאלות מופיעות כבר במקורות קדומים מהפוסקים הראשונים, ולכן חזר בו מעמדתו הראשונית. עוד הגדיל הוא לעשות, והעמיד בבית הכנסת שבראשותו, ביום י"ז בתמוז האחרון, עמדות אותן איישו מומחים בקשירת תפילין, וקרא לכל מי ששינה ממסורת אבותיו כתוצאה מפסקיו שפורסמו בספרים - שישיב את המצב לקדמותו, וישוב למסורת אבותיו.

נגד הקשר המרובע. והפריז על המדה לטעון שמי שמינה תפילין כאלו הוי קרקפתא דלא מנחא תפילין, ופושעי ישראל בגופן וכו', (ולא נתקרה דעתו עד שיצא לחדש שסופר המניח תפילין בקשר המרובע, הרי הוא בכלל אינו 'בר' קשירה' והפרשיות שכתב פסולים) ואף

דשכונת ימין משה צילום חלק מהספר להלן בנספחים עמוד נ"ח) שכל הספר בא לברר שהנכון הוא הקשר דלי"ת, וקשר המרובע הוא פסול. ועיקר טענתו שאין לו צורת דלי"ת, והאריך להביא את הראשונים שנקטו בלשונם שצריך דלי"ת. ויצא בחריפות גדולה

בו. התקופה השלישית - משנת ת"ר - ת"ש (עד השואה): התקופה שקמו כמה מערערים על הקשר המרובע, אך עדיין רוב ישראל נוהג בקשר המרובע. התקופה הרביעית - אחרי השואה: חלק גדול מכלל ישראל (וכנראה 'רוב') עוברים לנהוג בקשר של דלי"ת ממש.

◆ **מתי צצו לראשונה מערערים על הקשר המרובע?**

הפולמוס בעניין זה התחיל בשנת ק"צ, ראשון המערערים נגד הקשר המרובע הלא הוא ה'בית אהרן' (מרבני אהרן מירלש מפוזנא שבפולין שנת ק"צ) וטענתו שהרי לא ניכר צורת הדלי"ת בקשר המרובע (ואחריו נמשכו גם ה'מלאכת שמים' שהעתיק דברי ה'ב"א, וגם ה'קסת סופר').

באותה תקופה יצא כתגובה נגדו בספר 'תפארת אריה' מאת תלמיד מובהק ל'חסת סופר' הגאון רבי משה אריה ליב ליטש ראזנבוים דיין דק"ק פרשבורג, הוא דוחה בחריפות דברי ה'ב"א הני"ל, ותמה עליו מאוד שהרי הקשר המרובע שנוהגים בו כל ישראל הרי הוא הקשר שהוזכר בבי"י להדיא בשם הגאונים והראשונים, (ותמוה מאוד על ה'ב"א שלא הזכיר כלל בדבריו את דברי הגאונים והראשונים שהובאו בבי"י, אלא הביא רק דיוקים קלים מרש"י נמוק"י וכדו'). והביא בדבריו שכבר ה'תשובה מאהבה' (תלמיד הנודע ביהודה) יצא בחריפות נגד המחשבים שלאחרונה יש שעושים 'קשר חדש' בצורת דלי"ת ממש. (והוא מבאר שהדלי"ת הוא ברצועות היוצאות בצורת דלי"ת). והמייב סי' כ"ז העתיק דברי התפארת אריה להכרעה להלכה ודלא כבי"א - שיש לנהוג בקשר המרובע.

◆ **מתי התעורר בדורינו הפולמוס בענין**

הפולמוס התעורר בדורינו בשנת תשכ"ז אחרי שהתפרסם ספר 'תפארת חיים' (מאת הרה"ג חיים שרגא פרנק בן אחיו של הגרצ"פ פרנק דומ"ץ ורב

פרסם פאטשקוילים בענין, וזה גרם שהרבה נמשכו אחר ספר זה ושינו את הקשר שלהם. בספרו כתב בהרחבה לחדות דברי היתפאות אריה' הניל (אך התעלם מעיקר הטענה שהרי להדיא בב"י בשם הגאונים והראשונים יוצא מרובע) בזמנו יצאו כמה גדולים כנגדו בחריפות גדולה, בקונטרסים שונים, אך עדיין לא יצאו בתשובה ניצחת על טענותיו ורבים נגררו אחרי.

◆ האם יתכן שחל איזה שיבוש במסורת שלנו בענין צורת הקשר?

כתשובה לשאלה פונה אלינו הרב פולק בשאלה רטרורית "מהיכן אנו יודעים שפרי עץ הדר שאמרה התורה הוא אתרוג?" אולי חל איזה שיבוש והתורה התכוונה ללימון, וגם על התפילין עצמם הרי בתורה כתוב 'ויהיו לטוטפות בין עיניך ומפסוק זה אין לנו שמץ של רמז להבין מהכתוב את צורת התפילין שבידינו, התשובה לזה כתובה ברמב"ם (בפחמ"ש) שכל דברים אלו קיבלנו במסורת איש מפי איש, אב העביר לבנו וכך במשך אלפי שנים את המסורת שלנו עד משה רבינו, ולא יעלה על דעת אחד לפקפק במסורת אבותינו, מאותו מקור שאנו שואבים את צורת התפילין אנו יודעים גם את צורת הקשר. הרי ידוע סופם של הקראים והביתוסים ושאר הכופרים שפקקו במסורת ורצו לדייק את ההלכות מלשון הפסוק.

לא יתכן שמסורת כ"כ מקיפה שנהגו בה בכל קצוות ישראל ממזרח עד מערב בתימן, ובאשכנז, ובספרד, ויש לנו עדויות מעשרות מקומות על פני הגלובוס היהודי שנהגו במרובע, כך יש לנו עדויות ברורות גם מפי זקנים וגם מפורש כך בכל הספרים שכך נהגו עד השואה וגם יש לנו עדויות מספרים על המנהג הקדום שנהגו כך, בכל המדינות, גרמניה, גליציה, והונגריה (גם בהונגריה נוסח אשכנז תלמידי החת"ס וגם בהונגריה החסידית), גם ברומניה, רוסיה, פראג, סלונקי, מרוקו, סוריה, איטליה, תורקיה, וכי' וכי' אך יעלה על הדעת לומר שכולם השתבשו פה אחת וכאילו הסכימו ביניהם להתעלם מלשון הפוסקים שצריך לעשות קשר דל"ת והסכימו ביניהם לעקור את הדל"ת ולעשות איזה קשר חדש שאין בו צורת דל"ת, וכולם הסכימו ביניהם לקשר בצורה מרובעת, ולא קם שום ספר במשך אלפי שנים שיוזקק על השינוי הנורא שעוקר את צורת הדל"ת.

כדברים האלו גם כתב בהסכמתו לספר הגאון רבי מאיר לוריא שליט"א ר"כ חלקת יעקב בריש ומגדולי הגאונים "...ולאחר העיון בספרו אין עוד

מה דעת הרבנים שליט"א - האם הנוהגים בקשר דל"ת ממש יש על התפילין חשש פסול

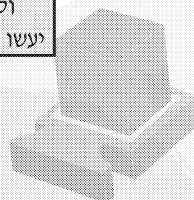
יש דעות מהרבנים שליט"א הסוברים שאפי' אלו שמנהג אבותיהם בקשר דל"ת הוא כבר הרבה דורות (כגון יוצאי ליטא או חלק מקהילות פולין), גם הם צריכים לשנות לקשר המרובע, שיי"א שאין לזה תוקף ימנהג, שהרי יש לנו עדויות מגדולי ישראל זצ"ל שמעידים שהוא מנהג חדש עכ"פ באשכנז, שהתפשט במשך הזמן, ובפרט שגדולי ישראל מיחו נגד הקשר החדש שיצא בזמנם שתחילתו לפני מעל מאתיים שנים (עיין בהרחבה בספר ולעיל עמ' כ').

ויש רבנים שליט"א שמחמירים יותר וסוברים שיש חשש 'פסול' על תפילין אלו, וכך כותב הגר"א טוביאס שליט"א חבר בד"ץ ויז'ניץ בסכמתו דברים ברורים בענין זה לשונו "...וקשר ד' לא נמצא אופן עשייתו באף פוסק. ונראה שהוא מעשה ידי אדם (ללא שום מסורת וקבלה) רק שמישהו המציא מעצמו לעשות קשר באופן זה כדי להתאימו לאות ד', ובאמת יש לפקפק אם יוצאים ידי חובת מצות תפילין אפילו בדיעבד בקשר זה" (עיין כל דבריו בספר).

וכן דעת הגר"י רצאבי שליט"א (עיין בהסכמתו ובדרשתו בספר ולעיל עמ' יז) וז"ל "ולמעשה צריכים לדעת שהקשר של דל"ת ממש לפי כל הראיות נראה שזו המצאה, דהיינו היו כאלה שהיה להם קשה איך זה דל"ת? זו מ"מ סתומה... ולכן התחכמו בזה עד שרצו לעשות דל"ת כזאת... יש כאלה הטוענים הפוך, שאדרבא אם אתה עושה את הקשר דל"ת ממש זה פסול" (עיין כל דבריו בספר).

אמנם בספרי נתבאר שיש כמה אסמכתאות להכשיר בדיעבד, שהרי יש ראשונים הסוברים שאין מעכב כלל צורת הקשר אפי' יעשה צורה מה שירצה, ובספרי כתבתי כמה עוד לימודי זכות לנסות ליישב מנהגם. אמנם ודאי לכתחלה יש לחוש לשיטות הפוסלות התפילין שהקשר שלהם בצורת דל"ת, וכמושי"כ בפירוש האור זרוע "אלא אין לו תבנית דל"ת... אע"פ שפירשנו דקשר שברצועות אין זה דל"ת אעפ"כ אין לשנות מקשר זה שאם שינה פסל דהכי גמיר הלכה למשה מסיני" וכן כתבו עוד ראשונים, וכן יוצא ע"פ שיטת הגר"י מברסק (ע"פ שי' תוסי' וסייעתו) שה' הראה למשה לעשות צורה זו ואין לשנות שהוא דין ביצורה ולא ביאות' ואכמ"ל. וכן משמע מהרמב"ם והחנינוך שכתבו שצורת הקשר היא אחת משמנה הלכה למשה מסיני בתפילין שאם שינה פסל, וכתב הרמב"ם "ושיהיה הקשר שלהן קשר ידוע..." וכ"כ החנינוך "וזאת הצורה אי"א לציירה במכתב אלא כל אחד מלמד לתלמידיו וידועה היא בינינו עם הקדוש" הרי שיש לעשות דווקא הקשר בצורה הידועה ממש.

ולכן יוצאי הקהילות שנהגו בדל"ת ממש עוד לפני השואה יעשו שאלת חכם אם יש לזה דין ימנהג.

תמונה מהתפילין של מרן המקובל האלוקי
ה'באבא סאלי' זיע"א - (נמצא בירושה אצל
נכדו רבי שלמה בוסו)
קשר מרובע, (נמצא חנוכי כפר הקשר הנפוץ והקפיד
מאד לשמור על מנהג מרובע בזה, והחזיר שאל
לעשות בקשר דלי"ת ממש הנפוץ וכן נתנו כעוד חכמה
קהילות ספרדיות מקדמות דא בקשר המרובע, ענין בספר עשרות
עשרות ספרים וספרים שבימים הקדומים כלל נהגו במרובע.

הצד
ההפוך

שכל אחד סובר שמנהג שלו הוא מנהג
משה רבינו וכו', וכך היא דרכה של
תורה, וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות
שופר על חילוקי המנהגים בשברים
ותרועה שמרוב הגלויות והצרות
חלו שיבושים וכו'. אמנם כל חילוקי
דעות האלו מוזכרים כבר בספרים
הקדמונים בראשונים והאחרונים
ודנו בהם נחלקו בהם וכו', אבל בנושא
קשר תפילין לא מצינו בשום ספר
(לפני שנת ת"ק) שיזכיר שיש בענין
זה ב' מנהגים בכלל ישראל, ולהזכיר
מדובר בדבר שהוא 'הלכה למשה
מסיני' ושכתב הרמב"ם שאם שינה בו
התפילין פסולות! וכי יעלה על הדעת
שבכל הארון הספרים היהודי לא
בספרי ההלכה ולא בספר המנהגים
וכו' לא יזכיר אחד שיש בענין זה ב'
דעות. וכבר כתבו הרמב"ם והחינוך
ועוד שקשר תפילין הוא מסורת והוא
'קשר ידוע' שידוע בינינו עם קדוש
הרי שהיה סוג קשר אחד בלבד בכלל
ישראל.

ויותר תמוה איך לא מצינו אפילו
ספר אחד (לפני שנת ת"ק) שימחה
נגד קשר המרובע שלא ניכר בו צורת
דלי"ת ויאמר שמנהגו בדלי"ת הוא
המנהג הנכון וכו', שהרי אם הקשר
הדלי"ת הוא הנכון הרי מי שעושה
מרובע בפשטות התפילין פסולות
(ואפי' בדורות המאוחרים שהיה כמה
שהחלו לפקפק בקשר המרובע אבל
גם הם עצמם מודים שהמנהג הנפוץ
הוא המרובע).

לא זו בלבד אלא אנו יודעים היום
בדיוק מתי צץ קשר זה בסביבות שנת

ה'תפארת אריה' רב"ד פרשבורג,
הוגרי"ט וייל בנו של ה'קרבן נתנאל'
ותלמיד הגאון רבי יונתן אייבשיץ
צ"ל שמעיד שמנהג כל גדולי ישראל
בקשר המרובע. ועוד הרבה מגדולי
ישראל.

גם בתקופה שלפני זה יש לנו
עשרות ספרים שמעידים שהמנהג
הנפוץ הוא בקשר המרובע ואפי' אצל
הספרדים מעידים כך המהר"ם די
לואנזאנו תלמיד תלמיד רבי חיים
ויטאל, וכן הבית דוד מסלונקי ועוד
עשרות ספרים.

לא מסתבר שיהיה תוקף 'מנהג'
לכזה מנהג שבעת שיצא לאור
העולם מיחו בו גדולי ישראל וחקקו
בספריהם להודיע לדורות עולם שהוא
מנהג מחודש שהומצא לאחרונה
ואין לסמוך עליו ולהגרר אחריו, לא
מסתבר שאם עברו על מנהג זה הרבה
שנים וכו' וכי עיי' יקבל תוקף של
'מנהג'!

האמת היא שגם מסברא לא יתכן
שאנשים שינו מדלי"ת למרובע, שהרי
מי פתי יעלה על דעתו לעקור את
הדלי"ת ולהפוך למרובע, הרי פשטות
לשון הגמ' והראשונים דלי"ת. אמנם
הפוך מאוד מובן למה היה כאלו
שינו ממרובע לדלי"ת כדי להתאים
את הקשר לפשטות לשון הראשונים
וכניל (ולא ידעו שהמרובע קרוי
דלי"ת וכפי שביארו כמה ראשונים
והאחרונים וכדלהלן).

עכ"פ עדיין לא מצינו שום קהילה
בזמן הקדמון שנהגו בקשר דלי"ת
ממש.

◆ **הרי מצינו בכלל ישראל כמה
מנהגים בנושאים שונים ואף
בדברים שהם חיוב סקילה וכת
כמו המחלוקת בזמן השקיעה
לענין מוצאי שבת וכו', אם כך
אולי גם בזה יש מחלוקת בענין זה
ונהרא נהרא ופשטיה.**

זה נכון שיש לנו תמיד כלל ברור
נהרא נהרא ופשטיה' ויסוד גדר מנהג

מקום להסתפק על המנהג שנהגו
רבבות עמך ישראל לעשות הקשר
בצורת מם סתומה "מרובע פשוט"...
וכבר כתב הרמב"ם בפ"י מה'
שמיטה ויובל ה"ו בזה"ל וע"ז אנו
סומכין וכפי חשבון זה אנו מורים וכו'
שהקבלה והמעשה עומדים גדולים
בהוראה ובהם ראוי להתלות.. וכבר
הוכיח מעכת"ר שליט"א בספרו
שכן מפורש בבית יוסף. ובשו"ת
תשובה מאהבה מסיק שכן העיקר
לדינא (עי' סי' ר"ג) וכן הוא המובן
במ"ב"ב...".

◆ **אולי למרות המנהג הנפוץ
בקשר המרובע אבל אולי יתכן
שהיה גם מנהג קדום של דלי"ת
במקצת קהילות שונות מקדמת
דנא.**

נכון שגם לפני השואה היו
קהילות יחידות שנהגו בדלי"ת ממש,
אך היום אנו יודעים שזה היה מנהג
חדש שאינו מנהג קדום, היום אנו
יודעים על מקורות ברורים מהרבה
מגדולי ישראל גם מחכמי ספרד וגם
מחכמי אשכנז מלפני בערך כמאתים
וחמישים שנה שמעידים שלאחרונה
(בערך בשנים ת"ק והלאה) צץ קשר
חדש בצורת דלי"ת ממש והם מוחים
בו נמרצות, ויש שקראו לו במליצה
'קשר בוגדים' ביניהם גדולי ישראל
כמו ה'תשובה מאהבה' רב"ד פראג
תלמיד ה'נודע ביהודה', וכן בספר
'מאורי אור' תלמיד ה'שאגת איה'
כותב על קשר חדש זה שהוא 'קרבן
לפסול', וכן כתבו בספרי חכמי
הספרדים כמו ה'מעשה רוקח' שגם
מעיד שלאחרונה יש בודדים שהמציאו
קשר חדש בצורת דלי"ת ממש. עדות
היסטורית מפורטת יש לנו מהגה"ק
ה'אשל אברהם' מבושטאטש שמעיד
שבבחרותו ראה כזה קשר כעין דלי"ת
אצל בודדים והוא התפשט לאחרונה
וכו', אך הוא כותב שאסור לשנות
נגד הגאונים והראשונים שבב"י
וכו'. וכי' תלמיד ההתם סופר בעל

מגדרם ומשבחים את הספר על עבודתו עבודת הקודש להחזיר עטרה ליושנה, ומברכים אותו על הזיכוי הרבים שזכה בו, להחזיר תפילין ישראל ליושנה שיקיימו מצות תפילין בהיזרזר וכפי המסורת הקדומה.

הרבנים מדגישים בהסכמותיהם שגם אלו ששינו בדורות האחרונים את צורת הקשר מוטל עליהם החובה לחזור לקשר המרובע וכפי המנהג בכל תפוצות ישראל וכפי שכותב גאב"ד ערלוי שליט"א שכן היה מנהג הונגריה ותלמידי החת"ס וחוב קדוש להמשיך את מנהג זה וכן שאר גדולי הדור שליט"א.

הרב פולק מדגיש "היה לי חשוב להביא הסכמת גדולי הדור **מכל העדות והחוגים** כדי שיהיה ברור שאין זה מנהג של איזה קהילה מסוימת, אלא מדובר במנהג החובק זרועות עולם שהיה נהוג כמעט בכל תפוצות ישראל, עד השואה".

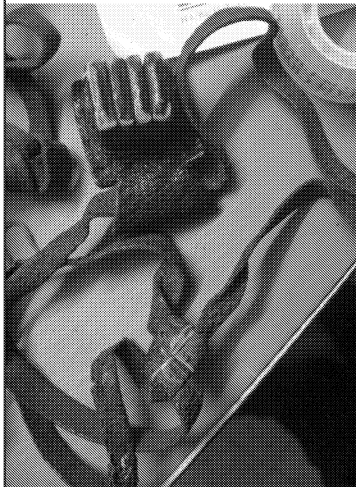
ע"פ פסק הרבנים פוסקי הדור שליט"א (המובא בהסכמות הרבנים בספר) יוצאי המדינות שנהגו עד השואה בקשר המרובע עליהם לנהוג כמנהג אבותיהם, כגון יוצאי גליציה, הונגריה (אויבער לאנד, ואונטער לאנד), גרמניה (היקים), רומניה, רוסיה וכו', וגם חלק מעדות המזרח כגון תימן, מרוקו, סוריה וכו' (רשימה מפורטת בספר). כך נקטו הרבנים פה אחד בהסכמותיהם לספר.

יש רבנים הסוברים שבקשר דליית ממשי יש בו חשש פסול שאין לו מקור ולכן סוברים שכולם חייבים לעבור לקשר המרובע (עיין במסגרת בעמי הקודם).

◆ איך ינהג מי שאינו יודע מנהג אבותיו?

האמת היא שזו שאלה תיאורטית, כיון שבספר יש מחקר מקיף ובידור מנהגי עשרות קהילות המקיף כמעט את כל חלקי היהדות, אך למרות זאת הרבנים בהסכמותיהם לספר

תפילין עתיקות של רב מתורכיה מלפני למעלה ממאה שנה - קשר מרובע
קשר מרובע, קשר הר"י אסקנדרני מאחורה רואים צורת דליית ממש, עיין בספר.

עשרות עדויות מוזקנים וכו' שמעידים בפירוש שהמנהג היה בהרבה מקומות בקשר המרובע, לדוגמא **הבאבא סאלי זצוק"ל** שנהג בקשר המרובע (עיין תמונת התפילין שלו בסמוך) והזהיר בחומרה שלא לנהוג בקשר הדליית ממש.

◆ מה דעת פוסקי הדור שליט"א בענין זה, הלכה למעשה?

האמת אומר שהופתעתי מעוצמת החיזוק שקיבלתי מגדולי ישראל כשהצגתי בפניהם את הספר בבקשר לקבל הסכמה, הם שחו בפני את כאבם, וששנים רבות הם מחכים לספר כזה שיעמיד מנהג ישראל על תילו, ויבלום את התופעה הכאובה של שינוי ממנהג אבות, וכפי שכותבים בהסכמותיהם, ריגש אותי במיוחד הברכות הרבות שכתבו לי בהסכמותיהם על הזכיה הגדולה שנפלה בחלקי להחזיר עטרה ליושנה.

הפותח את הספר מתגלה לפניו מחזה מרהיב של הסכמות של מעל שלושים מגדולי הדור שליט"א פוסקי הדור והאדמו"רים ובתוכם שלשה בתי דינים מפורסמים שיוצאים

תיק יש לנו מחאות נמרצות של גדולי ישראל שמיוחו נגד הקשר היחידש' בצורת דליית שהתחיל להכנס לקהילותם, כגון הימאורי אורי (תלמיד השג"א) והיתשובה מאהבה (תלמיד הנודע ביהודה) והגרייט וייל (תלמיד רבי יונתן אייבשיץ) והימעשה רוקח' מתורכיה ועוד רבים.

כל זה מוכיח לנו שלא היו ב' מנהגים בזה אלא כל ישראל נהגו רק בקשר המרובע, ורק לפני בערך כשלוש מאות שנים התחילו בודדים להמציא קשר חדש בצורת דליית, והוא מצא חן בעיני רבים כיון שבקשר זה מובן יותר בפשטות לשון הראשונים דליית, ועקב כך הצליח להתפשט כ"כ הרבה בישראל.

◆ אלו קהילות נהגו עוד לפני השואה בקשר הדליית ממש

הקהילות היחידות שנהגו כן חלקם או רובם זה חלק מקהילות ליטא (המתנגדים), וחלק מקהילות פולין, וחלק מעדות המזרח. אך כאמור גם בקהילות אלו יש לנו מקורות ברורים שהמנהג התפשט רק בדורות האחרונים, וגם בקהילות אלו עצמם נהגו בעבר בקשר המרובע.

לדוגמא נציג את אחת התגליות הנפלאות בספר, ספר יחומות ירושלים (שהיה מבאי ביתו של הגר"א מוילנא זצ"ל, והיה אב"ד בליטא) שכותב בפירוש שמנהג רוב הציבור בליטא הוא בקשר המרובע! וכן כתב בעל יסוד ושוורש העבודה! וכן עוד הרבה ספרים מליטא. ועיין בספר עוד הרבה תגליות נפלאות בענין זה.

◆ מה מנהג עדות המזרח בענין זה

אחת מהתגליות הנפלאות בספר הוא מנהג עדות המזרח למרות שהיום כולם נוהגים בקשר דליית ממש, אבל גילינו עשרות ספרים עתיקים שהמנהג הקדום היה בקשר המרובע, ואפי' עד לאחרונה עד העליה לארץ יש לנו

"ואפריון נמטיה על עבודתו הגדולה והכבירה שיש בזה זכוי הרבים". כ"ק מרן אדמו"ר מסלאנים שליט"א "...למלאכת הקודש שעשה מעכ"ת בזה, לברר האמת לאמיתה ולעורר לב אלפי ישראל באופן קיום מצוה רבה זו כנתינתה מדור דור". בד"ץ סקווער "דבר טוב ונכון עשה בעמיו לזכות בהם את הרבים להוציא לאור תעלומות חכמה". הגאון רבי אברהם יצחק אולמן שליט"א חבר בד"ץ העדה החרדית "...מגלגלין זכות ע"י זכאי לברר משנת ראשונים כמלאכים מסורת אבותינו בידינו צורת קשר של תפילין". הגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א "תחזקה ידיו האמונות של כבוד הרה"ג המחבר שליט"א אשר השקיע את מיטב כשרונותיו הברוכים ושיכל את ידיו בתבונה יתירה ובחכמה עילאה ללבן באופן יסודי את שרשי ההלכה במקורותיה ולהחזיר את העטרה ליושנה, שיהא פארינו חבוש עלינו כדת וכהלכה".

כמה חשוב להם לעודד ולתמוך בענין זה. יש לציין דבר מענין שרבים מגדולי הרבנים בבחינת שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד השתמשו בהסכמותיהם במשפט 'להחזיר עטרה ליושנה' וכתבו על הזכות הגדולה מהשמים שנפלה בחלקי בזיכוי הרבים לקיים מצות תפילין כהלכתה, וכפי שכתבו הגאונים חברי בד"ץ בעלזא שליט"א "ומשמיא קא זכו ליה לברר את ההלכה לאמיתה של תורה, ואת המסורת המקובלת מדור דור, ראשונים כמלאכים גאוני תורה וצדיקי הדורות וחסידים קדמאי, למען דעת שמנהג ישראל מדור ודור מקורו טהור, בתורת רבותינו הגאונים והראשונים ז"ל". כ"ק אדמו"ר גאב"ד ערלוי "יתברך משמי מעונה להחזיר עטרה ליושנה" כ"ק מרן האדמו"ר מראחמסטריוקא "ואשרי לו שזכה להחזיר עטרה ליושנה". הגר"מ לוריא רנ"כ בריש "ומעכת"ר שליט"א זכה מן השמים להעמיד על בורי הלכה זו כמנהגן של ישראל שתורה היא" הגר"מ ש קליין ובד"ץ ויזניץ

התייחסו בהסכמותיהם גם לשאלה זו, וכך כותבים הגאון רבי משה שאול קליין שליט"א והגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א והרבנים הגאונים חברי בד"ץ ויזניץ "ומי שאין בידו קבלה ברורה בזה ינהג בקשר מרובע הפשוט, כדעת כל הראשונים שהובאו בספרו" עכ"ל. אל הסכמה זו הצטרף בברכה מיוחדת גם כ"ק מרן אדמו"ר מוויזניץ שליט"א.

הגר"מ שטרן שליט"א מו"ץ בית הוראה של הגר"ש ואזנר שליט"א מוסיף על זה ופוסק שגם אלו הנוהגים בדליית ממש מותר להם לשנות למרובע כיון שכך נראה דעת הראשונים.

◆ **מכל האמור ומההתעוררות הרבתי שחלה בענין נראה שאנו עומדים בפני מהפך היסטורי בהנהגת הדור בענין זה**

האמת היא שכך נראה מדברי גדולי הדור שליט"א ומההתלהבות הרבה בהסכמותיהם כפי שרואים

ת.ו.ש.ל.ב.ע.

ניתן להשיג את שאר ספרי המחבר

"שמחת חיים"

בירורי הלכה בהלכות נישואין ושבע ברכות

"מועדים לשמחה"

בירורי הלכה בעניני ראש השנה

"תפארת אריה"

בירורי הלכה בהלכות ביטול ושהיה בשבת

"פרי אליעזר"

בירורי הלכה בדיני 'פת הבאה בכיסנין'

ובסופו קונטרס בענין ברכת 'לחמניות מזונות'

"משנה ערובה"

בירורי הלכה בהלכות ברכת הנהנין - עיקר

ומפל

ישמח לב מבקשי ה' - בעזרה יצא לאור הספר הנפלא

פרי אליעזר קשר תפילין

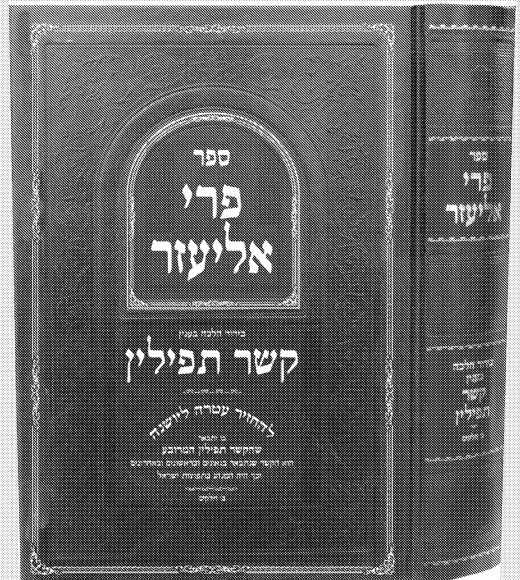
בו מתבאר כי קשר תפילין של ראש המרובע הוא הנתבאר ביותר מעשרים! גאונים וראשונים, וביותר משישים! אחרונים

ובראשם - רב האי גאון, השמוש"ר, הרמב"ם, הרקח, העיטור, הרא"ש, ועוד הרבה ראשונים והב"י, הרמ"א, האר"י הקדוש, והמשנה ברורה, ושאר פוסקים, והרבה ספרי קבלה וחסידות

וכך היה המנהג בתפוצות ישראל אשכנז, ספרד, תימן וכו' ורק אחר השואה נתפשט הרבה הקשר בדלי"ת ממש, וצ"ע מקורו והמשנה ממנהג אבותיו - י"א שהתפילין פסולות אף בדיעבד

750 עמודים ליקוט ועיין ממאות ספרים כולל תמונות להדרכה - המבארות צעד אחר צעד - את תהליך עשיית הקשר ע"פ הראשונים ותמונות מתפילין עתיקות. ובסופו 'נספח' עם צילום מעשרות ספרים חדשים גם ישנים, וכתבי יד, שבכולם מובאר הקשר המרובע

ע"פ פסק הרבנים פוסקי הדור שליט"א (המובא בהסכמות הרבנים בספר) יוצאי המדינות שנהגו עד השואה בקשר המרובע עליהם לחזור למנהג אבותיהם כגון יוצאי גליציה, הונגריה (אויבער לאנד, וואנטער לאנד), גרמניה (היקס), רומניה, רוסיה וכו', וגם חלק מעדות המזרח כגון תימן, מרוקו, סוריה וכו' (עיין הרשימה המפורטת בספר).

מאת הרה"ג ר' אליעזר פולק שליט"א רוי"כ נדבורנה ירושלים

בעל מחבר הספרים הנפלאים: 'פרי אליעזר' ומשנה ערוכה' על ברכות הנהנין, לחמניות מזונות, עניני המועדים, ונשואין, ועוד ספרים

בראש הספר עשרות! הסכמות נלהבות מגדולי הדור ראשי אלפי ישראל מרנן ורבנן שליט"א שיוצאים מגדרם ומהללים ומשבחים את הספר - ומחזקים את מנהג הקשר המרובע

הידעת שיותר מעשרים ראשונים ויותר משישים אחרונים כתבו להדיא לקשר המרובע?

הידעת שעד השואה כמעט כל ישראל נהגו בקשר המרובע? (רשימת הקהילות בפירוט עיין בספר)

הידעת שאחרי השואה רבבות החליפו ממנהג אבותיהם ועברו בטעות לקשר הדלי"ת ממש?

הידעת שלאחרונה גדולי הרבנים שליט"א חזרו בהם והחליפו לקשר המרובע כמנהג אבותיהם?

הידעת שכשיצא קשר הדלי"ת ממש (הנפוץ היום) יצאו נגדו גדולי ישראל וצ"ל במחאה גדולה?

הצטרף לרבים בראשות גדולי הרבנים שחזרו למנהג אבותיהם והחליפו לקשר המרובע (רשימת הרבנים שכבר החליפו לקשר המרובע עיין בספר)

להשיג בחנויות הספרים - הפצה ראשית "אברמוביץ" קוטלר 5 ב"ב 03-6191281

להשגת שאר ספרי המחבר - 'משנה ערוכה' בירורי הלכה בהלכות עיקר וטפל. 'פרי אליעזר' בירורי הלכה בהלכות 'פת הבאה בכסנין' סי' קס"ח ו'לחמניות מזונות'. 'שמחת חיים' שו"ת מקוצר בהלכות נשואין ושבע ברכות. 'מועדים לשמחה' בירורי הלכות בעניני ראש השנה. ועוד ספרים. ולפרטים נוספים, ולמשלוח חנם ישיר לבית - 02-5383107